

ב"ה

ס פ ר

חובת ענייית אמן

בו יבואר גודל החיוב לענות אמן ואיש"ר, ועוד
מלוקטים בו - משוי"ע ומשנה ברורה - דינים של
ענייית אמן ואיש"ר, ומתי מותר ואסור להפסיק
לענייתם.

ס

חובר בעזהשי"ת על ידי

הלל דוד ליטוואק

בלא"א מו"ה שלום זללה"ה

הוצאה שני' שנת תשס"ד

ברוקלין נ.י.

Copyright © '99
by
RABBI HILLEL LITWACK

כתובת המחבר
Rabbi Hillel Litwack
381 East 8th Street
Brooklyn, NY 11218
(718) 856-6671

This printing was made possible by
The Rabbi Joshua Silbermintz Memorial Fund
For Pirchei Agudas Yisroel of America

Phototypeset and Printed by
STAR COMPOSITION SERVICES, INC.
118 East 28th St., Suite 306 • New York, NY 10001 • (212) 684-4001

Printed in the U.S.A. by:
Moriah Offset Corp.
115 Empire Blvd. Brooklyn, N.Y. 11225, Tel: (718) 693-3800

נסדרו כפי סדר הזמן שנכתבו

אברהם פאם

Rabbi Abraham Pam
582 East 7th Street
Brooklyn, N.Y. 11218

בס"ד, ז' ניסן תשנ"ט.

הנני בזה להכיר לאחרים את יקרת ערכו של ידידי הרב המופלג בתו"ש, הרב ר' הלל ליטוואק שליט"א, מחבר חבורים יקרים על מצוות שבתורה, וביחוד על מצוות שבין אדם לחברו שעוסק בהן לברר את ההלכות על פרטיהן ודקדוקיהן, כדי לזכות את הרבים ולהרבות כבוד שמים ע"י קיום המצוות כהלכתן.

כבר הוציא לאור כמה חבורים כאלה, בהסכמת גדולי רבותינו שעודדוהו להדפיסם. הנה כעת הוא מכין לדפוס ספר חובת עניית אמן שליקט ואסף מש"ס ופוסקים, בביאורים והערות משלו כדרכו בקודש.

ובכן, מצוה גדולה לעזור לת"ח מובהק וגדול בתורה, הלומד תורה מתוך הדחק, ומרביץ תורה בכתב ובע"פ בענינים הנוגעים להלכה למעשה.

החותם לכבוד התורה ולומדי

אברהם יעקב הכהן פאם

מנשה הקטן

אבדק"ק אונגוואר

ור"מ דישיבת "בית שערים"

ברוקלין, נ.י.

בס"ד

ג' בשבת כ"ו למטמני"ם התשנ"ט בני"י יצו"א

תהא השורה הזאת לעדה ביד ידידי הרב הגאון ווי"ח בנשי"ג נאה דורש ונאה מקיים כשי"ת מוה"ר הלל ליטוואק שליט"א אשר נשאו לבו לחבר חיבור יקר מאד נעלה בענין עניית אמן וגודל שכר להמקיים ועונשו להמבטל, ודבר גדול עשה בזה שכבר אמרו חז"ל שעניית אמן ויש"ר מקיים העולם, ועיין שלהי סוטה (מ"ט ע"א) ואלא עלמא אמאי קא מקיים, אקדושה דסידרא ואיהא שמי רבא דאגדתא, שנאמר (איוב י') ארץ עפתי כמו אופל צלמות ולא סדרים הא יש סדרים תופיע מאופל. ועיין רש"י שנוהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ ויש כאן שתיים קדושת השם ות"ת חביב הוא וכן יהא שמיה רבה מברך שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים בכל שבת היו נוהגין כך ושם היו נקבצין כל העם לשמוע לפי שאינו יום של מלאכה ויש כאן תורה וקידוש השם. והנה המחבר קבץ ואסף מסלתה ומשמנה, בכל מקום הנזכר מן המקור הראשון והנאמן עד האחרון רבינו המשנה ברורה, וכמעט לא הניח דבר מה שלא נגע בו ובירר כיד הי הטובה עליו, ובקש ממני לתת הסכמה, והנה כבר איתמחי גברא ואיתמחי קמיעא בספריו הקודמין לתועלת הרבים אשר זכה לזכות את הרבים, וזקני ת"ח כל זמן שמזקינים מוסיפין דעת, ורבו הדברים בהסכמות הם אך למותר, ולא נשאר רק לבקש את ידידי שוחרי תורה עוצו חושו גוצו והביאו ברכה לתוך בתיכם קנו בכסף מלא כי מלבד המצוה וקנין הספר החשוב, עוד מקיימין בזה מצות והחזקת בו בכמה אנפין כי המחבר ב"ה זכהו השי"ת בבנים "טובים" כלם אהובים בס"ד ובזכות אבותיו הקדושים.

והנני בברכה לכל הקונה הספר בכסף מלא ומסייע להמחבר

הדגול בהוצאת ספריו ולהפיצם בישראל יתברך בברכת ברוך אשר יקום את דברי התורה הזאת ולבנים עוסקים בתורה ומצות לשמה, ולהמחבר בשפה ברורה אדבר, י"ר שיזכה להיות ממזכי הרבים וממקיימי העולם עוד לתת מפרי עטו בעתו ובזמנו ובכל אשר יפנה יצליח עולמך תראה בחיך אשתך כגפן פורי וגוי בניך כשתילי זתים סביב לשלחניך, הנה כי כן יבורך גבר כעתירת וברכת ידידי החותם בסל מלא ברכות מעולם ועד עולם אמן ואמן. החותם בלב ונפש

מנשה הקטן

היות שמחבב את דברינו הנני בהערה אחת מה שראיתי בלקט יושר אורח חיים (דף 20) וז"ל וזכורני שאמר לא מסתייע מעולם כשאני מתפלל י"ח ששמעתי יהא שמיה רבא או קדושה מאחד מן הקהל שידוע לכין ודו"ק עכ"ל. והנראה כוונתו שהי מתפלל תפילת שמ"ע ושמע מהקהל או הש"ץ שאמרו יהא שמיה רבה, או קדושה, וכרש"י שצריך לעמוד ולשמוע ולכין למה שאומרים ולצאת ידי חובתו מדין שומע כעונה, ולא היי אחד בכל הקהל שידע לכין ביהא שמיה רבה או קדושה, ואנן מה נענה אבתרייהו אם בדור דעה כהתה"יד כתבו כן.

עוד אחת מה שנראה להעיר מדברי הירושלמי ברכות פי שלשה שאכלו והובא בש"ג על המרדכי אות ט"ז וז"ל צריך כל אדם שיכין לבו שיענה אמן אחר ברכת חבירו כי בענייית אמן יוצא נמי המברך כדאמרין בירושלמי פי שלשה שאכלו ר' אבא בר זבדא הוה משמש קומי ר' זעירא מזג ליה כסא אמר ליה סב בריך והב דעתך למשתי אוחרן דתניא השמש מברך על כל כוס וכוס ואין מברך על כל פרוסה ופרוסה א"ל כמה דאנא יהיב דעתי מפקי יונך י"ח כן הב דעתך דמפיק יתי באמן ע"כ לשון הש"ג. הנה מבואר דאמן הוא חלק מהברכה ובענייית אמן על הברכה יוצא גם המברך ונגמרה ברכתו, ובאמת כי כן משמע גם בש"ס בבלי ברכות דף מ"ז ע"א.

וראיתי בלקט יושר (דף 22) כתב הר"ר בנימין כ"ץ יצ"ו מרעגענשפורק מי שמתפלל בלחש בעת שש"ץ חוזר התפלה ובעת

שסיים ש"ץ ברכה שיש לענות אחריה אמן באותו פעם לא סיים וכי נראה דאם סיים תפלתו קודם שכלתה עניין אמן מפי רוב הצבור יכול לענות אמן עמהם דעניית אמן נמי מן הברכה היא כדאיתא פ' ג' שאכלו (ד' מ"ז ע"א) דקאמר תלמודא מ"ש מפי רוב העונים משום דאכתי לא כלתה הברכה ופרש"י הט' דעניית אמן נמי מן הברכה היא וכן שמעתי מפי מורי זודי הקדוש מוהר"ר אהרן ז"ל שהקפיד על הכהנים שהיו עוקרין רגליהן לחזור למקומן קודם שסיימו הצבור לענות אמן אחר ברכת ש"ש, משום דא"י פ' ואלו נאמרין (דף ל"ט ע"ב) שאין הכהנים רשאים לעקור רגליהם עד שסיים ש"ץ ברכת ש"ש, והיה סבור דקודם עניית אמן לא נסתיים הברכה כדלעיל עכ"ל. הנה מבואר דעניית אמן על הברכה הוא חלק מהברכה והברכה לא נגמרה עד שלא נאמרה עליה אמן.

ומה מובן בזה לשון רבינו הגדול הרמב"ם בפ"א מהל' ברכות הי"א וז"ל כל השומע ברכה מן הברכות מתחלתה ועד סופה ונתכוון לצאת בה ידי חובתו יצא ואע"פ שלא ענה אמן, וכל העונה אמן אחר המברך הרי זה כמברך והוא שיהי' המברך חייב באותה ברכה ע"ש. ועיין כ"מ שם מה שעמד על לשון וכל העונה אמן אחר המברך "הרי זה כמברך" ומאי רבותא דמברך ולהנייל י"ל דהכונה דכיון דאמן הוא חלק מהברכה א"כ השומע ששומע ברכה והרי הוא כעונה אבל אינו כמברך דחסר ליה חלק הברכה אבל העונה אמן הרי יש כאן ברכה שלמה של מברך ושל עונה וזה שכתב העונה אמן הרי הוא כמברך שהרי זה חלק מהברכה וכלשון הירושלמי כמה דאנא יהיב דעתי מפקי יתך כן הב דעתך וכי' כנייל וק"ל.

בידידות

הנ"ל

יודא הלוי טירנויער

רב דק"ק

חברה שומרי שבת אנשי ספרד

דבארא פארק

ב"ה

הנה ראיתי מעשה ידיו להתפאר כתבי קודש של ידידי הרב הגאון המפורסם ר' הלל ליטוואק שליט"א, חיבור נחמד ויקר מאד שבו ליקט מהגמי ומדרשים גודל החיוב של עניית אמן והשכר בזה. גם נתבאר היטב כמה וכמה הלכות נחוצות בענין זה מאת גדולי הפוסקים בשו"ע ונו"כ והוסיף מדיליה הרבה חידושים וביאורים בהשכל ובדעת ובסדר נכון וקל. ודבר גדול הוא שיהיה בכל בית ובית לעיין בו להיות זהיר בעניית אמן שבעו"ה הרבה נכשלים בזה. ואיתא בסנהדרין דף ק"י אתמר קטן מאימתי בא לעוה"ב תנא משום ר"מ משעה שיאמר אמן.

על כן מצוה גדולה לקנות הספר בכסף מלא ולהחזיק ביד הרה"ג המחבר שליט"א. ויזכה לברך על המוגמר ולהוציא הספר בכי טוב להגדיל תורה ולהאדירה.

וע"ז בעה"ח לכבוד התורה ולומדיה

ביום כ"א אייר ל"ו למטמונים שנת תשנ"ט לפ"ק

יודא הלוי טירנויער

תוכן הענינים

54..... ספר הגן ליום שני	11..... פרק א – מאמרי חז"ל
ספר דרך משה – ושם מובא	13..... מדרש רבה דברים
56..... מעשה נורא בענין זה	ספר מרכבת שלמה
61..... שערי אפרים	13..... לרבי ישמעאל כהן גדול
62..... קב הישר	14..... תנא רבי אליי זוטא
ספר המדות מאת	14..... ילקוט שמעוני
63..... רבינו יעקב דובנא זצ"ל	15..... ילקוט משלי
65..... ספר הברית	15..... ספר חסידים
67..... שבט מוסר	16..... אור זרוע הלכות שבת
68..... פלא יועץ	17..... רבינו בחיי
71..... משנה ברורה	19..... כד הקמח
71..... נדחי ישראל	22..... שלחן של ארבע
73..... ספר תורת הבית	23..... מהר"ל נתיבות עולם
74..... ערוך השלחן	30..... טור
	30..... בית יוסף
פרק ב	31..... ספר חרדים
הלכות עניית אמן	32..... מטה משה
הלכות עניית אמן ואיש"ר	33..... ספר שלי"ה
מלוקטים משו"ע ומספר	35..... ראשית חכמה
75..... משנה ברורה	41..... תוצאות חיים
	43..... סדר היום
פרק ג	43..... יסוד ושורש העבודה
דיני הפסקות של אמן ואיש"ר	44..... שער המזרח פרק ראשון
מלוקטים משו"ע ומספר	49..... שער הקרבן פרק שישי
92..... משנה ברורה	

הקדמה

הנה בעזהי"ת זכיתי לחבר ספר "חובת עניית אמן" לחזק החיוב של עניית אמן ואיש"ר. פרק א' כולל ליקוטים ממאמרי חז"ל ראשונים ואחרונים בענין זה. ובפרק ב' וגי מלוקט הלכות ודיני הפסקות של אמן ואיש"ר משלחן ערוך ומספר משנה ברורה עם איזה שאלות והערות שכתבתי שם למטה.

הנה מבואר בפרק א' גודל החיוב של עניית אמן ואיש"ר ובודאי מצוה גדולה לחזק מצוה זו וחשבתי שמצוה לפרסם מה שקרה לי בהשגחת ה' מעשה נורא שמתוך המעשה הרגשתי שרצון ה' יתברך שאחזק כל ענינים של עניין אמן. והמעשה הי': בשבת קודש פרשת משפטים תשנ"ח התפללתי בבית הכנסת בבורו פארק (פעם אחת בשנה מתפלל אני שם לעשות אפילו בעבור המוסד הקדוש עזרת תורה) ושמעתי לאחד שעונה אמן חטופה (דענה אמן קודם חתימת הברכה) ואמרתי לו שהוא שלא כדין וחפצתי להראות לו במשנה ברורה סי' קכ"ד דין זה מפורש אבל מאיזה טעם לא מצאתי שם חלק א' של מ"ב, אבל אמרתי לו שהוא בסימן קכ"ד, ואח"כ בעש"ק פרשת תרומה תשנ"ח קבלתי מכתב מבנק שלי שיש איזה טעות שצריך אני לתקן ויחד עם המכתב ה' נמצא ציק של איש זר וקראתי להבנק ואמרו לי שצריך אני לבוא לבנק לברר הדבר. ואח"כ באותו יום קראה אלי משפחה אחת על הטילפון (מבורו פארק) שבטעות שלח להם הבנק הציק שלי וראיתי שהציק שקבלתי הי' שלהם והסכמנו שצריך להחליף הציקים לאחר שבת. בליל שבת קודש פרשת תרומה קודם קידוש אחזתני רעדה דהלא השם שהי' על הציק שקבלתי הוא השם של האיש שדברתי לו אודות אמן חטופה והכתובת שלו הוא סמוכה לבית הכנסת ששם התפללתי ומסתברא דהוא אותו האיש וחשבתי מיד שהוא כמו אזהרה מן השמים שצריך אני להמשיך בעבודה זו לחזק עניית אמן כדין ולאחר שבת קראתי לו על הטילפון ושאלתי ממנו אם יש לו ציק שלי ואם הוא האיש שאמרתי לו שלא לענות אמן חטופה וענה על השאלות שזה אמת דהוא האיש ויש לו הציק והלכתי לביתו אותו מוצאי ש"ק להראות לו המשנה ברורה בסי'

קכ"ד ולהחליף הציקים, והרגשתי שרצון ה' יתברך שאחזק מצוה זו של עניית אמון שכל אחד ואחד יענה אמון ואיש"ר כדין כמבואר הכל בספר זה "חובת עניית אמון".

התרגום של זוהר הקדוש בספר "ראשית חכמה" שהעתקנו בפרק א' הוא מספר "ראשית חכמה" שהדפיס הגר"ח יוסף וולדמן שליט"א (עם הסכמות מגדולי התורה) ותרגום של זוהר הקדוש בספר "יסוד ושורש העבודה" הוא מספר "יסוד ושורש העבודה" שהדפיס הגר"ש שפר שליט"א (עם הסכמות מגדולי התורה) ותודתי נתונה להם שנתנו לי רשות להדפיס התרגום בספרנו.

וברכה מיוחדת אני קובע בזה לרעיתי הרבנית חי' שתח' בת הרב הגאון ר' משה וודקאווסקי זלה"ה אשר כל שאיפתה ושמחתה בחיים היא לראות אותי עוסק בתורה ועולה בקודש ובלי עזרתה התמידית ואהבתה העמוקה לתורה לא הייתי יכול לעסוק בתורה ולחבר את הספר הזה ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה לראות יחד נחת מצאצאינו לגדלם לתורה ולמעשים טובים ושלא תמוש תורה מפנינו ומפי זרעינו עד עולם.

הנה מודה אני להשי"ת אשר עזרני עד כה להדפיס ספר הזה ושאר ספרים שחברתי - כן אבקש מהשי"ת שיעזרני ללמוד וללמד ולראות בנין בית הבחירה במהרה בימינו.

המחבר

לע"נ

הרב הגה"צ מוהר"ר

דוב גבריאל גינזבורג זצ"ל

נפטר ו' שבט תשס"ג

על ידי תלמידו

שלמה ישראל ברגר

ספר

חובת עניית אמן

פרק א

בו יבואר גודל החיוב לענות אמן

ברכות ג.

תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי שלום עליך רבי ואמרת לי שלום עליך רבי ומורי וכ"ו ואמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו ואמרת לי שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות ואמר לי חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך ולא זו בלבד אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיא הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.

ברכות מז.

ת"ר אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו בן עזאי אומר כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו ימיו וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו (ובשי"ע איתא דלא יאריך יותר מדאי).

שבת קיט:

אריב"ל כל העונה אמן יהא שמיא רבה מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו שנאמר בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' מ"ט

בפרוע פרעות משום דברכו ה'. ובתוסי' שם בד"ה כל העונה וכו' "פי' בכל כוונתו וכן פירש רש"י ור"א אומר דיש בפסיקתא במעשה דרי ישמעאל בן אלישע דקאמר התם כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ואומרים יהא שמיה רבה מברך בקול רם מבטלים גזירות קשות" ובמ"ב סי' נ"ו בד"ה יש לכוין "כי אחז"ל כל העונה איש"ר מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו ופירשו הראשונים דר"ל בכל כחו בכל כונתו ובכל איבריו דהיינו שיאמרנה בלב ונפש ולא רק כמוציא שפתיו ולבו בל עמו".

שם - רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן אפילו יש בו שמץ של עבודה זרה מוחלין לו כתיב הכא בפרוע פרעות וכתוב התם כי פרוע הוא.

שם - אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תיקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן מאי אמן א"ר חנינא א"ל מלך נאמן, ופירש המהרש"א שם בד"ה שערי ג"ע "כי הג"ע יש לו הרבה שערים מחיצה לפנים ממחיצה וכמ"ש כל צדיק וצדיק נכוח מחופתו של חבירו ובפי' שואל אמרו כה"ג כל צדיק וצדיק יש לו מדור לפי כבודו ואמר שזה העונה אמן בכל כחו שפותחין לו כל השערים מחדרי ג"ע ומייתי לה אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרין כו' והאי נחה במלת שומר אי"נ דמלת שומר במקומו עומד מלשון המתנה והיינו שממתין בכל סוף ברכה לדקדק איזה ברכה היא לומר אמן עליה שלא יהא אמן יתומה ואל תקרי דקאמר לאו דוקא וכן מצינו בכמה מקומות בתלמוד ודו"ק.

סנהדרין קי:

אתמר קטן מאימתי בא לעוה"ב תנא משום ר"מ משעה שיאמר אמן שנא' פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמוני' אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמן.

סוטה מט.

אמר רבא בכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנאמר בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר הי בקר אילימא בקר דלמחר מי ידע מאי הוי אלא דחליף ואלא עלמא אמאי קא מקיים

אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבה דאגדתא שנאי ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים הא יש סדרים תופיע מאופל.

מדרש רבה דברים – כי תבוא, ז

כך שנו חכמים העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף ולימדונו רבותינו אם היי יכול לענות שלא תטרף דעתו יענה למה מפני שאין גדול לפני הקב"ה יותר מאמן שישראל עונין אמר ר' יהודה בר סימון אמן הזה יש בו שלשה אספליאות שבועה וקבלה ואמנה שבועה מנין שנאמר (במדבר ה') והשביע הכהן וגו' ואמרה האשה אמן אמן קבלה מנין שנאמר (דברים כ"ז) ואמר כל העם אמן אמנה מנין שנאמר (מלכים א א) ויען בניהו בן יהודע את המלך ויאמר אמן כן יאמר ה' ד"א אמר רבי יודן כל מי שעונה אמן בעוה"ז זוכה לענות אמן לעתיד לבא ד"א אמר ריב"ל כל מי שנכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות בעוה"ז זוכה ליכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות לעתיד לבא מנין שנאמר (תהלים פ"ד) אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה.

ספר מרכבת שלמה לרבי ישמעאל כהן גדול (מובא בספר מקדש

(מעט)

אמר רבי ישמעאל שח לי ססגיאל שר הפנים, ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל, וישבתי בחיקו והיה בוכה והיו דמעות יורדות מעיניו ונופלות עלי, אמרתי לו הדר זיוי מפני מה אתה בוכה? אמר לי ידידי, בוא ואכניסך ואראך מה גנוז לישראל עם הקדש. תפסני בידו והכניסני לחדרי חדרים ולגנזי גנזים ולאוצרות ונטל את הפנקסין, הראני אגדות כתובות צרות משנות זו מזו, אמרתי לו הללו למי הן, אמר לי לישראל, אמרתי לו יכולין ישראל לעמד בהן, אמר לי בוא למחר ואודיעך צרות משנות מאלו. למחר הכניסני לבית גנזי גנזין ולחדרי חדרים והראני צרות משנות מן הראשונות וקשות, אשר למות למות, ואשר לחרב לחרב, ואשר לרעב לרעב, ואשר לשבי לשבי. אמרתי לו הדר זיוי כל כך חטאו ישראל, אמר לי בכל יום מתחדשות גזרות קשות מאלו וכיון שנכנסו לבית כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמה רבא אין אנו מניחין אותן לצאת מחדרי חדרים.

תנא דבי אלי' זוטא (פרק כ')

ואומר דוד אגדה לפני הקב"ה ועונין הצדיקים יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים בגן עדן ופושעי ישראל עונין אמן מתוך הגיהנם אמר להם הקדוש ברוך הוא להמלאכים מי הם הללו שעונין אמן מתוך הגיהנם ואומרים לפניו רבונו של עולם הללו הם פושעי ישראל שאף על פי שהם בגיהנם בעקא גדולה מתחזקים ואומרים לפניך אמן ואומר להם הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת פתחו להם שערי גן עדן ויבאו ויזמרו לפני שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן.

ילקוט שמעוני (ישעי' תכט)

אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן שבשביל אמן אחד שעונים רשעים מתוך גיהנם ניצולין מתוכו, כיצד עתיד הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש וכל הצדיקים יושבים לפניו וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם וחמה ומזלות מימינו של הקב"ה ולבנה וכוכבים משמאלו והקב"ה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן ע"י משיח, וכיון שמסיים ההגדה עומד זרובבל בן שאלתיאל על רגליו ואומר יתגדל ויתקדש וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל באי עולם כלם עונים אמן, ואף רשעי ישראל וצדיקי עובדי אלילים שנשתיירו בגיהנם עונים ואומרים אמן מתוך גיהנם ומתרעש העולם עד שנשמע קול צעקתם לפני הקב"ה והוא שואל מה קול הרעש הגדול אשר שמעתי ומשיבים מלאכי השרת ואומרים לפניו רבשי"ע אלו רשעי ישראל וצדיקי עובדי אלילים שנשתיירו בגיהנם שעונים אמן ומצדיקים עליהם את הדין, מיד מתגלגלים רחמיו של הקב"ה עליהם ביותר ואומר מה אעשה להם יותר על דין זה כבר יצר הרע גרם להם, באותה שעה נוטל הקב"ה מפתח של גיהנם בידו ונותן להם למיכאל ולגבריאל בפני כל הצדיקים ואומר להם לכו ופתחו שערי גיהנם והעלו אותם, מיד הולכים עם המפתחות ופותחים שמונה אלף שערי גיהנם וכל גיהנם וגיהנם שלש מאות [פרסה] ארכו ושלש מאות רחבו ועוביו אלף פרסה ועמקו מאה פרסה וכל רשע ורשע שנופל לתוכו שוב אינו יכול לעלות, מה עושין מיכאל וגבריאל באותה שעה תופסין ביד כל אחד ואחד מהם ומעלים אותם כאדם שהוא מקים את חבירו ומעלהו בחבל מתוך הבור, שנאמר ויעלני

מבור שאון, ועומדים עליהם באותה שעה ורוחצין וסכין אותם ומרפאין אותם ממכות של גיהנם ומלבישים אותם בגדים נאים ומביאים אותם לפני הקב"ה ולפני כל הצדיקים כשהם מכוהנים ומכובדים שנאמר כהניך ילבשו צדק וחסידך ירננו, כהניך אלו צדיקי אומות העולם שהם כהנים להקב"ה בעה"ז כגון אנטונינוס וחביריו. וחסידך אלו רשעי ישראל שנקראו חסידים שנאמר אספו לי חסידך, וכשנכנסין לפתח גן עדן נכנסין מיכאל וגבריאל תחלה ונמלכים בהקב"ה, משיב הקב"ה ואומר להם הניחו להם ויכנסו שיראו את כבודי, וכיון שנכנסו נופלים על פניהם ומשתחווים לפניו ומברכין ומשבחין שמו של הקב"ה, מיד צדיקים גמורים וישרים שהם יושבים לפני הקב"ה נוהגים הודאות ורוממות להקב"ה שנאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך, ואומר וירוממהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו.

ילקוט משלי (תתקנ"א)

ברב עם הדרת מלך. א"ר חמא בר חנינא להגיד שבחו וגדלו של הקב"ה אע"פ שיש לו אלף אלפי אלפים ורבי רבבות כתות של מלאכי השרת שישרתוהו וישבחוהו אינו רוצה אלא בשבחן של ישראל שנאמר ברב עם הדרת מלך, ואין עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי, למה, בשביל שתהלתי יספרו וכן הוא אומר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם. א"ר סימון אימתי מתעלה שמו של הקב"ה בעולמו, בשעה שישראל נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ונותנין שבח וגדולה להקב"ה, וא"ר ישמעאל באותה שעה כששומעין הגדה מפי חכם ואחר כך עונין אמן יהא שמיה רבא מברך באותה שעה הקב"ה שמח ואומר למלאכי השרת בואו וראו עם שיצרתי לי כמה הם משבחין אותי, באותה שעה מלבישים הוד והדר לכך נאמר ברב עם הדרת מלך. ובאפס לאום מתחת רזון, אם הפסיקו עצמם מדברי תורה אף אני אפסיק מהם ראיות של תורה.

ספר חסידים (תתפ"ג)

וכל האומר אמן בעולם הזה יזכה לומר אמן לעולם הבא שנאמר ברוך ה' לעולם אמן ואמן אמן לעולם הזה ואמן לעולם הבא לכך כתיב פסיק בין אמן לאמן שבפרשת סוטה.

אור זרוע הלכות שבת (סימן נ)

מעשה ברבי עקיבא שראה אדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם והיה טעון על ראשו מטען כעשרה טעונים, והיה רץ כמרוצת הסוס. גזר עליו רבי עקיבא והעמידו, ואמר לאותו האיש למה אתה עושה עבודה קשה כזאת, אם עבד אתה ואדונך עושה לך כך אני אפדה אותך מידו, ואם עני אתה אני מעשיר אותך. אמר לו בבקשה ממך אל תעכבני שמא ירגזו עלי אותם הממנים עלי. אמר לו מה זה ומה מעשיך. אמר לו אותו האיש מת הוא ובכל יום ויום שולחים אותי לחטב עצים ושורפין אותי בהם. ואמר לו בני מה היתה מלאכתך בעולם שבאת ממנו. אמר לו גבאי המס הייתי והייתי מראשי העם ונושא פנים לעשירים והורג עניים. אמר לו כלום שמעת מן הממנים עליך אם יש לך תקנה. אמר לו בבקשה ממך אל תעכבני שמא ירגזו עלי בעלי פרענות [שמעתי] שאותו האיש אין לו תקנה, אלא שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות שאלמלי היה לו לזה העני בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המברך, ועונין אחריו ברוך ה' המברך לעולם ועד, או יאמר יתגדל ועונין אחריו יהא שמה רבא מברך, מיד מתירין אותו האיש מן הפרענות, ואותו האיש לא הניח בן בעולם, ועזב אשתו מעברת ואינו יודע אם תלד זכר מי מלמדו, שאין לאותו האיש אהוב בעולם.

באותה שעה קבל עליו רבי עקיבא לילך ולחפש אם הוליד בן כדי שילמדו תורה ויעמידו לפני הצבור. אמר לו מה שמך, אמר לו עקיבא, ושום אנתתך, אמר לו שושבינא. ושום קרתך, אמר לו לודקיא. מיד נצטער רבי עקיבא צער גדול והלך ושאל עליו. כיון שבא לאותו מקום שאל עליו, אמרו לו ישתחקו עצמותיו של אותו הרשע. שאל על אשתו, אמרו לו ימחה זכרה מן העולם. שאל על הבן, אמרו הרי ערל הוא, אפילו מצות מילה לא עסקנו [בן]. מיד נטלו רבי עקיבא ומלו והושיבו לפניו ולא היה מקבל תורה, עד שישב עליו ארבעים יום בתענית, יצתה בת־קול ואמרה לו רבי עקיבא לך ולמד לו. הלך ולמדו תורה וקריאת שמע ושמונה עשרה ברכות וברכת המזון והעמידו לפני הקהל ואמר ברכו את ה' המברך וענו הקהל ברוך ה' המברך לעולם ועד יתגדל יהא שמה רבא, באותה שעה מיד התירו המת מן הפרענות. מיד בא לרבי עקיבא בחלום ואמר יהי רצון מלפניך ה'

שתנוח דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גיהנם, מיד פתח רבי עקיבא ואמר יהי שמך ה' לעולם ה' זכרך לדור ודור. וכן מצא מורי הרב רבי אלעזר מוורמשא בתנא דבי אליהו רבא דקטן האומר יתגדל מציל אביו מן הפרענות.

רבינו בחיי (פרשת בשלח)

וכתב רבינו חננאל כי האמונה מתחלקת לדי' חלקים. אמונה בהקב"ה שנאמר (דה"ב ב) האמינו בה' אלהיכם ותאמנו וזהו שכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אמונה בנביאים שנתחייבו לשמוע דבריהם שנא' (ישעיה נג) מי האמין לשמועתנו. אמונה בעוה"ב שיש להאמין כי יש עולם הבא ויש שכר טוב מעותד לצדיקים. וזהו שאמר דוד ע"ה (תהלים כז) לולא האמנתי לראות בטוב ה'. אמונה בביאת הגואל שזה פנה גדולה בתורה. ז"ש (ישעיה כח) הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד המאמין לא יחיש. וכל המאמין יש לו זכויות הרבה הוא שנאמר באברהם שהיה שרש האמונה (בראשית טו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. והנה הוא זוכה לנן עדן שנאמר (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים וזכה לחיי העוה"ב שנאמר (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה. ומי שאינו מאמין בכל אלו עליו הכתוב אומר (איוב טו) לא יאמין שוב מני חשך וצפוי הוא אלי חרב. ואינו זוכה לגאולה שנא' (יחזקאל כ) וברותי מכם המורדים והפושעים בי. וכתוב (תהלים לא) אמונים נוצר ה' ומשלם על יתר עושי גאוה. פירוש ה' יתברך נוצר אמונים ועל אותן שאין בהם אמונה משלם עונשם כי הם עושים בגאוה. ואינם זוכים לחיים שנא' (חבקוק ב) הנה עופלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה עכ"ל הרב ז"ל. ומפני שהאמונה יסוד כל התורה כולה תקנו לנו רז"ל בתפלה ובברכות לענות אמן שהוא נגזר מלשון אמונה ומלשון הודאה שמקבל עליו דברי המברך ומודה בהם. וזהו שאמרו רז"ל אמן קבלה אמן שבועה אמן קיום ועל זה אמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך. ובאור הענין כי המברך מעיד בברכתו של הקב"ה שהוא מקור הברכה. והעונה אמן הוא מקיים השטר והוא העקר שאין קיום העדות בעד ראשון אלא בעד שני שהעדות נגמר על ידו והעונה אמן הוא העד השני וצריך הוא שיצטרף עם העד הראשון שהוא המברך כי עמו העדות קיים. וכבר האריכו רז"ל לדבר במשפט הזכרת אותיות התיבה

הזאת ואיך יתחייב להגות בהם אדם. והוא שאמרו אין עונין לא אמן קטופה ולא אמן חטופה ולא אמן יתומה אלא אמן ארוכה. בן עזאי אומר העונה אמן חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו ימיו יתומה יהיו בניו יתומים ארוכה מאריכים לו ימיו ושנותיו. וענין חטופה שהוא חוטף האל"ף בשב"א פתיח והנה זה הפך האמונה ממה שכתוב באמנון (שמואל ב יג) האמינון אחיך היה עמך ופירש"י ז"ל דשקרי"ר בלעז. והא למדת שהעונה אמן חטופה הנה הוא מהפך הקערה על פיה ומוריד לארץ יסודות חומות האמונה. הנה בארתי ענין אמן לפי שהוא נגזר מלשון אמונה מלבד שיש במלת אמן סוד שהוא כולל השם המיוחד והכנוי והתפארת והכבוד.

ויש בו עוד סוד מקובל כי מלת אמן הוא חבור עשר ספירות מן האל"ף שהוא הכתר והוא המקור הנובע עד המ"ם שהוא התשובה והוא מלך העולם. ומן המ"ם לנו"ן שהיא השכינה שנקראת בלשון נקבה וכוללת זכר ונקבה והרמז באותיות נו"ן כפופה נו"ן פשוטה וכיון שהמשכת הברכות מגעת לנו"ן משם מתפשטת הברכה לעולם השכלים הנפרדים ומהם אל העולם השפל הזה. וכשם שהתחיל מן המקור הנרמז באות אל"ף והמשיך הברכה משם כמי שפותח המעין להשקות הצריכים השקאה כך יקבל העונה אמן שכרו שיפתחו לו שערי גן עדן הוא שנאי (ישעי' כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. אל תקרי אמונים אלא אמנים אלו שעונין אמן והנה שכרו אתו מדה כנגד מדה. וכבר ידעת כי מלת אמן נוטריקון אל מלך נאמן. ויש לך להתעורר כי במלת נאמן נו"ן כפופה נו"ן פשוטה לא לסתום רק לפרש והנו"ן הפשוטה שבמלת אמן כוללת זכר ונקבה לפי שנו"ן כפופה היא נקבה ונו"ן פשוטה היא זכר ולפי שיש נו"ן הכפופה בכלל הפשוטה מפני כן כוללת זכר ונקבה. ויש לך לדעת כי האל"ף נקראת אמן והחכמה נקראת אמון וזהו (משלי ח) ואהיה אצלו אמון והכל אחד כי אין להפריד החכמה מן הכתר. ולפי שהברכה משם וכענין שכתוב (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש היא החכמה וברכו את ה' לכך גדול העונה אמן יותר מן המברך. וזה בגבולין אבל במקדש לא היו עונין אמן שלא היו צריכים לפי שהיו מזכירין השם ככתבו ושתי אותיות ראשונות ירמזו למקור הברכה ולכך אין צורך להזכיר אמן במקדש וכל המכוין והכופל אמן אמן זוכה לב'

עולמות וכן אמר דוד ע"ה בסוף מזמור ע"ב ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן. ועוד במזמור פ"ט ברוך ה' לעולם אמן ואמן. וזה המכבד את ה' יתברך באמת אשר עליו אמר הכתוב (שמואל א ב) כי מכבדי אכבד. וכל מי שאינו נזהר במלת אמן לכיון בכל כחו וכונתו הרי זה מבזה את הש"י ועליו אמר הכתוב (שם) ובוזי יקלו. ומזי מדורין שיש בגיהנם מורידים אותו לאחרון שבכולם שהוא כפול והוא נקרא ארץ עיפחה והוא ארץ שאול תחתית כי שאול מדור אחד ותחתית מדור שני ואותו תחתית נקרא אבדון וזהו (משלי טו) שאול ואבדון נגד ה'. מי שיורד לאבדון שוב אינו עולה ועל זה אמר הכתוב (ירמיה ב) אותי עזבו מקור מים חיים. המבזים לענות אמן עזבו מקור מים חיים הוא הנובע שנרמז למעלה. ומה יהיה ענשם לחצוב להם בארות בארות נשברים כלומר הרי הן יורדים לגיהנם מדרגה אחר מדרגה בעונש כפול וזהו שכפל בארות בארות והכל מדה כנגד מדה בין בעונש בין בשכר:

כד הקמח (מאת רבינו בחיי אות א)

והרבה נסים נעשו לישראל שהם מיוסדים על יסוד האמונה, שהרי ירידת המן היה מכח אמונה, הוא שכתוב: הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתו אם לא הנסיון הזה לראות היעמדו על יסוד האמונה. וכן דוד ע"ה הוא אומר: וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם ובאותן שהיו מחוסרי אמנה ולא האמינו הזכיר בהן הכתוב: וירם תולעים ויבאש. וכן ענין מי מרה שהיו מתוקים וחזרו מרים, וכל זה נסיון לראות היעמדו על סוד האמונה, והוא שכתוב: ושם נסהו. וכן ברפידים בבקשת המים אמר להם משה: מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'. והנה משה שהיה שלם במדת האמונה הזכיר בו הכתוב: ויהי ידיו אמונה. ולפי שהיה דבק באמת הנקרא אומן על כן נקרא הוא אומן, כדכתיב: כאשר ישא האומן, וכאשר חטא בצור תפש עליו בחסרון אמונה והזכיר בו הכתוב: יען לא האמנתם בי. ובמדרש: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי אמונים אלא אמנים, אלו ישראל שעונין אמן. וכן דרשו בשבת פרק כל כתבי הקדש: אי"ר שמעון כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן, שנאמר: פתחו

שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרין אמן. וידוע כי מלת "אמן" מלשון אומן. ולפי המדרש הזה בשביל המדה הזו של ענייית אמן נקראו ישראל צדיקים, שנאמר: ויבא גוי צדיק.

ולכן צריך אדם להזהר בתפלה ובברכות שיענה אחריהם אמן שהיא מלה נגזרת מלשון אמונה, וכל מי שעמדו אבותיו על הר סיני וקבלו התורה הנקראת אמונה והוא מזרעו של אברהם אבינו שהוא ראש האמונה דכתיב בו: והאמין בה', הייב הוא לכוין לבו ומחשבתו בענייית אמן, לא שיזכיר שליה צבור הברכות והוא כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו, או שירבה דברים עם חבירו כאלו היה ברחובות קריה כמנהג קצת מן בני עמנו המקילין בדבר, כי זה עון פלילי, שהרי העבד השומע שמברכין את רבו חייב הוא מדרך השכל שיענה אמן וכל שכן מי שמברך את האלהים אשר בידו נפש כל חי שיתחייב השומע לענות אמן אחר מי שמברך אותו, וכל שכן שהוא יתי קובע לו מצוה בדבר זה ומצוה אותו שיברכנו, והוא מצות עשה שבתורה, שנאמר: וברכת את ה' אלהיך, וכן אמרו חכמי המצות, חכמי האמת: ישמעאל בני ברכני, וכבר העלו בגמרא בבבא מציעא בסוף פרק המקבל כי הקדש צריך ברכה אבל אינו צריך צדקה, כדכתיב: ולך תהיה צדקה לפני ה' אלקיך, מי שצריך צדקה יצא הקדש שאין צריך צדקה שכל הצדקות שלו אבל צריך ברכה, מדכתיב: וברכת את ה' אלקיך. וכשם שהוא יתי חפץ בברכה הוא הדין בענייית אמן שהוא לשון קיום הברכה. וכבר אמרו רז"ל בברכות בסוף אלו דברים: רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך, אמר לו רבי נהוראי: השמים כך הוא, שהרי גוליארים מתגברים במלחמה וגבורים נוצחין, כלומר ואחר כך באים גבורים ונוצחין את הגוליאריין. וביאר הענין הזה כי המשיל יתרון העונה אמן על המברך ליתרון הגבור על החלש כי הגבורה בסבת הכח. ופירש בזה גדול כח העונה אמן על המברך ליתרון הגבור על החלש כי הוא ממשיך כח ממקור הכחות כלן אשר משם יונק כח הגבורה ומשם כח כל מתגבר. ותן את לבך: אלו מלך בשר ודם בצאת הקהל לקראתו מברכין אותו ועונין אמן בקול רם והיה שם אחד מן העומדים לפניו ולא ענה אמן הרי זה מבהה את המלך ומקצר בחק כבודו. ואם בענייית אמן למלך בשר ודם חושבין

לעשות מצוה לפי שהוא סבת קיום הארץ, וכענין שכתוב: מלך במשפט יעמיד ארץ, ואמרו רבותינו ז"ל: אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, קל וחומר למלך העליון יתעלה אשר לב המלך בידו, שנאמר: פלגי מים לב מלך ביד ה', ואין מלכותו וממשלתו כי אם ממנו יתי שהוא סבת הכל וראשית הכל. בזמן שבית המקדש קיים היה שליח ציבור מזכיר את שם המפורש ככתבו וכל העם היו עונין אחריו: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ועתה שאנחנו בגלות אין אנו מזכירין את השם אלא בכנוי, ואנו עונין אמן אחר הזכרת השם, והוא במעלת: ברוך שם. ויש שפירשו ז"ל: גדול העונה אמן יותר מן המברך, כי המברך הוא מעיד על השייט שהוא מקור החכמה שכל המתברכים יתברכו מברכתו, ולפי שאין קיום העדות בעד ראשון אלא בעד שני שהעדות נגמר על ידו על כן רז"ל הוצרכו לומר: גדול העונה אמן יותר מן המברך, שהעונה אמן הוא העד השני וצריך שיצטרף עם העד הראשון המברך, ולכן הוא גדול ממנו כי העדות קיים עמו.

אמרו רז"ל: אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן יתומה ולא אמן קטופה אלא אמן ארוכה, בן עזאי אומר העונה אמן חטופה יתחטפו ימיו, קטופה יתקטפו ימיו, יתומה יהיו בניו יתומים, ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו. ופי' חטופה שחוטף המלה בשוא פתח, והוא הפך האמונה, והוא שכתוב באמנון: האמינון אחיך היה עמך, ופירש ר"ש דקשרא"ר. והא למדת העונה אמן חטופה הרי הוא מהפך קערה על פיה, ומוריד לארץ יסודות חומות האמונה הגבוהות והבצורות, והעונה אמן כמשפטו הוא מקיים הדבר כקיום החתימה בעדים. ובמדרש תהלים: אמונים נוצר ה', אלו שעונין אמן בארוכה ואומרים: מחיה המתים, ועדיין לא בא, ומאמינין בי שאני מחיה אותם, ואומרים: גאל ישראל, ועדיין לא גאלם אלא לשעה וחזרו ונשתעבדו והם מאמינים שאני עתיד לגאלם ושוב אינן משתעבדים, הוי: אמונים נוצר ה'.

בא וראה כמה גדול כח האמונה שלא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמונה, שנאמר: ויאמן העם, אף בגאולה העתידה עתידין ישראל להגאל בשכר האמונה, שנאמר: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים.

כד הקמח (אות ב)

ואלו הן מאה ברכות על פי מה שסדרום הגאונים נוחי נפש. שמונה עשרה ברכות לפני ברוך שאמר, וברוך שאמר וישתבח שהם שנים, פתיחה וחתימה, הרי עשרים. שלשה ברכות של שחרית של קריאת שמע: שתיים לפני ואחת לאחריה, וארבע ברכות של קריאת שמע של ערבית, שתיים לפני ושתיים לאחריה, הרי עשרים ושבעה. שלשה תפלות ערבית שחרית ומנחה כל אחת תשעה עשר ברכות, עם ברכת המינים, שהם שבעה וחמשים, הרי ארבעה ושמונים ברכות. שתי סעודות אחת ביום ואחת בלילה, בכל סעודה וסעודה שמונה ברכות, הרי לך מאה, שהן עיקר היסוד והאמונה שעליה נקרא האדם "צדיק", ומי שהוא זהיר בצי' אמנים, ודי' קדושות ביום, ועשרה דברים שבקריאת שמע, ומאה ברכות בכל יום, הוא נקרא צדיק, ועל זה אמר הנביא: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי אמונים אלא אמנים, אלו שעונין אמו.

שלחן של ארבע (מרבינו בחיי השער הראשון)

ונתבאר מזה כי לפי גודל המצוה בכונה העליונה הזאת הוא גודל עונש למזלזל בה, וזה [דומה] לענין אמן, כי כשם שהעונה אמן שכרו גדול כן המזלזל בו עונשו גדול וכפול, והוא שדרשו רז"ל: כל הזהיר לענות אמן בעוה"ז זוכה לענית אמן לעוה"ב, ועל זה אמר דוד ע"ה: ברוך ה' לעולם אמן ואמן, אמן בעוה"ז ואמן בעוה"ב, שכל העונה אמן זוכה לשני עולמות: העולם הזה והעולם הבא. ובמקדש שהיה השם נזכר ככתבו לא היו עונין אמן, אבל בגבולין שאין רשאים להזכיר ככתבו מזכירין אמן במקום השם, כי יש רמז במלת "אמן" לאותיות השם, ולכך: גדול העונה אמן יותר מן המברך, בכנוי, וכל המזלזל באמן ענשו כפול במדורי גיהנם, במדור הנקרא: ארץ עיפתה כמו אפל, שהוא שאול תחתית, ועל זה אמר הנביא על אותם המזלזלין בענית אמן: אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות נשברים אשר לא יכילו המים. וכל העונה אמן באותיותיו הוא פותח המקור וממשיך שפע הברכה, ולפיכך מזכיר במזלזלים בו: לחצוב להם בארות בארות נשברו, כלומר שהם נענשים בעונש כפול מדרגה אחר מדרגה. אם כן הא למדת גודל העונש לפי גודל השכר. והנה תכף שנטל ידיו ונגבס ראוי לו שיאכל, וכן אמרו: תכף לנטילת ידים המוציא.

מהר"ל נתיבות עולם (פרק י"א)

ועוד תקנו ובא לציון לתרגם הקדושה כמו שאמרו בסוף סוטה (מ"ט ע"א) משחרב ב"ה אמר רבא וכל יום קללתו מרובה משל חברו שנאי בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר הי בקר אילימא בקר דלמחר מי ידע מאי הוה אלא דחליף ואזיל אלא עולם על מה קאי אסידרא דקדושה ויהא שמיה רבא דאגדתא שנאי ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים וגוי' הא איכא סדרים תופיע מאופל ע"כ. וביאור זה, כי העוה"ז הוא מקבל מן העולם העליון ודבר זה אין לו ביטול ולא יפול תחת הבטול כלל, ואף כי חרב ב"ה אין בטול אל מדריגה זאת העליוני. ועל דבר זה קאי עלמא, כי כאשר בטל ב"ה שעל ידו היתה ברכה באה לעולם, אבל עדיין לא בטל דבר זה שעוה"ז מקבל מן עולם העליון, ולפיכך קאמר דקאי על סדרא דקדושה ואמן יהא שמיה רבא דאגדתא, כי עי"ז הברכה באה מעולם העליון לעולם הזה ובזה לא שייך הפסק כלל, ובשניהם אנו אומרים קדיש לעלם ולעלמי עלמיא וכן באמן יהא שמיה רבא אנו אומרים מברך לעלם ולעלמי עלמיא, ולא תמצא זה בשום שבח בעולי רק בשני שבחי' אלו, בעבור כי אלו שני שבחים בפרט משבחים הקב"ה מצד שהוא מברך לעלם ולעלמי עלמיא, ועל דבר זה העולם עומד ולא היה הפסק לזה מה שמקבל עוה"ז מן עולם העליון, ומ"מ כיון שבטל ב"ה שעל ידו בא הברכה לעולם והוא היה צנור להביא הברכה כמו שידוע לכך אין הברכה מצויה כ"כ, ומ"מ העולם קיים על זה. ועל זה תקנו אלו ב' שבחים בלשון ארמי, כי לשון זה אינו לשון מיוחד שאינו מכלל שבעים לשונות המיוחדים לכל אומה ואומה לשון אחד, וכבר בארנו דבר זה בפי' בעשרה גם בהרבה מקומות, ומפני כי השבח הזה הוא מגיע עד עולם העליון והוא כולל הכל הוא בלתי מיוחד, לכך ראוי שיהיה בלשון שאינו מיוחד ואינו ראוי שיהיה בלשון קודש שהוא מיוחד לישראל שהם קדושים. ובעונונו נתבטלה הקדושה ולכך אין הברכה באה ע"י קדושה שבתפלה שנתבטלה, אבל לשון תרגום שהוא לשון בלתי מיוחד כאשר אומרים בזה הלשון מקבל עוה"ז מן עולם העליון שמאתו הברכה והקיום והבן זה, וכן שאר הלשונות כלם הם מיוחדים חוץ מלשון ארמי, ודברים אלו מופלגים ועמוקים מאד מאד. ויראה מה שאמר יהא

שמיה רבה דאגדתא, מפני כי ראוי שבח זה להגדה ביותר מן התפלה, מפני שכאשר באים להתפלל אין אסיפה זו רק להתפלל על צרכו, ועוד כי התפלה היא שייכות ג"כ ביחיד כמו ברבים, ולכך אע"ג דהוי התפלה ברבים אין זאת אסיפה לכבוד השי"ת, אבל האסיפה והקבוץ כדי לשמוע הזרשה לדעת חקי ה' ותורתו דבר זה הוא כבוד השי"ת. ועוד הרי התורה היא מעולם העליון. וע"י אמן יהא שמיה רבה שאומרים אחריה מביא הברכה מעולם העליון. כלל הדבר כי כאשר היה המקדש בעולם באה ברכה לעולם בשביל ב"יה כמו שאמרנו, ועכשיו שחרב ב"יה אין ברכה באה לעולם, וגם ע"י הקדושות שהם שלשה אין הברכה בא לעולם, רק העולם קיים ע"י אמן יהא שמיה רבא דאגדתא וסדרא דקדושא בהם העולם מקויים שעל ידם הברכה באה מעולם העליון, והבן הדברים האלו כי הם דברים עמוקים:

ובפרק כל כתבי (שבת קי"ט ע"ב) אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי ג"ע שני פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן מאי אמן אל מלך נאמן. פ"י בכל כחו כמשמעו, ואין הפירוש בכל כחו היינו בקול רם דא"כ היה לו לומר בקול רם, גם אין פירוש בכל כוונתו דלא אמר בכל כוונתו, רק פ"י בכל כחו ולא בשפה רפה רק בחותך שפתיים לגמרי. ומפני שאמר שפותחין לו שערי ג"ע, וכל פתיחה הוא דבר שהוא סגור ונעול, ולכך אל דבר זה שיהיו נפתחים לו שערי ג"ע דבר שהוא סגור בודאי כי לדבר זה צריך כח ולפיכך אמר ר"ל כל העונה אמן בכל כחו כי אז נפתח לו דבר שהוא סגור כאשר עשה בכל כחו, וכן מה שאמרו (שם) העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו קורעין לו גזר דינו, זה מפני שצריך קריעה לגזר דין וכל קריעה צריך כח. ומ"ש פותחין לו שערי ג"ע, לפי שהעונה אמן אחר המברך נכנס במעלה עליונה וכמו שיתבאר בסמוך, ולפיכך אמר פותחין לו שערי ג"ע, כל"י שפותחין לו שער חדש. והשכל מחייב זה, כי הברכה אשר מברך האדם אין הברכה מצד השי"ת שהוא מאמין בו כי הכל יכול רק שאמר שכך פועל השי"ת, אבל העונה אמן שאמר שכך הוא מצד השי"ת שהוא מאמין בו יתבי שהוא כל יכול, וכיון שהוא מצד השי"ת שהוא מאמין בו לדבר זה אין קץ ותכלית כי אמונתו בו יתבי שהוא כל יכול ואין לו קץ ותכלית. כלל הדבר כי האמונה בו יתברך מצד

עצמו שמאמין בו, אבל מה שאמר המברך ר"ל שהוא פועל דבר זה בלבד והבן זה מאד. ותבין כי דוקא גי"ע ראוי אל מי שעונה אמן, כי מי שיש לו אמונה חזקה בו ית', הוא כמו יתד תקוע במקום נאמן אשר אין לו שינוי כלל כי זה הוא ענין אמונה בו יתב', ומצד שהוא מאמין בו יתברך הוא תקוע במקום נאמן, ובזה ראוי שיכנס לגן עדן אשר שם ארזי לבנון אשר נטע השם ית' בחוזק ושם יכנס בעל אמנה, כי ראוי שיהיה מקומו ומדריגתו שמה עי"י האמונה כאשר ידוע למשכילים. ועוד ראוי שיפתחו לו שערי גי"ע, כי באמונה ימצא ההנחה שמפני אמונתו הוא בוטח בו יתברך, ולכן לא ימצא אצלו צער רק הנחה במה שהוא מאמין בו בכל לבו, וזה שאמרו כל מי שעונה אמן בכל כחו שמאמין בו יתב' בכל לבו אז מתחדש אליו ההנחה ופותחין לו שערי גי"ע אשר בו ימצא האדם נחת רוח ואין צער שם, והארכנו בזה במקום אחר:

ועוד יש לך להבין מלת אמן וההפרש שיש בין מברך ובין העונה אמן, כי העונה אמן צריך אל זה ההבנה והשכל שהוא מאמין דבר זה, ודבר שהוא בלא הבנה אין נקרא זה אמונה רק האמונה היא בלב, ולא כן המברך כי אף שראוי שיהיה לו כונת הלב מ"מ כיון שברך אם לא כיון יצא גי"כ. אבל אם עונה אמן בלא כונה אין זה אמן כלל וכמו שאמרו (ברכות מ"ז ע"א) העונה אמן יתומה כו', ואמר לא יזרקנה מפיו בלא כונה ואפי' אם מכוון גי"כ המברך כיון ששייך ברכה אף אם אינו מכוון לכך אמן יותר גדול שזהו אי אפשר רק עי"י אמונה שהיא בלב. ולפיכך שייך כל הדברים באמן שאמרו שפותחין לו שערי גי"ע כי האמונה היא בלב לכך הוא יוצא מן עולם הגשמי ונכנס בעולם הנבדל. ופי' זה ברור גי"כ ולפיכך ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שעונים במקדש ואמן שעונים במדינה קרובים הם זה לזה, כי כבר אמרנו למעלה, כי מה שאומרים ברוך שם כבוד מלכותו השם הוא שכלי כמו שהתבאר למעלה, וכן הוא ענין אמן כי האמונה מה שהוא מאמין בלבו דברי המברך, וההפרש שביניהם אין להאריך עוד במקום זה, ודברים אלו מופלגים בחכמה בסוד אמן. ואמר מאי אמן אל מלך נאמן, מאי שפירש מלת אמן יותר, מפני שאמרו כי העונה אמן הוא מצד שמאמין בו ולכך הוא יותר מן המברך, ומפרש כי דבר זה מורה מלת אמן שהוא מתעלה אל

המדריגה היותר עליונה. ולפיכך האל"ף בשם אל מורה על שהוא ית' התחלה, ולכך כתיב (ישעי' מ"ד) אני ראשון ואני אחרון ולפני לא נוצר אל, כי אל שם הקדוש הזה מורה שהוא ית' ראשון והתחלת המציאות כמו שבארנו במקום אחר, והמ"ם שבמלת אמן מורה על שהוא מלך כי אחר שנמצאו מאתו הוא מלך אל הנמצאים, ולזה ראוי אות המ"ם שהיא באמצע אלפי"א בית"א כי כן מקום המלך שהוא באמצע כמו שתמצא בכל מקום וכתוב (במדבר ב') ונסע אוהל מועד בתוך המחנות, גם המ"ם אות ראשון של מלך, והנו"ן מורה על הנאמנות כי אין לו יתב' שנוי ונאמנות שלו בלתי סוף וזה מורה המשך הנו"ן הפשוטה, שכבר התבאר כי זהו ענין הנאמנות שהוא משוך ואין לו הפסק, וכמו שאמרנו שצריך בשביל כך למשוך מלת אמן כי הנאמנות הוא משוך ואין לו הפסק וזה מורה ג"כ המשך הנו"ן כמו שהתבאר, ומורה זה כי הוא יתב' נצחי, הנה מלת אמן בכל ג' אותיות מורה על אמונתו ושאין לו שנוי, כי האל"ף מורה התחלה שהוא ית' ראשון והתחלת הכל וממנו נתהוו ונמצאו כל הנבראים, וכאשר נמצאו כל הנבראים ממנו לכן הוא יתב' מלך עליהם והמשך הנו"ן פשוטה מורה הנצחיות שהיא יתב' אחרון. הנה כל ג' אותיות אמן מורים כי אין לו שנוי ואין לו הפסק וכי הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין מלך מנהיג לכל בריותיו והבן זה. ועוד כי הפשיטות כנו"ן פשוטה מורה על שהוא נצחי, כי מפני שהוא ית' פשוט בתכלית הפשיטות זה מורה שהוא נצחי, וכן פירשו בפרק הבונה (שבת ק"ד ע"א) נו"ן כפופה נו"ן פשוטה נאמן כפוף נאמן פשוט, ופירש"י ז"ל אדם כשר צריך להיות כפוף וסופו פשוט וזקוף. ולי נראה שהנאמנים הם שנים יש נאמן שהוא כפוף שלבו נשבר בקרבו, ויש נאמן פשוט ר"ל שלבו פשוט, ונאמן כפוף הוא העובד מיראה ופחד אלהים נגד עיניו, ויש נאמן שלבו פשוט והוא עובד מאהבה. ודבר זה דומה למה שאמרו ברי"ה (כ"ו ע"ב) גבי שופר כפוף דכל דכיף לביה עדיף שופר פשוט דכל דפשיט לביה בתפלה יותר עדיף, ושם בודאי פ"י כפוף שהוא בעל יראה והפשוט הוא שעובד מאהבה, וה"י פירושו בנאמן כפוף ונאמן פשוט, וכן הנו"ן פשוטה מורה על שהוא פשוט בלי שנוי:

ובפרק שלשה שאכלו (ברכות מ"ז ע"א) תניא אין עונין אמן

חטופה ולא אמן קטופה ולא יזרקנה מפיו בן עזאי אומר חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו ימיו יתומה יהיו בניו יתומים קצרה יתקצרו ימיו ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו ובלבד שלא יאריך יותר מדאי. ר"ל כי יש אמונה שהוא מאמין באמונה שלימה וחזקה, ויש אמונה בחסרון, וכאשר עונה אמן קטופה או חטופה מורה על חוסר אמונה ובלתי שלימה, ולפיכך אמר בן עזאי כל מי שעונה כו' הכל מדה כנגד מדה רק צריך שיאריך באמן שאריכתו מורה על אמונה שלימה לגמרי בתכלית שהוא מאמין בכל לבו. ואמר מאריכין לו ימיו, כי זהו ענין אמונה שהוא כמו יתד נאמן תקוע בלי שנוי רק עומד באמונתו, וכשהוא מאריך בה מורה על אמונה שלימה בלי חסרון לפיכך מאריכין לו ימיו ושנותיו עד שיהיה שתול כעץ על פלגי מים, וכל הרוחות בעולם לא יזיזו אותו ממקומו כמו שהוא נאמן ואינו זו מאמונתו. ואמרו (ברכות מ"ה ב') העונה אמן אחר ברכת עצמו הרי זה בור, כי העונה אמן הוא יותר עליון כמו שאמרנו, ודבר זה לא שייך רק כאשר עונה על ברכת אחר שבא להוסיף עליו אבל הוא עצמו אין שייך בו תוספת כלל. ומה שכאשר הוא סוף ברכות יש לומר אמן אחר ברכת עצמו, כי הסוף הוא נבדל מן הדבר עצמו במה שהוא סוף. וכמו שיש לומר אמן אחר ברכה ששמע מאחר כי השומע הוא נבדל מן האומר לכך הוא מוסיף על ברכת המברך ויכול לומר אמן, כך יש לענות אמן על סוף ברכה שלו מפני שהסוף הוא בפני עצמו. ומזה תבין מה שאמר כאן אין עונין אמן חטופה, פי' חטופה שמחטף הנקודות כאשר לא יקרא המ"ם בצר"י כי צריך להמשיך הצר"י ביותר, וכן הקמ"ץ שתחת האל"ף. אמן קטופה פי' שאינו גומר המלה עד שלא נשמע הנו"ן. אמן יתומה שלא שמע הברכה, ולא יזרקנה מפיו פי' שלא בכונה. וכל הדברים האלו כאשר אמרנו, כי ענין אמן הוא שמקבל ומאמין בחוזק ולכך אין לו לקצר ולחטף המלה, כי האמונה בו ית' מגיע עד אין סוף והמקצר הוא מקצר במקום שראוי להאריך, והמקטף הוא מקטף במקום שאין מקטף. ומכ"ש שאין עונין אמן יתומה שהרי כל ענין אמן שמקבל הברכה שאמר ומאמין שהוא כך, וזהו שהוא יותר מן המברך, אבל אם לא שמע הברכה אין כאן קבלה ומכ"ש שאם זרקנה מפיו בלא כונה שכל ענין אמן שצריך כונה שהוא מאמין בו ית'. ואמר ובלבד

שלא יאריך בה יותר מדאי ר"ל כי אם יאריך בה יותר מדאי כאלו רוצה להאריך כפי אשר ראוי למדריגת ומעלת אמנ וזה אי אפשר, אבל יאריך בה להורות על האריכות בלבד שיש אריכות במדריגה זאת, ולא ירמוז רק שאריכות במלת אמנ, אמנם העיקר כי האריכות יש בו זמן, ובמלת אמנ מגיע למדריגה שאינה תחת הזמן הוא עולם העליון כמו שהתבאר למעלה, ולכך אל יאריך יותר מדאי שזה מורה על זמן, וזה נכון ג"כ כאשר תבין:

ובפרק כל כתבי (שבת קי"ט ע"ב) אמר ר' יהושע בן לוי כל העונה אמנ יהא שמיה רבה בכל כחו קורעין לו גזר דינו כו'. לא אמרו העונה ברוך ה' המברך לעולם ועד או האומר ברכו או קדושה רק העונה אמנ יהא שמיה רבה. וזה שכבר אמרנו כי ברכה זאת מגיע עד עולם העליון שהוא נקרא עוה"ב, וזה מבואר במה שבברכה זאת נאמר בה לעלם ועלמי עלמיה, זכרו ג' עולמות כמו שתרגם יונתן קדיש בשמי מרומא וכו' קדיש על ארעא קדיש לעלם ולעלמי עלמיה, והוא נאמר על עוה"ב שהוא עולם העליון ולפיכך תקנו לשון יהא שמיה רבה מברך ביו"ד מפני שהוא נאמר על עוה"ב שהוא לעתיד, גם היו"ד הוא יסוד עוה"ב כי ביה ה' צור עולמים ולכך אמרו (מכילתא בשלח ט"ו) אז שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה. וכן בפ"ק דברכות (ג' ע"א) אמר שם ולא עוד אלא כל שעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונים אמנ יהא שמיה רבה הקב"ה מנענע בראשו ואמר אשרי המלך שמקלסין בביתו כך, ומה ענין השבח הזה מכל שאר שבחים, אבל ביאור זה כי שבח זה בפרט הוא על כל השבחים שמגיעים בו ישראל עד עולם העליון ולכך אומרים יהא שמיה רבה מברך וכו':

במדרש (ילקוט משלי תתקנא) ברוב עם הדרת מלך אמר רבי חמא בר חנינא להגיד שבחו וגדלו של הקב"ה אע"פ שיש לו אלפי אלפים ורבי רבבות כתות של מלאכי שרת שישרתוהו וישבחוהו אינו רוצה אלא בשבחן של ישראל שנאי ברוב עם הדרת מלך אין עם אלא ישראל שנאי עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו כו' ואמר ר' ישמעאל באותה שעה ששומעין אגדה מפי חכם ואח"כ עונין יהא שמיה רבה מברך באותה שעה הקב"ה שמח ואמר למלאכי שרת באו וראו עם זו שיצרתי לי במה הן משבחין אותי באותה שעה מלבישים הקב"ה

הוד והדר לכך נאמר ברוב עם הדרת מלך כו' ובאפס לאום מתחת רזון אם הפסיקו עצמם מדברי תורה אף אני אפסיק מהם ראיות של תורה. ר"ל כי המלאכים אינן יכולים לשבח באמן יהא שמה רבה, רק ישראל אשר מעלתם מגיע עד עוה"ב הוא עולם העליון, ובעוה"ב מעלת ישראל על המלאכים.

ובמדרש (תנחומא בלק) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ראתה עיני בלעם שישראל יושבין לפני הקב"ה כתלמיד לפי רבו ומבררים כל פרשה ופרשה למה וכן הוא אומר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה (ואתגנה) לא יכנף עוד מוריד והיו עיניך רואות את מוריד ומלאכי השרת שואלים מה הורה לכם הקב"ה לפי שאינם יכולים לכונוס למחיצתם שנאי כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ע"כ. ולפיכך השי"י מקבד המלאכים ואמר ראו שבח זה שמשבחים אותי בעולמי, אשר שבח זה מגיע אל מדריגה ומעלה אשר אי אפשר להגיע שם המלאכים. ויפה אמרו המפרשים שלכך תקנו השבח הזה בלשון ארמי שלא יקנאו בנו המלאכים שאנו משבחים שבח כזה שהמלאכים אינם יודעים לשון ארמי. אבל בודאי אין הפי' שלכך אומרים אותו בלשון ארמי שלא יקנאו בנו המלאכים שאין קנאה במלאכים, רק מפני שהשבח הזה מגיע למדריגה עליונה שאין מגיע שם מדריגת המלאכים, יש לומר אותו בלשון שאין שייך למלאכים. וכבר התבאר בפרק בעשרה שכל אשר אינו שייך למלאכים תקנו אותו בלשון ארמי שהוא הלשון שאינו שייך למלאכים, לכך י"ל מה שאמר שלא יקנאו בנו המלאכים, ר"ל שאם היה השבח נאמר בלשון הקודש היה קנאה אחר שגם המלאכים מספרים בלשון הקודש ויהיה לישראל שבח אשר אינו למלאכים, אבל כאשר השבח נאמר בלשון ארמי כמו שאין למלאכים לשון ארמי כך אפשר שיהיה לישראל שבח שאין למלאכים, והבן זה ואין להאריך כאן, וכבר התבאר דבר זה בסדר קדושה. לכן מה שאמרו בשבח זה יהא שמה רבה אין צריך לפרש השם שיהא רבה, רק מפני כי שבח זה מצד עולם העליון, לכך יש לומר יהא שמה רבה שהוא תרגום של הגדול כאילו אמר שם הגדול. וזה שאמר כאן שקורעין לו גזר דינו של שבעים שנה, ופי' זה אף אם נגזר עליו גזר דין של שבעים שנה דהיינו כל עולמו של אדם שהוא שבעים שנה ונגזר גזירה עליו שיהיה עני כל ימי עולמו או מה שנגזר עליו,

מ"מ כיון שהשבח הזה הוא עד עולם העליון ומב"י הברכה מעולם העליון וכמו שהתבאר בסדר קדושה, דבר זה מבטל ממנו גזר דין של עולם התחתון ודבר זה מבואר. ומזה תבין כי תקנו ביתברך ח' שבחים יתברך וישתבח וכו', כי השבח הזה הוא מגיע למעלה מן עולם הזה, כי עולם הזה עד שבעה ימי בראשית אבל השבח הזה מגיע למעלה מן עוה"ז, וכן אמן יהא שמיה וכו' יש בו ח' תיבות בשביל זה ולכך קורע גזר דין של שבעים שנה כי עי' נכלל בשבעה, ועוד יתבאר בסמוך שבח זה. ואמר עוד אפילו יש בו שמץ ע"ז מוחלין לו, כי שם מסולק הכל אף המלאכים ונשגב שמו יתי לבדו, ולכך אף אם חטא בדבר ע"ז ונתן כחו אל כחות החיצונות מסלקין ממנו שמץ ע"ז ודבר זה מבואר. ומה שאמר בכל כחו, כבר פרשנו שצריך להראות כח שיתגבר הנשמה שבאדם שבו משבח להקב"ה על גופו החמרי ובזה אפשר שיתדבק במדריגה העליונה הנבדלת ומבטל הגזירה, ודבר זה בארנו למעלה, מ"מ אין צריך קול רם רק שיוציא בחיתוך הפה לגמרי לאפוקי בשפה רפה ודבר זה ענין מופלג ואין להאריך יותר:

טור ס"י קכז

וז"ל רב עמרם מאן דקאי בבי כנישתא אחורי ש"ץ בעי לכווני דעתיה ובתר דחתים ש"ץ על כל ברכה וברכה להוי עני אמן דהכי אמור רבנן מ"ד (תהלים לא) אמונים נוצר ה' אלו שאומרים אמן באמונה אומר ש"ץ ברוך מחיה המתים והם עונין אמן ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינין בהקב"ה שמחיה המתים אומר ש"ץ ברוך גואל ישראל והם עונין אמן ועדיין לא נגאלו וא"ת נגאלו הרי חזרו ונשתעבדו ומאמינין שעתיד הקב"ה לגאלם אומר ש"ץ בונה ירושלים ועדיין היא בחורבנה ומאמינים בהקב"ה שעתיד לבנותה ועונין אמן הרי אמונים נוצר ה'.

בית יוסף (ס"י קכז)

וכתב הרד"א בתחילת ספרו בשם ה"ר אברהם ן' שושן שגי תפלות שאנו מתפללים בכל יום יש בכל אחת י"ט ברכות ועולים ז"ן ברכות וראה כמה גדול שכר המתפלל עם הציבור כי בתפלה אחת שמתפלל עמהם נחשב לו שכר כמתפלל ערב ובקר וצהרים ביחיד כיצד תפלתו

בלחש י"ט וחייב אדם שלא לדבר בעוד ששייך מחזיר התפלה ושיכון לשמוע ברכותיה ושומע כעונה הרי י"ט ברכות אחרות וחייב אדם לענות אמן אחר כל ברכה וברכה ואחז"ל ברכות (לב:) גדול העונה אמן יותר מן המברך הרי כאילו בירך י"ט ברכות אחרות נמצא כי בתפלה אחת עם הציבור כתקנה נותנים שכר ז"ן ברכות ובתפלת ערבית שאין שייך מחזיר התפלה לפיכך תקנו לאחר השכיבנו י"ט פסוקים וחתימה בסוף, תמצא בהם בין אזכרות ובין אמנים מנין ל"ח וי"ט ברכות של תפלת לחש הרי ז"ן ברכות בערבית עד כאן.

ספר חרדים (מצות התשובה פרק ז)

חתומת הספר אחר שכתבנו רפואת תעלה בדמים יקרים לנפש החוטאת שלא תמות יש לנו לחקור ולבקש רפואה בדמים קלים אחר שנמשלו חולי הנפש לחולי הגוף ולפעמים רפואה שיעשה רופא חכם במאה פרחים הוצאה מכמה מיני רפואות יקרות הערך ולפעמים ימצאו מיני רפואות בכסף אחד או בחצי כסף של מיני עשבים מרפאים בדרך סגולה.

ושמעתי מפי מגידי אמת שאירע במלכות קאסטיליי"א באחד משרי המלך הפרתמים בלכתם לצוד ציד להביא בא לרדוף אחר שועל לצודו ועקץ השועל אל רגל השר עקיצה קטנה לא הרגיש בה ביום השני התחילה רגלו לצבות ביום הגי צבתה מאד עד סוף הירך ורופאי המלך נלאו לבקש מיני רפואות משונות בדמים יקרים מאד ולא יכולו ונואשו ממנו והיה מצוה מחמת מיתה וכל בני ביתו בוכים והנה נכנס ערבי אי ממשרתיו שהיה מביא לו דורון כמנהגו וראה את הצרה הגדולה ואת החולי שחלה אדוניו וישאל אליהם מה החולי הרע הזה פתאום בא לאדוני והיום גי ימים ראיתיו שאנן ושליו ואמרו לו עקיצה קטנה של שועל הביאה עליו את המות הזה ויען אליהם אל תיראו כי בעזרת האל אני ארפא אותו וילך במהירות אל השדה וילקוט מיני עשבים ידועות לו וירץ ויבא אל בית אדוניו ויכתוש את העשבים במכתש, וישם על רגל אדוניו פעמים ושלוש מיד התחיל להרפא ביום הגי נתרפא והלך על רגליו וישתוממו הרופאים ויהללו את האלהים אשר ברא מיני סגולות בעשבים ובוזו אנו מבינים מה שאמר רבי אליעזר בפרקי אבות עקיפתן עקיפת שועל. וכן שמענו כמה מיני חלאים שנמצא להם רפואת תעלה בדמים קלים בדרך

סגולה ועדיין יש לנו לבקש בשדה אשר ברכו ה' הוא הגמרא מיני סגולות ורפואות קלות לרפאות חולי הנפש החלושים שאין בהם כח לסבול הרפואות הקשות. והנה מצאנו לרז"ל שאמרו כל מי שעונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו אפילו היה בו שמץ מינות מוחלין לו והחמירו בזה בזה ואמרו שצריך לעזעזע כל איבריו ולענות בקול תקיף ומי שרגיל לעשות כן הנה הוא מבושר שימחול לו עונותיו אם לא ישיב לכסלה הרי סגולה אחת.

מטה משה חלק ראשון

עא) ועונין הציבור בכונה שלימה אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי כדאיתא בפי' כל כתבי העונה אמן ישיר בכל כחו קורעים לו גזר דינו פי' בכל כחו בכל כוונתו כך פירש"י בפי' כל כתבי. והר"ר יונה כתב לפי שיש בני אדם שאין הכוונה שלהם מתעוררת אלא על ידי הכח אמר בכל כחו אבל אין צריך לתת קולות גדולות שיתלוצצו ממנו בני אדם. והתוס' כתבו שם ר"י אמר דיש בפסיקתא דרי' ישמעאל בן אלישע כשישראל נכנסים בבתי כנסיות ואומרים אמן יהא שמיה רבא בקול רם מבטלים גזירות קשות עד כאן. ומתוך זה נראה שצריך לענות בקול רם וכן הוא בספר הזהרה בפי' תרומה שיש לענות בקול רם ואפשר כשמגביה קולו מתעוררת הכוונה.

והחכם ר' יעקב בר ששת כתב כי בכל כחו חוזר אל השם ר"ל שיכוון את השם בכל מה שראוי לו באותיותיו ובפירושו ובעינו ובניקוד המקובל והסימן שלו לעולם ה' דברך נצב בשמים זהו בכל כחו באותיותיו ובנקודה ובכל מה שניתן לנו רשות להתבונן בשעה שאומר יהא שמו הגדול מבורך על כל פנים יהא כח בידו לבטל גזר דינו ובלבד שלא תהא בו שבועה וצריך לכוין ואחר כך מברך. והפך זה ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל שפי' ואח"כ קלל ולפיכך נתחייב. ואם לעבירה חייב במצוה שכנגדה כ"ש שזוכה שמדה טובה גדולה ממדת פורענות. גם מה שאמרו אפי' יש בו שמץ ע"ז מוחלין לו תבין מעתה כי תקן מעוותו ביחוד השם שהוא הפך ע"ז. והר"ם בן גבאי כתב כל העונה אמן בכל כחו ר"ל כחו של אמן והם הדברים הרמוזים בו כאמרם ז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך והטעם כתבו רוב המפרשים דהמברך מזכיר רק שם אחד והעונה

אמן שתיים דאמן בגימ' ידו"ד אדנ"י אבל הפי' הנכון הוא אמן בגימ' הי"ה והו"ה ויהי"ה אח"ד

והנה העונה אמן מודה שהבורא יתברך וית' היה קודם בריאת עולם וברצונו מקיים וישיבהו לתהו ובהו ולאחדותו אין סוף. ולכן גדול כח העונה אמן מן המברך כי המברך ממשיך הברכה והעונה אמן מייחדו ומודה על חדוש העולם כרצונו ושהעולם מתקיים במאמרו וישיבהו לתהו ובהו שליט על הכל ראשון ואחרון יתעלה שמו לעדי עד ולנצח נצחים אמן. זהו כל העונה אמן בכל כחו ר"ל כחו של אמן כי כחו גדול הוא. עוד נ"ל לומר על דרך דאיתא בספר הזוהר כשיש בישראל משכילים יודעים סוד השם הנכבד ונושאים כפיהם מיד הם נענים הרי כוונת השם הוא בנשיאות כפים וזהו שאמר העונה אמן בכל כחו ר"ל בכל כוונתו ואמר בכל כחו ולא אמר בכל כוונתו לרמוז אל נשיאות כפים כי ב"פ יד בגימ' כ"ח:

ספר של"ה (עניני תפלה וקריאה בס"ת)

ראה ראיתי מהחרידים את דבר ה' שמשמין סידור פתוח לפנייהם בשעת חזרת ש"ץ התפילה ויהיה עיניהם ולבם שם ולא יראו חוצה ואז מכוונים על כל מלה ומלה, ועונים קדושה ואמן ומודים בשבח ותהלה הוא העולה למעלה עד רום מעלה ופותח המקור העליון ומקשר את השתלשלות של העולמות כולן: וכן מבואר בספרי המקובלים השואבי' מבאר מים חיים של הזוהר בסוד תיבת אמן ואותיותיו וכתבו כי העליונים ותחתונים בכלל תלוין במלת אמן והוא עיקר ושרש ויסוד מוסד לכל העולמות כולן ומי שמכוין לכל ברכה וברכה היוצאת מפי המברך ועונה אמן בכוונה וכדינו גורם למעלה קדושה הרבה מאוד ושפע רב טוב לכל העולמות כי הוא פותח המקור העליון מקור מים חיים כמו שפותי המעיין להשקות לכל הצריכות השקאה והקול יורד בשמים ממעל ומודיע שכל זה הטובה והשמחה גרם פלוני זה עבד המלך הקדוש וכשישראל נתונים בצרה ומתפללים הכרוז יוצא בכל העולמות פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים כמו שהם פותחין שערי הברכות וההשפעה ממעלה ותקובל תפילתם ע"כ בזוהר, וכן אמרו רז"ל בתלמוד והנה זהו שכתוב בעה"ז ובעה"ב מה שכרו אמרו רז"ל במקום הנז' כשיוצא מהעה"ז אותו שהיה נזהר לענות אמן כראוי וכדינו נשמתו הולכת

ומכרזת לפניו פתחו שערים וגו' כמו שהיה הוא פותח שערי ההשפעה והקדושה בכל יום ועולה ממדריגי למדריגי להתעדן בגי'ע בעה"ב ועליו נאמר כי מכבדי אכבד הלשון מורגל בפוסקים ובספרי המקבלים גדול העונה אמן יותר מהמברך כן הוא האמת שאמן גדול מצד עצמו ולגדולתו אין חקר אמנם לכי תמצה עומק הדין נראה בעיני מי שהוא מברך בכוונה גדולה ועצומה זהו יותר גדול מהעונה אמן דהכי איתא במס' ברכות ס"פ אלו דברים אמר ליה רב לחייא בריה ברי חטוף וברוך וכן אמר רב הונא לרבה בריה חטוף וברוך למימרא דמברך עדיף ממאן דעני אמן והתניא רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך אמר ליה ר' נהוראי השמים כן הוא תדע שהרי גולירין יורדין ומתגרין וגבורי יורדין ומנצחין תנאי היא דתניא אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע אלא שממהרין למברך יותר מן העונה אמן ע"כ: פירש"י חטוף וברוך כשמושיטים כוס של ברכה הוי מחזיר שיתנהו לך ותברך העונה והמברך במשמע קומו וברכו את ה' אלקיכם בספר עזרא ואומר ויברכו את השם כבודך והיא עניית אמן שבמקדש במס' תענית מפרש קומו וברכו בתחלת ברכה ויברכו את השם כבודך במקום עניית אמן שבמקדש אומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שממהרים למברך ליתן שכר עכ"ל הרי סתם ברייתא ס"ל שממהרין למברך יותר מהעונה אמן וכן פסק רב כי כן ציוה לבנו הלכה למעשה ואין לחלק בין אמן דברכת המזון לאמן דתפילה דא"כ למה אמר תנאי יאמר דר' נהוראי מדבר מאמן שבתפילה אלא ש"מ אין חילוק ע"כ נראה שמזה נתפשט המנהג מי שמתענה יום שמת בו אביו או אמו יורד לפני התיבה להתפלל ואם היה אמן גדול יותר מהמברך אדרבה היה לשמוע להשי"ץ ולענות אמן:

אחר כותבי זה מצאתי במערכת אלהות במערכת שמות השוים וז"ל אמרו גדול העונה אמן יותר מהמברך כי המברך לא ירמוז לאמונה אחרונה אך מזכיר העולם והוא בכללו אבל העונה אמן ממשיך הברכה מאומן לאומן כי אמן לשון אמונה. ויתבונן זה בעבודת התפילות בענין הברכות ואחז"ל משל בזה שהיו הגולירין מתגרי במלחמה והגבורים מנצחים המשילו המברך לגולירי המתחיל ומתגרה במלחמה ואינו משלים המלחמה מפני חולשתו כך המברך מתחיל בברכה הנמשכת מהביי הנקרא מלחמה בעבור

היותה דין ואינו משליי כי אינו מזכיר האחרוני שהיא דוגמתא או אולי נקרא המברך לוחי כי כל המברך ועובד השם יתי ומתפלל כאלו הוא לוחם לנצח את מדת הדין והמשילו את העונים אמן לגבורים המנצחים במלחמה כי ימשיכו את הברכה מראשית ועד אחרית השני שהיא העטרת ובעבור כי שתיהן דין ושתיהן מלחמי ושתיהן גבורה המשילו את העונים אמן לגבורים כי המה הגבורים אשר מעולי אנשי השם וכיון שהגיעו לגבורות כיון דפלג פלג ומתגברים ומתנצחים גם מכח הנקרא גבורה והכל ענין אחד אבל מה שאמר גדול העוני אמן מן המברך כשהוא חוסף וברך אבל המברך המכוון וחושב בהזכרת המלות יותר גדול כי הוא ממשיך מאומן לאומן ואין כן בעונה אמן עכ"ל וז"ל הרב החייט גדול העונה אמן יותר מן המברך העוני אמן מושך מהאי שהוא הכתר דרך המי שהיא בבינה. ודרך הנון הפשוטה הכוללת דבר ונוקבא וגם יכוון לאל מלך נאמן שהוא ראשי תיבות שלהם ובהי תשעה אותיות וגי שמות אלו כוללים האצילות אל בכת"ר מלך בבינייה נאמן בת"ת שהם נאמן פשוט נאמן כפוף ועוד צריך לכוין בשתי שמות המשולבות איש באחיו ה' אדניי שעולה למספרם ועוד אמן עם המילה עולה ידו"ד הוה היה יהיה ולכן גדול העוני אמן יותר מן המברך כי המברך אינו מזכיר כי אם שם אחד וזה מזכיר שני וכולל כל האצילות ודעת הרב כו' ה"מ כשאינו מכוון בברכה או שאינו מזכיר בברכה כי אם מלות קצרות כמו בברכות של שמונה עשרה ברכות או בברכת השבח כי בברכות האחרות אשר אנו מברכים המצות אותם המלות מורה כל מלה ומלה מהם ספיי מיוחדת ובעבור שאלו התיבות הרומזות על האצילות אינם בברכות השבח ולא בברכות של י"ח מלת אמן משלמת חסרונם ואז גדול העונה אמן יותר מן המברך אבל בברכת המצות והנהנין המברך הוא יותר גדול עכ"ל וצריך עיון:

ראשית חכמה (שער היראה פרק ט"ו)

(נד) עוד א"ר יהודה: ובוזי יקלו - מאן דלא ידע לאוקיר שמא דמאריה ולא אתכוון באמן, דתנינן: גדול העונה אמן יותר מן המברך, עכ"ל לעניננו.

תרגום זוהר: א"ר יהודה: "בוזי יקלו" זה מי שאינו יודע לכבד

את אדונו, ולא נתכוון באמן, שלמדנו: "גדול העונה אמן יותר מן המברך:

נה) ועוד לקמיה: תאנא, כל מאן דשמע ברכה מההוא דמברך, ולא אתכוון באמן, עליה אתמר: ובוזי יקלו, כד"א "לכס הכהנים בוזי שמיי", ובשעתא דאיצטריך מאי עונשיה כמה דלא פתח ברכאן לעילא כך לא פתחין ליה. ולא עוד, אלא כד נפיק מהא עלמא מכרזי קמיה ואמרו, טרוקן גלי קמיה דפלניא ולא ליעול ולא תקבלון ליה, ווי ליה, ווי לנשמתיה, עכ"ל. ועוד האריכו בעונש מי שאינו עונה אמן לקמיה.

תרגום זוהר: ולמדנו, שכל מי ששומע ברכה מן המברך, ולא כוון לבו באמן, עליו נאמר: "ובוזי יקלו", כש"א: "לכס הכהנים בוזי שמיי". מה עונשו, כמו שלא פתח בברכות למעלה, כך אין פותחין לו ברכות. ולא עוד, אלא כשיוצא מעולם הזה, מכריזים לפניו ואומרים: סגרו הפתחים לפני פלוני, שלא יכנס ולא תקבלו, אוי לו ואוי לנשמתו. נו) וכלל היוצא מכלל המאמר לענין מעשה, כי מלבד הפשט, המובן מדבריו, שהוא שצריך לכוון באמן, בין שיהיה הכונה לפי הפשט או על דרך הסוד, שהוא היותר נראה, כאמרו: כמה דלא פתח ברכאן וכוי, צריך לזיזהר שלא לדבר בחזרת ש"ץ י"ח ברכות, מפני שהם ברכות סמוכות זו לזו, ואם ידבר בעניניו, יטריד דעתו, ולא יוכל לכוון באמן אפילו לפי הפשט, וכן בכל ברכה וברכה משאר הברכות, לא ישיח מתחלת הברכה עד סופה, כדי שיכוין באמן כראוי, ומלבד זה צריך לזיזהר בחזרת ש"צ שמונה-עשרה ברכות, שהוא פגם גדול, כמו שיתבאר בענין התפלה.

ראשית חכמה (שער האהבה פר' ז)

טז) עוד אמרו במדרש על פסוק: "ברוב עם הדרת מלך". אמר ר' חמא בר חנינא: להגידי שבחו וגדלו של הקב"ה, שאף על פי שיש לו אלף אלפי אלפים ורוב רובי רבבות כתות של מלאכי השרת, שישרתוהו וישבחוהו, אינו רוצה אלא בשבחן של ישראל, שנאמר: "ברוב עם הדרת מלך", ואין עם אלא ישראל, שנאמר "עם זו יצרתי לי", למה - בשביל ש"תהלתי יספרו", וכן הוא אומר: "נדיבי עמים נאספו, עם אלהי אברהם", אמר ר' סימון: מתעלה שמו של הקב"ה בעולמו, בשעה שישראל נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ונותנין

שבח והודאה וגדולה להקב"ה. ואמר ר' ישמעאל: באותה שעה, כששומעין הגדה מפי חכם ואח"כ עונין: אמן יהא שמיה רבא, באותה שעה הקב"ה שמח ואומר למלאכי השרת: בואו וראו עם שיצרתי לי, כמה הם משבחין אותי, באותה שעה מלבישין הוד והדר, לכך נאמר, "ברוב עם הדרת מלך, ובאפס לאום מחתת רזון", אם הפסיקו עצמם מדברי תורה אף אני אפסוק מהם ראיות של תורה, עכ"ל.

ראשית חכמה (שער האהבה פרק יב)

טז) ובה יובן מה שאמרו בזוהר שהעונה אמן על כל ברכה וברכה, כמו שהוא פותח השערים העליונים, שערי השפע העליון, כך יפתחו לנשמתו ביציאתה מן העולם הזה, שנאמר: "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים" אל תקרי אמונים, אלא אמנים, והטעם, כי פתיחת השערים הוא מצד החסד, כדפירשו בתיקונים: פתחו לי ביומא קדמאה, וכן פתח בנקודות היא חכמה, כדפירשו בתיקונים והסברא נותנת, שאין המלך פותח שערים, אלא מצד חסדו הגדול ורצונו הפשוט, כי מצד הדין יסגור השפע, ועל ידי החסד הוא נפתח, והיינו: "פותח את ידך", וכיון שהעונה אמן פותח השערים על ידי החסד, כן ראוי שיפתח לו לעתיד. נמצא, כי על ידי השפעת חסדו לנו אנו תוקעים אמונתנו בו. וזהו שאמר הכתוב: "חדשים לבקרים רבה אמונתך", כי על ידי החסד, שהוא עושה עמנו בכל בקר, שאנו מפקידים אצלו הנשמה יגיעה והוא מחזירה אצלנו חדשה, וכל אותה היגיעה שהיה לה הלך, והיא נשמה חדשה כמבתחלת ברייתה, הרי זה חסד גדול, והחידוש הזה ודאי מצד החסד, כי פירוש "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", ובפרט בבקרים, שהוא בקר דאברהם, על ידי כך: "רבה אמונתך", שיש לנו אמונה גדולה אחר כך להפקיד נשמותינו בכל לילה בידו, בזכרנו החסד שהוא עושה עמנו.

יז) ונחזור לדרוש שהיינו בו, כי הבטחון והאמנה הם שותפין זה בזה, כי המאמין באלהים בלב שלם יבטח בו בבטחון חזק, ויביאהו הבטחון אשר לא יפחד מדבר ולא יעבוד לשום אדם זולתי הבורא, כי הוא אלהים, ולא יקוה לאיש, ולא יסכים עמהם בדבר אשר הוא כנגד עבודת האל, ולא יפחדוהו עניניהם, ולא יירא ממחלוקותיהם, ואם יוכיח אותם, לא יזהר בכבודם, ולא יבוש מהם, ולא ייפה להם

השקר, כמו שאמר הנביא: "וה' אלהים יעזר לי, על כן לא נכלמתי". ויביאהו בטחונו לפנות לבו מעסקי העולם וליחד לבו לעניני התורה והעבודה, וזה אי אפשר, אלא אם יהיה בטחונו גדול בידו"ד, ולכן שכרו גדול שיתקשר בחסד, כמו שכתב: "והבוטח בה', חסד יסובבנו". ואמר יסובבנו, היינו שהחסד יקיפנו וילבישנו, כענין: "לעם נכרי לא ימשול לחכרו בבגדו בה" שפירשו בסבא שהוא לבוש יקר מצד שם אלוה, שהוא החסד, וטעם אמרו בידו"ד, מפני שידו"ד שורש לכל השמות ולכל ההיות, וכיון ששם בטחונו בעיקר הכל, המקיים הכל, והמהוות אותו, ורוחו ונפשו מסתלק מכל פגעי העולם, והחסד מסתירו מכל בעלי הדין, כמו שאמר: "אומר לה' מחסי ומצודתי כי הוא יצילך מפח יקוש וגו', באברתו יסך לך, ותחת כנפיו תחסה וגו'".

(ח) ומתנאי הנאמן והבוטח להיות נאמן בעבודתו לבורא, כיתד התקוע במקום נאמן, שלא תמוט, כי הקדוש ברוך הוא נקרא: "האל הנאמן שומר הברית והחסד וגו'", וחסדו לעולם פשוטה לכל הנבראים, ואלו יצוייר שימוט חסדו מן הנבראים חס ושלום, יתבטל כרגע, אלא הקדוש ברוך הוא כרת ברית וחק בחסדו עם הנבראים, שלא ימוש מהם חסדו, שמצינו בתורה ברית סמוך לחסד, כענין: "ישמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד", וכן אמר הנביא: "כי ההרים ימושו וגו', וחסדי מאתך לא ימוש, וברית שלומי לא תמוט וגו'". נמצא, כי מי שהוא נאמן בדבריו ומצותיו ותורתו, מתקשר בחסד ובצדיק כאחד, וצדיק יקרא נאמן, שהרי פירש בתיקונים ורעיא מהימנא שבצדיק סוד אמ"ן, שעולה צ"א כמנין יאהדונה", ובצדיק השם הזה, כי הוא נקרא "כי כל בשמים ובארץ", דאחיד בשמיא ובארעא, כדפירשו בתיקונים, ובאמן פירשו בסוף פרשת וילך שנוטריקון אמן: אל מלך נאמן, הרי נאמן בצדיק. נמצא בכל מקום שימצא אמן, כדפי' בפרשת וילך, עיין שם, ימצא נאמן.

ראשית חכמה (שער הקדושה פרק יד)

(לט) עוד צריך לזהר שלא לדבר בעוד ששליח ציבור חוזר תפלת שמונה עשרה, ואפילו בדברי תורה, אלא יכוין לענות אמן על כל ברכה וברכה, ויהיו אזניו למה שש"ץ מוציא מפיו, ויתן עיניו למטה ולבו למעלה כמו בתפלתו בלחש ממש, והטעם, שפירש ברעיא מהימנא שהם ב' יחודים, ובחזרת העמידה הוא יחוד משובח מהקודם, שעונה

אמן על כל ברכה, דאמן עולה כמנין ב' שמות יאהדונה"י, מה שאין יחוד זה כשאדם מתפלל בלחש, שהרי הוא מזכיר ה' בכינויו: אדני"י, ואף על פי שתהיה כוונתו בידו"ד, מכל מקום אין ב' שמות משולבות כאחד, אבל באמן הוא רמז לב' שמות המתיחדים כאחד, ונמצא שהוא יחוד יותר משובח, וזהו לשון הרשב"י ע"ה שם בקצרה, וגדול העונה אמן יותר מן המברך, דלגבי אדני"י ידו"ד בצלותא, ופניהם וכנפיהם לקבל שם ידו"ד באנפין, לקבל שם אדני"י בגדפין: "כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה", אבל כד חזר שליח ציבור צלותא ועונה אמן, איהו במחברת השנית, אמן מתחברין תרין שמהן במחברת השנית. בקדמיתא: "מקבילות הלולאות אחת אל אחת בקרשים", דאינון קשרי אצבען, אבל באמן: "והיה המשכן אחד", דביה חוברות אשה אל אחותה, עכ"ל.

תרגום זוהר: וגדול העונה אמן יותר מן המברך. כי על אדני הוי"ה, הנאמרים בסתם תפלת האדם, נאמר: "ופניהם וכנפיהם פרודות", שכנגד הוי"ה הם בפנים, וכנגד אדני הם בכנפים, שה"ס: "כרוב אחד מקצה מזה שהוא הוי"ה וכרוב אחד מקצה מזה" שהוא אדני, שהם פרודות, כי היחוד של הוי"ה אדני בשילוב, לא נעשה בברכות התפלה, אלא בתפלת העמידה. אבל כשהשליח ציבור חוזר התפלה ועונה אמן הוא מיחד ומשלב הוי"ה אדני זה בזה שהם בגי אמן, וע"כ הוא גדול מן המברך כי הוא במחברת השנית, שבמחברת השנית מתחברים ב' השמות הוי"ה אדני. מתחלה היו "מקבילות הלולאות אחת אל אחת, על הקרשים", שהם קשר האצבעות כי קרשים הם אותיות קשרים. הרי שאז אין המשכן אחד בסוד יאדונה"י אבל בחזרת הש"ץ שה"ס תפלת העמידה ועונה אמן שהוא היחוד יאהדונהי שבגי אמן, אז "והיה המשכן אחד", כי בו חוברת אשה אל אחותה הרומזת על הוי"ה אדני"י, הרי שגדול העונה אמן בתפלת העמידה יותר מהמברך בשאר ברכות התפלה.

(מ) הרי בפירוש, כי חזרת ש"ץ התפלה הוא יחוד משובח מהקודם, כשהתפלל בלחש, שהרי הכרובים - כרוב אחד מקצה מזה וכו', ואם האדם מדבר בחזרת ש"ץ הרי הוא מפריד היחוד, כי אין שם דיבור אחר, אלא אמן, המורה היחוד. וכן מוכח מכאן, שכשיש חזרת שמונה עשרה ברכות על ידי ש"ץ, אין לשנות ולומר תפלה אחרת, מקצתה

בקול רם – לומר הקדושה, ומקצתה בלחש, כי תפלה כזו, אין לה מקום, לא בלחש ולא בקול רם, ולא נמצא כזה לא בגמרא ולא בזוהר.

מא) וכן מוכיח גם כן בזוהר פרשת וילך שצריך להיות באזן קשבת לענות אמן על כל ברכה, שאמר על פסוק: "שומר אמונים", כלומר נטיר ההוא ברכה דאמר ההוא מברך, ומחכה ליה לאתבא אמן כמה דאיצטריך. נשמתי סלקא ומכרזי קמיה, "פתחו שערים וגו'". ואמר לקמיה: תאנא, כל מאן דשמע מההוא דמברך ולא אתכוין באמן, עליה נאמר: "ובוזי יקלו", כמה דאת אמר: "לכם הכהנים בוזי שמי", ובשעתא דאצטריך מאי עונשיה, כמה דלא פתח ברכאן לעילא כך לא פתחין ליה, ולא עוד אלא כד נפיק מהאי עלמא מכרזי קמיה ואמרי, טרוקו גלי קמיה דפלניא ולא ליעול ולא תקבלון ליה, ווי ליה ווי לנשמתי, עכ"ל.

תרגום זוהר: מאי "שומר", כלומר ששומר אותה הברכה שאומר המברך, ומחכה לענות אחריה אמן, כמו שצריך. אז נשמתי עולה ומכרזים לפניו: "פתחו שערים" ואמר לקמן: למדנו, כל מי ששמע ברכה מאותו שמברך, ולא כוון לבו באמן, עליו נאמר: "ובוזי יקלו". וכמ"ש: "לכם הכהנים בוזי שמי" מה ענשו, הוא כמו שהוא לא פתח הברכות למעלה, כן אין פותחין לו ברכות. ולא עוד, אלא כשיוצא מעוה"ז, מכרזים לפניו ואומרים: סגרו הפתחים לפני פלוני, ולא יכנס ולא תקבלו אותו! אוי לו ואוי לנשמתי.

מב) ועוד האריכו שם בעונשו. "והחכם עיניו בראשו", ויעריך אם עסק התורה בשעת התפלה גדול, אם עניית אמן, ובלי ספק כי אינם סוג אי לעת התפלה, כי: "דבר בעתו מה טוב". ונראה לי שעל זה כוון רבי יהודה ואמר, אשרי מי שעמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, שיהיה עמלו בתורה נחת רוח ליוצרו. לאפוקי אם עוסק בתורה בשעה שאין חפץ להקדוש ברוך הוא בתורתו בבחינות האמורות, אז ודאי אין נחת רוח להקדוש ברוך הוא בתורתו. מוטב לו שלא יעסוק בתורה.

מג) וכמו שצריך לזוהר בכל חזרת ש"ץ שלא לדבר, כן צריך לזוהר בלילי שבת כשש"ץ חוזר ויכלו, שכתב בספר החסידים חסיד אחד שראה לחסיד אחד כמותו, שמת, ופניו מוריקות, אמר לו, למה

פניך מוריקות, אמר ליה, מפני שהייתי מדבר בויכולו בשעה שהצבור אומרין אותו, ובברכת מגן אבות בדברו, וביתגדל, ע"כ. העתיק לשון זה הרבינו יעקב.

תוצאות חיים (בספר ראשית חכמה)

קו) הששי: תקנת מורנו וכן הסכימו מהחברים, הוא: שלא ידבר אדם משיכנס לבית הכנסת להתפלל עד שיסיים עלינו לשבח. ודברי תורה ידבר, בעוד שהחכם אומר פסוק, אבל בכל התפלה, אפילו לדברי תורה לא יפסיק, זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד. וכן יזהר, משיתחיל תפלת המנחה למנצח וכו' עד עלינו לשבח. וכן בערבית משיתחיל ש"צ קדיש של ברכו, עד שיסיים עלינו לשבח, אל יפסיק כלל אפילו לדברי תורה. ובעוד שהחזן חוזר י"ח ברכות, אל יעסוק אפילו בדברי תורה, אלא יכוין לענות אמן על כל ברכה, ויהיו אזניו למה שש"צ מוציא מפיו, ויתן עיניו למטה ולבו למעלה כמו בתפלתו בלחש ממש. ולכוין בכל ברכה וברכה כמדתה הראויה לה. וירויה בזה, שאם לא כוון בתפלתו בלחש, יכוין בחזרה והוא קצת תיקון. וכן מנהג מורנו נשמתו עדן. והמדבר בחזרת ש"צ, הוא קוצץ ומפריד, שהרי פירש ברעיא מהימנא: כי תפלה בלחש וחזרת ש"צ, הם כנגד יהו"ה אדנ"י, וכן פירשו בתיקונים, והמדבר הוא מפריד. ואין לדבר דבור אחר אלא אמן, שעולה כמנין יאהדונה"י. ויש הכרח לזה בפרשת פנחס וכן מוכח בפרשת וילך בסופה שאמר על פסוק "פתחו שערים ויבא, גוי צדיק שומר אמונים" כלומר נטיר ההוא ברכה דאומר ההוא דמברך, ומחכא ליה לאתבא אמן כמה דאיצטריך, נשמתיה סלקא ומכרזי קמיה: "פתחו שערים וגו'" ע"ש. ואמר לקמיה: תאנא, כל מאן דשמע ברכה מההוא דמברך, ולא נתכוון, עליה נאמר: "יבזי יקלו" כד"א "לכם הכהנים בזי שמי". ובשעתא דאצטריך מאי עונשיה וכו', ע"ש. לכן טוב ליקח סדור בידו, לשמוע כל ברכה וברכה, כדי שלא יטרידוהו מחשבות אחרות, וכשיענה אמן אינו יודע על איזו ברכה משיב, והיא אמן יתומה. ומהדובר הפוגם גם כן, הוא המדבר בשעת קריאת ספר תורה, והחמירו בזה פרשת ויקהל, ואמר: שצריך לעמוד באימה ויראה, כמאן דלית ליה פומא.

תרגום זוהר: כלומר, ששומר אותה הברכה שאומר המברך, ומחכה לו לענות אחריה אמן, כמו שצריך. אז נשמתו עולה ומכרזת

לפניו: "פתחו שערים וגו'". ואמר לקמן: למדנו: כל מי ששמע ברכה מאותו שמברך ולא כוון לבו באמן, עליו נאמר: "ובזוי יקלו" כמש"א: "לכם הכוהנים בזוי שמי". מה עונשו וגו'.

קכח) עוד יש מצוה שאדם מתקן בה שיעור קומתו, והוא לקום מעומד לענות קדיש וברכו כנזכר לעיל. וזה נתבאר בירושלמי זה לשונו: "קום כי דבר יי אליך" מכאן א"ר אלעזר: כד ענו אמן יהא שמייה רבה וכו' וכל דבר שבקדושה, בעי למיקם ארגלוי, ע"כ. לשון זה בא בהגהות מרדכי פרק תפלת השחר. ועם היות שילעיגו עליו, על זה אמר הוי עז כנמר. ופירש רבינו יעקב כי האדם מניח לעשות חסידות מפני המלעיגים, ולזה צוה התנא הוי עזר כנמר וכו'. וכתוב בספר החסידים על ענין זה, חסיד נקרא על שם "והחסידה" שתרגם אונקלוס - וחוריתא, וכתוב: "ולא עתה פניו יחורורו" לשון בושה והלבנת פנים, מה שמביישין אותו ומלבנים פניו והוא "יכחש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו". ובשכר בושה זו שסובל לעתיד לבא, פניו מבהיקים, ויזכה לשבת בשבע כתות המקבלות פני שכניה וכו'. וכתב עוד: עיקר חוזק החסידות, מתחלה ועד סוף. אף על פי שמתלוצצים עליו, אינו מניח חסידותו, וכונתו לשמים. וכן האריך בזה במקומות רבים.

קסה) בענין כונת אמן יהא שמייה רבא, יכוין מה שכתב רבינו יונה בטור או"ח וכן בספר אבודרהם שהכוונה, ששם י"ה שהוא חצי השם יהיה שלם, דהיינו רבא - בשלימות יהו"ה. אמנם בכוונת לעלם לעלמי עלמיא יכוין, שהם ג' עולמות כנגד נשמה רוח נפש עולם. אחד הוא עולם העליון מקום כסא כבודו שאינו מושג. וכן אמר בפרקי דרבי אליעזר והוא "יושב על כסא רם ונשא", וכסאו גבוה ותלוי למעלה באויר. וכן בלשון הזה בפרקי מרכבה. ולכן נקרא בשם עולם סתם, עולם אחד, להורות על רוב האחדות וההעלם. ועלם מלשון העלם והסתר. ועל דרך זה פירשו בזוהר פרשת פקודי ע"ש. ולעלמי הוא עולם המלאכים, ומפני שעולם המלאכים הם רבים, כאומר: "היש מספר לגודדיו" אמר עלמי. ויצדק בהם עלמי, מפני שכל מלאך הוא עולם בפני עצמו כמו שאמר במסכת חגיגה: קרסולי החיות כנגד כולם וכו'. שכל מלאך מקיף בגדלו מה שלמטה ממנו. עלמיא הוא עולם הגלגלים וכל מעשה בראשית, שהם עולמות לאין מספר ותכלית

כמו שכתב בפרשת מעשה בראשית של רבי עקיבא שכל מה שירדו הדברים יתרבו ויתפרטו, כאומרו: "מה רבו מעשיך ה'". או אפשר בדרך אחר: לעלמי – להורות על קשר עולם הכסא בעולם המלאכים, והם ב' עולמות. שאין חיות ושפע המלאכים אלא מעולם הכסא, שהכסא נושא את נושאי. עלמיה – ירצה, קשר שני עולמות הנזכרים בעולם התחתון והיינו עלמיה לשון רבים ואין רבים פחות משלשה שאין חיות לעולם התחתון אלא מהעליון. ודרך זה נראה לי עיקר. וירצה לפי זה, שמיה רבא מברך לעלם וכי שכיון שיהיה השם שלם יתפשט הברכה והשפע בכל העולמות, כיון שישראל בגלות אין השם שלם ואין כסאו שלם, והמלאכים עליהם נאמר: "הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון" והגלגלים בהם נאמר: "אלביש שמים קדרות".

סדר היום (כוונת הקדיש)

והעונה אמן מגדיל וממשיך כח הקדושה והטהרה ומחליש ומשבר כח הטומאה לזה תקנו לומר קדיש על המתים משום שבעניית אמן בכל כחו כאשר אמרנו ממשיך כח הטהרה ומצננים גיהנם שעה וחצי שעה וחצי ומכריח כח הטומאה שלא ישלוט באביו או באמו באותו זמן אלא אדרבא מביאין אותו לגן עדן.

יסוד ושורש העבודה (שער האשמורת פרק י)

ואם קודם סדר תיקון חצות לא סדר ברכת השחר, מהנותן לשכוי בינה עד הגומל חסדים, טוב לסדרם בבהכ"י עם שאר התפלה, כדי שיענו אחרים אמן אחר ברכותיו, כי מה מאד גדולה מעלת הברכה כשעונין אחרים אמן. וז"ל פי עקב (ד' רע"א ע"א): כד סלקין אנון ברכאן מתתא, לית פתחא ופתחא לעילא ולית ממנא לעילא דלא פתח כל אנון פתחין ומכרזי ואמרי בכל אנון רקיעין, דא איהו דורנא דמלכא דשדר פלוני, דא הוא דורנא בקיומא כדקא יאות, ומאן איהו ברכה דאתיבו עלי אמן, דכל ברכה דאתיבו עלי אמן דא איהו בקיומא כדקא יאות כו', אמן הא רזא דקשרין דכל יחודא וקדושא ברזא דמארי ומעטר לההיא ברכתא בעטרין עלאין כדקא יאות וקב"ה אתרעי בהו באנון דמברכין לי ותאובתיי בברכתא דלתתא כו', ועל רזא דא כתיב (ש"א ב, ל): "כי מכבדי אכבד" כו' עכ"ל. וע"כ מן

הנכון שיזהר האדם להשמיע ברכותיו כל מה דאפשר בפני אחרים, כדי שיענו אמן אחר הברכה.

תרגום זוהר: כשעולות אלו הברכות מלמטה אין פתח ופתח מלמעלה ואין ממונה מלמעלה, שאינו פותח כל אלו הפתחים. ומכריזים ואומרים בכל אלו הרקיעים זו היא מתנה למלך שפלוני שלח. זו היא מתנה במילואה כראוי. ומי היא מתנה במילואה היא ברכה שענו עליה אמן. כי כל ברכה שענו עליה אמן, זו היא ברכה במילואה כראוי וכו'. אמן הוא סוד הקשרים שבכל יחוד וקדושה בסוד אדונו, ומעטר ברכה ההיא בעטרות עליונות כראוי. והקב"ה רוצה בהם, באלו שמברכים אותו, ותשוקתו הוא אל הברכה שלמטה וכו', ועל סוד זה כתוב, "כי מכבדי אכבד".

שער המזרח פרק ראשון

[שגיבות מעלת עניין "אמן, יהא שמיה רבא..."], כוונתה הראויה לה וסיבת גודל ערכה * ביאור הקדיש * מעלת עניית "ברוך ה' המבורך לעולם ועד"].

הנה גודל מעלת אמן יהא שמיה רבה, ידועה מגמרא הקדושה בפרק כל כתבי (שבת קיט, ב): כל העונה איש"ר בכל כחו קורעין לו גז"ד של שבעים שנה, אר"י אפי' יש בו שמץ ע"ג מוחלין לו כו'. ולגודל שבחו אומרים אותו בלשון תרגום, בכדי שלא יתקנאו בנו המלאכים שאנו משבחים שבח נאה כזה.

וז"ל הזה"ק פ' תרומה (דקכ"ט ע"ב): תי"ח קדושתא דא (ר"ל דאיש"ר) לא איהו כשאר קדושאן דאנן משלשין, אבל קדושתא דא איהו סלקא בכל סטרין לעילא ותתא ובכל סטרי מהימנותא, ותברא מנעולין וגושפנקן דפרזלא וקליפין בישיין, לאסתלקא יקרא דקב"ה על כלא, ואנן בעינן למימר לה בלישנא דסטרא אחרא ולאתבא בחילא תקיף אמן יהא שמ"י רבא מברך, בגין דיתבר חילא דסטרא אחרא ויסתלק קב"ה ביקר"י על כלא, וכד אתבר בקדושתא דא חילא דסטרא אחרא, קב"ה אסתלק ביקר"י ואדכר לבנוי ואדכר לשמ"י, ובגין דקב"ה אסתלק ביקר"י בקדושתא דא, לאו איהו אלא בעשרה ובלישנא דא על כרח"י, דס"א אתכפ"י ואתתבר חילי' ואסתלק יקרא דקב"ה ותבר מנעולין וגושפנקין ושלשלאן תקיפן וקליפין בישיין ואדכר קב"ה לשמ"י ולבנוי, זכאין אנון עמא קדישא דקב"ה יהיב לון אוריתא קדישא

למזכי בה לעלמא דאתי, עכ"ל. ומאמר זה הובא ג"כ בב"י בטור א"ח (סי' נ"ו).

תרגום זוהר: בוא וראה, קדושה זו, אינה כשאר קדושות שהם משולשים, אבל קדושה זו היא עולה בכל הצדדים, למעלה ולמטה ובכל צדדי האמונה, ומשברת מנעולים וטבעות ברזל, וקליפות רעות, להתעלות כבוד הקב"ה על כל, ואנו צריכים לומר אותה בלשון של הסטרא אחרא, ולענות בכח גדול, "אמן יהא שמיה רבא מברך", כדי שישבר כח הסטרא אחרא, והקב"ה יתעלה בכבודו על כל. וכשנשבר בקדושה זו הכח של הסטרא אחרא, הקב"ה מתעלה בכבודו, וזוכר את בניו, וזוכר את שמו. ומשום שהקב"ה מתעלה בכבודו בקדושה זו, אינה אלא בעשרה. ובלשון הזה (תרגום) נכנעת הסטרא אחרא בהכרח, ונשבר כחה, ומתעלה כבוד הקב"ה, ומשבר מנעולים וטבעות ושרשרות חזקות, וקליפות רעות, והקב"ה זוכר את שמו ובניו. אשרי הם עם קדוש, שהקב"ה נתן להם התורה הקדושה לזכות בה לעולם הבא. **(ע"כ התרגום)**

ובפי פנחס (דף ר"כ ע"א) ז"ל: פתח ואמר משמי דרי פנחס, "כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה" וגוי' (קהלת ט, י) כו' ע"ד תנין כל העונה איש"ר מברך בכל כחו, דא איהו כחו ודאי אצטרך לאתערא כל שייפוי בחילא תקיף, בגין דבאתערותא תקיף דאתקף אתער ההוא כח קדישא עלאה ואסתלק גו קודשא ואתבר חילא ותוקפא דסי"א, וע"ד בכחך אצטרך למעבד רעותא דמארך, עכ"ל בקצור.

תרגום זוהר: פתח ואמר משמו של ר' פנחס כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, וגוי'. וכי'. ועל זה למדנו כל העונה אמן יהא שמיה רבה מברך בכל כחו קורעים לו גזר דינו של עי' שנה. ודאי צריך לעורר כל אבריו בכח חזק, משום שבהתעוררות חזקה שהגביר, הוא עורר לאותו כח הקדוש העליון, ומתעלה בקדש ומשבר כח ותוקף הסטרא אחרא. וע"כ בכחך אתה צריך, לעשות רצון אדוניך. **(ע"כ התרגום)**

אחיי ורעי, ממאמרים אלו יכול אדם להתבונן איך ראוי לכוין בענין איש"ר ואיך ישתדל האדם בתמידות לענות אותו, כי בענייה זו משבר כל הקליפות וסטרא אחרא ומשפילם עד לעפר, וכבודו של יוצרנו ובוראנו יתייש ויתעלה נתגדל ונתקדש ונתעלה בכל העולמות

וזוכר אז לשכינה הקדושה ולבניו עם קדוש שהם בגלות לגואלם, כדאי בפ"ק דברכות (ג, א): בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונים איש"ר בכל כחו, הקב"ה מנענע בראשו ואומר כו'.

ולשון בכל כחו הנאמר בגמרא הקדושה, בודאי כולל ב' פרושים: פ"י רש"י בכל כחו, בכל כוונתו, גם פ"י הפסיקתא שמביא התוספות, שבכל כחו משמע בכל כחו ממש. וכן מפורש בזה"ק הנ"ל: ולא תבא בחילא תקיף (פ"י בכח גדול). גם בזהר פנחס הנ"ל ז"ל: ודאי אצטרך לאתערא כל שייפוי בחילא תקיף (פ"י שצריך האדם לעורר כל אבריו בכח גדול בענייית איש"ר). ומכאן מודעה רבה להוראותו בקדושת איש"ר, שבודאי צריך האדם שיתעורר כל אבריו וחושיו ומחשבותיו ויענה בקול גדול.

ועתה אנוש כערכי, אאלף בינה להבין ולהשכיל גודל פעולת איש"ר. והוא: בהיות ידוע שעתה בעוה"ר בגלות המר נתמעט ונשפל כביכול כבוד יוצרנו ובוראנו ית"ש ויתעלה, בין האומות עע"ז, כי היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו, כי אלינו עם קדוש יאמרו הגויים: אי אלהימו צור חסיו בו יקומו ויעזרכם יהי עליהם סתרה, ראו עתה כי עוונותינו הטו כל אלה וחטאותינו מנעו הטוב ממנו, ואנחנו הגרם בנוקין, כי בעונות שאנו עושין מתגברים כח הקליפות וחוטפים כל השפע הנמשך לנו מעולמות העליונים ונותנין אותו לאומות העולם, לכן כל הגויים יושבים שלוים ושקטים בבטח ושלוה, מהם אפרכים, מהם דוכסים, מהם מלכים, ובזה נתגבר כח הקליפות ביותר, ואנחנו עם קדוש בניס לה' ב"ה וב"ש, עתה עניינים ודווים וסחופים נבזים ושפלים בין האומות בזוי דבזוי כל היום וכל הלילה לא יחשו מאונאת דברים לנו.

ובודאי ראוי למי שנגע יראת ה' בלבו, ישב בדד ויבכה שעה אחת בכל יום ויפול מלא קומתו ארצה ויתן בעפר פיהו ובכו הרבה בכה, עד שלא ישאר בו כמעט כח לבכות עוד, ולזעוק את פני המלך ה' צבאות על חילול שמו הגדול והנורא בין העמים עובדי אלילים ופסל מסכה, וביחוד בשעה שאומר תפלות ותחנונים המדברים מעין זה, וביחוד במוזמורים של תקון חצות. ואף מי שאין ביכולת טבעו להיות זולף דמעות, עכ"פ יתאוון בתאניה ואניה במענה, כתנין ובנות

יענה, ויהי לבו דוה עליו בצער גדול ואנינות על זה, או לנו ואוי לנפשנו כי בעונותינו נתחלל כ"כ שמו הגדול והנורא ית' ויתעלה, והצער הגדול שמגיע להשכינה הקדושה כביכול על זה.

אך זה ידוע, שבכל התפלות שאנחנו מתפללים להבורא ית', ובכל השבחים שאנחנו משבחים אותו ית"ש ויתעלה, בזה אנו משברים ומשפילים כח הקליפות מאד ומאד, ונתגדל ונתקדש כבודו של הבורא ית' בכל העולמות עליונים ותחתונים, ובפרט בתפלה מיוחדת זו של איש"ר, אנו מתפללים ומשבחים ומפארים אותו ית"ש בשבחים גדולים ונפלאים, ולכן נתקנו בלשון תרגום מפני המלאכים שלא יתקנאו בנו שאנו משבחים שבח גדול ונאה כזה ויקטרגו עלינו, ע"כ אומרים לשון תרגום שאין המלאכים מבינים אותן כנ"ל. ולפי שעיקר התיקון של השבח הזה הוא, שעל ידה יתגדל ויתקדש שמו הגדול מכל העולמות, כמבואר לעיל בזה"ק הנ"ל: אבל קדושתא דא כוי תברא מנעולין וגושפנקין דפרזלא וקליפין בישין לאסתלקא יקריי דקב"ה על כלא כו'.

לכן איתא בכתבי האריז"ל שבעניית איש"ר יקבל אדם על עצמו מסירת נפש, כי על ידי עבודה זו של מסירת נפש, יתגדל ויתקדש שמו הגדול בכל העולמות יותר ויותר כנ"ל שער הא'. לכן האדם הגורם בעניית השבח הזה כ"כ כבוד וגדולה להבורא ית"ש בכל העולמות כנ"ל, הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו גדול מאד.

וז"ל זה"ק פ' בראשית (דף ל"ח ע"ב): היכלא תניינא, היכלא דא קיימי לגו מהאי היכלא קדמאה כו', בגו האי היכלא אית נהירו חד כליל מכל גוונין ואיהו נהיר מעילא לתתא, בהאי היכלא קיימין אנון דסבלי יסורין ומרעין בהאי עלמא, בגין לאתתקנא והוּו מודן ומשבחין למאריהון כל יומא ולא הוי מבטלין צלותיהו לעלמין, לגו מהאי היכלא קיימין כל אנון דמקדשין בכל חילא שמא דמריהון ואתיבו איש"ר מברך בכל חילא, ואלון אינון קיימין לגו בגו האי היכלא, וההוא נהורא דכליל בכל גוונין נהיר להון כו', ועילא מנהון משיח דאיהו אעיל וקאים בינייהו ונחים לון כו', עכ"ל. ומוכח בלשון זה"ק שכתב: ועילא מנהון משיח דאיהו אעיל וקאים בינייהו ונחים לון, שהי' להם צער ואנינות גדול בענייתם לכן משיח מנחם אותם, לכן יזהר האדם מאוד בזה, שיכניס בלבו אנינות וצער גדול בעניית איש"ר,

ויחשוב: עד מתי יהי שמך הגדול מחולל בין הגויים עובדי פסילים. ואחר שיסיים תבות יתברך, יקבל עליו מסירת נפש כנ"ל, ואח"כ יסיים עד דאמירן בעלמא, ויענה אמן אחר סיום השי"ך, כשיאמר ואמרו אמן.

תרגום זוהר: היכל שני וכו'. היכל זה עומד בפנימיותו של היכל הראשון וכו', בפנימיותו של זה ההיכל, יש אור אחד, הכלול מכל גוונין, והוא מאיר מלמעלה ללמטה, בהיכל זה נמצאים כל אלו שסבלו יסורים ומחלות בעולם הזה בכדי להתתקן. והיו מודים ומשבחים בכל יום לרבונם, ולא היו מבטלים תפלתם לעולם. בפנימיות של ההיכל זה, נמצאים כל הצדיקים המקדשים בכל כחם את שם רבונם, ועונים "אמן יהא שמיה רבא מברך" בכל כחם. ואלו הם הנמצאים בפנימי הפנימיות של ההיכל הזה, ואותו האור הכולל לכל גוונין מאיר להם. וכו'. ולמעלה מהצדיקים עומד משיח, והוא נכנס ועומד ביניהם, ומנחם אותם. וכו'. **(עיי"כ התרגום)**

וראוי להתבונן, שהזה"ק בפי תרומה הנ"ל קורא לענייה זו של איש"ר, קדושה, בהיות כי בענייה זו מקדשים שמו הגדול בכל העולמות. לכן יזהר האדם מאוד לענות קדושה העצומה זו בכוונה עצומה מאד ובכל עוצם כחו. ודי בהערה זו.

ומכלל מאמרי הזה"ק הנ"ל מגודל מעלת איש"ר, יקנה בינה איך שיזהר האדם מאד להתפלל בתמידות עם הצבור, ולא יתפלל ביחידות בביתו כלל בשום אופן, אם לא אונס גדול של חולי ח"ו, כי יאבד טובות הרבה של עניות איש"ר כמה פעמים בבהכ"נ עם הציבור, וגם מונע טוב מבעליו בהיות לאל ידו לעשות טובה עיי ענייתו, לרשעים בגיהנם, וימנע מרשעים אורם בזה. וז"ל הזה"ק פי נח (ד' ס"ב ע"א) בתוספתא: מאן אנון דחמאן ולא חמאן, אטימין אודנין, סתימין עיינין, לא חמאן ולא שמעיין לא ידעין בסוכלתנא כו', לא אכתבו בספרא דוכרניא, אתמחון מספרא דחיי, כד"א (תהלים סט, כט) ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו. וי לון כד יפקון מהאי עלמא, ווי לון מאן יתבע לון כד יתמסרון בידא דדומה ויתוקדון בנורא דדליק ולא יפקון מניה כו', בזמנא דישראל אתיבו בקול רם איש"ר מברך, קב"ה אתמלי רחמין וחייס על כלא, ורמיז למלאכא דממנה על תרעא דגיהנם כו' ואתיבו תננא לאחוריהו ורווחין לון שעתא

ופלגות שעתא, ולבתר תייבין לאשייהו, וכן תלת זמנין ביומא, ובכל זמנין דאמרי ישראל אמון יהא שמיי רבא מברך וכי אנן רווחין לון, זכאין אנון צדיקיא דאורחיהו מנהרן בההוא עלמא לכל סטראין כד"א (משלי ד, יח) ואורח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום, עכ"ל. ודי הערה בזה.

תרגום זוהר: מי הם הרואים ואינם רואים, אטומי אזנים וסתומי עינים, לא רואים ולא שומעים, ולא יודעים להשכיל וכי. לא נכתבים בספר הזכרונות, וע"כ נמחים מספר החיים, כמו שאתה אומר, "ימחו מספר החיים ועם צדיקים אל יכתבו". ווי להם כאשר יצאו מעוה"ז מי ידרוש ויבקש בעדם, כאשר ימסרו בידי דומה וישרפו באש דולק ולא יצאו משם וכי. בשעה שישראל אומרים בקול רם "אמן יהא שמיא רבא מבורך" והקב"ה מתמלא רחמים, וחס על הכל, ורומז להמלאך הממונה על שערי גיהנם וכי ומחזירים שנית הדינים לאחורם שהוא הגיהנם. והיה להם הרוחה, שעה וחצי שעה. ואח"כ מחזירים לאש שלהם. וכן ג' פעמים ביום ובכל פעם שישראל אומרים "אמן יהא שמיה רבה מברך וכי", הם משיגים הרוחה. אשריהם הצדיקים אשר דרכיהם מאירים בעולם הבא לכל צדדים, כמו שאומר "ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום".

שער הקרבן פרק שישי

[חזרת הש"ץ כהלכתה, להקשבתה ולעניותיה * גודל מעלת עניית "אמן" בזמנה * ענשו של המבטלה או של מי שאינו מכוון בה כוונתה הרצויה * כוונת ה"קדושה" וסדר "ברכת כהנים"].

אחר התפלה בלחש יכין האדם עצמו לשמוע התפלה בהחזרת הש"ץ. ויזהר מאוד לשמור מחשבתו מהרהורים בטלים רחמנא לצלן, רק לשמוע תיבות הש"ץ, ויכוין בהם כוונת התפלה ממש כאלו מתפלל בעצמו, ויחשב לו כאלו התפלל עוד שוב שנית. ובענית אמון על ברכות הש"ץ יחשב לו ג"כ לתפלה. וכ"כ האבודרה"ם, שהמתפלל עם הצבור נוטל שכר על שלש תפלות, שכר תפלה בלחש ושכר שמיעתן מש"ץ ושכר ענית אמון, כי גדול העונה אמון יותר מן המברך, עכ"ל.

ויזהר האדם מאוד ומאוד בעניית אמון, כי לפוס גמלא גמילות גודל שכרו על ענייתו אמון, כן גודל ענשה רחמנא לצלן למי שאינו נזהר בענייתה, או שעונה בלא מתכוון כוונה הראוי לה כפי הברכה,

רק הוציא תיבת אמן כמצות אנשים מלומדה. כי לפי שינוי הברכות כך שינוי כוונת אמן. כי ארבעה הם חלוקי ברכות: ברכות התפלות, וברכות המצוות, וברכות הנהנין, וברכות השבח וההודאה. וכלל זה יהיה בידו של אדם בכוונת עניית אמן, שצריך לכוין בה ממש ככוונת המברך הברכה, באיזה ברכה שיהי, כפי שביארתי בעז"ה כוונת המברך של ברכת השחר וברכות של תפלת י"ח, וכפי שיבוא באורו לפנינו בעז"ה כוונת שאר ברכות. ויזהר האדם העונה אמן לכוין ממש ככוונת המברך.

אחיי ורעי, אהובי השם ואהובי נפשי, תדעו נאמנה, כי כמו שמברך איזה ברכה צריך לברך בכונה עצומה מאד, כאשר בא זכרונו לטובה לפנינו כמה פעמים בפרקים הקודמים, שהכל הולך אחר הנוף המחשבי, כי שדי גופו של ברכה אחר הנוף המחשבי, והעיקר בברכה הוא המחשבה, כמו כן בעניית אמן, העיקר הוא המחשבה עם ענייתן. ועייך צריך לכוין בעניית אמן יותר ויותר, כי לפי מעלות ושכר העונה אמן יותר מהמברך, כן צריך ג"כ כוונתה יותר עצומה מן המברך. וז"ל האבודרה"ם: כי המברך דומה לשטר שלא נתקיים בבי"ד ויכול אדם להכחישו, ואחר שהוא מאושר ומקויים, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, כך אמן הוא קיום חותם הברכות, עכ"ל.

וז"ל הטור (סי' קכ"ד): ארז"ל מ"ד (תהלים לא, כד) "אמונים נוצר ה'", אלו שאומרים אמן באמונה, אומר ש"ץ מחיה מתים והם עונים אמן ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינים בהקב"ה שמחיה מתים, אומר ש"ץ ברוך גאל ישראל והן עונים אמן ועדיין לא נגאלו ומאמינים שעתיד הקב"ה לגאלם, אומר ש"ץ בונה ירושלים ועדיין היא בחורבנה ומאמינים בהקב"ה שעתיד לבנותה ועונין אמן, הוי אמונים נוצר ה', אר"ש כל העונה אמן בכל כחו, פי' בכל כונתו, פותחין לו שערי ג"ע, שנאמר (ישעיה כו, ב): "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים", א"ת אמונים אלא אמנים אלו שאומרים אמן, עכ"ל הטור. הרי מבואר מלשון חז"ל שמביא הטור, שעיקר עניית אמן היא היא הכוונה שבה, שמחשב במחשבתו, ולא עניית התיבה בלבד. וכ"כ הטור בסי' הנ"ל וז"ל: ויענו אמן אחר כל ברכה וברכה כו', ובכוונה שיכוין בלבו אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה, כי אמן הוא לשון האמנת דברים, עכ"ל.

ובזה"ק פי וילך (די רפ"ה ע"א) ז"ל: א"ר יהודה י"בזוי יקלו" (ש"א ב, ל) מאן דלא ידע לאוקיר למארי ולא אתכוין באמן, דתנינן גדול העונה אמן יותר מן המברך כו', וכד ישראל לתתא משמרין לאתבא אמן ולכוונא לבייהו כמה דאצטרך, כמה פתחין דברכאן רברבין פתיחן ל"י לעילא, כמה טבאין משתכחין בכלהו עלמין, כמה חדו בכלא, מאי אגר להו לישראל דגרמין האי, אגר להו בעלמא דין ובעלמא דאתי, בעלמא דין בשעתא דאעקיין להו לישראל ומצלין צלותא קמי מאריהון, קלא מכרזי בכלהו עלמין (ישעיה שם) "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים", א"ת אמונים אלא אמונים, פתחו שערים כמה דישראל פתחין להו תרעין רברבן כך השתא פתחו שערים ותתקבל צלותהון מאנון דעאקן להו, האי בעלמא דין, בעלמא דאתי מאי אגריהו, דכד יפוק ב"נ מהאי עלמא דהוה שומר לאתבא אמן, מאי שומר כלומר נטיר ההוא ברכה דאמר ההוא דמברך ומחכה לאתבא אמן כמה דאצטרך, נשמת"י סלקא ומכרזי קמי פתחו שערים קמי, כמה דאיהו הוה פתח תרעין כל יומא כד הוה שומר אמונים כו', תאנא כל מאן דשמע ברכה מההוא דמברך ולא אתכוין באמן, עלי נאמר (ש"א שם) "יבזוי יקלו", כד"א (מלאכי א, ו) "לכם הכהנים בזוי שמי", מאי עונשיי כמה דלא פתח ברכאן לעילא כך לא פתחין ל"י, ולא עוד אלא כד נפיק מהאי עלמא מכרזי קמי ואמרי טרוקו גלי קמי דפלניי ולא ליעול ולא תקבלון ל"י, ווי ליה ווי לנשמת"י, תאנא חייבין דגיהנם כלהו סלקי במדורין ידיען כו', אית מדורא בתרא תתאה דכולהו, וההוא מדורא הוי מדורא על מדורא כו' וההוא אקרי שאול תחתית, שאול הוא מדורא חד, תחתית הוא מדורא תתאה, ובג"כ אקרי (איוב י, כב) "ארץ עיפתה", תחתית ואקרי אבדון, ועי"ד כתיב (משלי טו, יא) "שאול ואבדון" וכלהו מדורין לא אכפלו וכלהו לא עייפין בר מהאי, ותאנא מאן דנחית לאבדון דאקרי תחתית לא סליק לעלמין וההוא אקרי גבר דאשתצי ואתאביד מכלהו עלמין, ותאנא לההוא אתר נחתין להנהו גברי דמבזי לאתבא אמן, ועל אמן סגי אין דאתאבידו מניה דלא חשיב להו דיינין ליה בגיהנם ונחתין ליה בההוא מדורא תתאה דלית בה פתחא ואתאביד ולא סליק מינה לעלמין, ועי"ד כתיב (איוב ז, ט) "כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה", ולא והא כתיב כו' עכ"ל.

תרגום זוהר: א"ר יהודה, "ובוזי יקלו", היינו מי שאינו יודע לכבד את אדונו, ולא כיון באמן, שלמדנו, גדול העונה אמן יותר מן המברך וכו'. וכשישראל למטה שומרים עצמם לענות אמן ולכוין לבס כמו שצריך, כמה הרבה פתחי ברכות פתוחים למעלה, כמה טוב נמצא בכל העולמות, כמה שמחה היא בכל. ומהו שכרם של ישראל שגרמו לזה. שכרם הוא בעולם הזה ובעולם הבא. בעולם הזה בעת שצר להם, ומתפללים תפלתם לפני אדונם, הקול מכריז בכל העולמות, "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים", אל תקרי אמונים אלא "אמנים". פתחו שערים, כמו שישראל פתחו להם הרבה שערי הברכות, כך עתה פתחו שערים, ותתקבל תפלתם על אלו שמצירים להם. זו שכרם בעולם הזה, בעולם הבא מהו שכרם, כי כשיפטר האדם מעולם הזה, שהיה שומר לענות אמן, מהו שומר, כלומר, ששומר אותה הברכה שאומר המברך ומחכה לו לענות אמן, כמו שצריך. אז נשמתו עולה ומכרזת לפניו פתחו שערים לפניו, כמו שהוא היה פותח שערים כל יום, כשהיה שומר אמונים וכו'. למדנו, כל מי ששמע ברכה מאותו שמברך, ולא כיוון לבו באמן, עליו נאמר "ובוזי יקלו". כש"א "לכם הכהנים בוזי שמיי" מה עונשו. הוא, כמו שלא פתח ברכות למעלה כך אין פותחים לו ברכות. ולא עוד, אלא כשיוצא מעולם הזה, מכריזים לפניו ואומרים, סגרו הפתחים לפני פלוני, ולא יכנס, ולא תקבלו אותו. אוי לו, אוי לנשמתו. למדנו רשעים שבגיהנם, כולם עולים במדורים ידועים וכו'. יש מדור התחתון של כולם, ומדור ההוא מדור על מדור וכו', ההוא נקרא שאול תחתית, שאול הוא מדור אחד העליון תחתית הוא מדור התחתון, ומשום זה נקרא, "ארץ עיפתי", תחתית, ונקרא ג"כ אבדון. וע"כ כתיב "שאל ואבדון" כל המדורים לא נכפלו, וכולם אינם עייפים. פי' שאין נקראים ארץ עייפה חוץ מזו. ולמדנו מי שיורד לאבדון, שנקרא תחתית, אינו עולה לעולם, ואדם ההוא נקרא איש שכלה ונאבד מכל העולמות. ולמדנו למקום ההוא מורידים לאותם האנשים המבזים לענות אמן. ודנים אותו בגיהנום על אמנים רבים שנאבדו ממנו שלא החשיב אותם, ומורידים אותו באותו מדור התחתון שאין בו פתח, ונאבד ואינו עולה משם לעולם. וע"כ כתוב, "כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה", ולא והרי כתוב וכו'. (ע"כ התרגום)

אחי ורעי, תן דעתך ולבך שם במאמר הנ"ל, והאיך ומה יתאונן אדם חי כמה שנים שנגוזו וכן עברו, ופלגי מים תרד עיניו על לא שמרו עניית אמן כראוי, יומם לא ישכב ולילה לא ינוח מפחד לבבו אשר יפחד וממראה עיניו אשר יראה יירה בשאול תחתית ולנצח לא יראה אור, כנ"ל בזה"ק. ועיקר כוונת הזה"ק בעניית אמן היא כוונתה, ולא אמירת התיבה בלבד, כמבואר בלשונו הקדוש: ובוזי יקלו מאן דלא ידע לאוקיר למארי ולא אתכוין באמן, גם מלשונו: וכד ישראל לתת משמרין לאתבא אמן ולכוונה לבייהו כמה דאצטרך כו', ובפרשת תרומה (ד' קע"ח ע"א) ז"ל: מאי ובוזי יקלו דא הוא מאן דלא ידע לאחדא שמא קדישא ולקשרא קשרא דמהינותא ולאמשכא לאתר דיצטרך ולאוקיר שמא דמארי, טב לי דלא אתברי, וכ"ש מאן דלא אתכוין באמן עכ"ל.

תרגום זוהר: מהו "ובוזי יקלו", זה הוא מי שאינו יודע ליחד את השם הקדוש, ולקשר קשר האמונה, ולהמשיך למקום שצריך, ולכבד שם אדונו, טוב לו שלא נברא, וכל שכן, מי שאינו מכוון באמן. (ע"כ התרגום)

הרי מבואר שעיקר עניית אמן הוא הכוונה שבה ולא עניית התיבה לבד. ועיקר הכוונה של עניית אמן, היא השמחה והחדוה במחשבתו על גודל אלהותו ית"ש, ששמע שבח והודאה אמיתית שאינה כוזבת בשום אופן, יצא מפי המברך ליוצרנו ובוראנו ית"ש, ועונה אמן ומכוין במחשבתו: אמת ההודאה שיצא מפי המברך ליוצרו ית"ש. גם ממאמר הנ"ל יתלהב לב האדם, להשתדל ולהתאמץ לשמוע הברכה מפי המברך כדי לענות אחרי אמן לתת בזה נחת רוח ליוצרו ב"ה ובי"ש, כמבואר במאמר הנ"ל: מאי שומר, כלומר נטיר ההיא ברכה דאמר ההוא דמברך ומחכה לי לאתבא אמן כמה דאצטרך כו'.

ויזהר מאוד באמן חטופה ובאמן קטופה ובאמן יתומה, כנוצר בטור ובש"ע (סי' קכ"ד) וע"ש ודי בהערה זו. והוא בזה"ק ובתקונים בכמה מקומות, שיזהר האדם ליתן בכל יום צדקה לנשמתו, היינו נוטריקון של תיבת צדק"ה. וז"ל התיקונים (תיקונא תשסרי ד' מ"א ע"א) אין צדק"ה אלא תפלה, צ' אמנים, ד' קדושות, ק' ברכות, ה' חמשה חומשי תורה, וזהו "צדקה תרומם גוי" (משלי יד, לד) ועליו נאמר לאברהם (בראשית טו, ו) "ויחשבה לו צדקה" כו', עכ"ל בקיצור.

גם יזהר לענות: ברוך הוא וברוך שמו על הברכות בכוונה עצומה ובשמחת הלב באלהותו יתברך שמו ויתעלה, ומובא בטור (סי' קכ"ד) ועיי"ש. אך יש מקומות הידועים בתפלה שאין לענות בהם ב"ה וב"ש, ועיין במ"א.

ספר הגן ליום שני

ונראה דהשתא בזמן הזה אין תורתנו אומנתנו לכן יתפלל תחילה ואח"כ ילמוד וכן כתב הר"ר אליעזר מווירמשא וזה לשונו אפילו לת"ח שדרכו ללמוד אבל בשעת התפלה ובשעה שהקהל אומרי ברכו אין יכול ללמוד כי זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד ואם ביטל ת"ח תפלה בשביל לימודו אפילו למד כל היום כולו ולימד לאחר"י מעלה עליו הכתוב כאלו לא למד כל אותו יום כולו וכן תדע וברור שכל המתפלל בכוונה בשעת התפלה מעלה עליו כאילו למד כל התורה שהרי בישתבח יש ג"ן תיבות כנגד ג"ן פרשיות שבחומש עכ"ל. מתוך דבריו משמע שיש להתפלל תחלה ואח"כ ילמד דהא שהתפלה עושה מרחמים לומד גם נותן שבח לבורא ית' וכשבא לבי"ה קוד' שיתחיל להתפלל יחשוב לפני מי הוא בא ולפני מי הוא יושב ויאמר ברכות בקול נעים כי כל שאמר בקול רם ובקול נעי' ברכות יתעדן עם הצדיקי' בגן עדן ויהי לו עטרת על ראשו שנאמר שיר השירי אשר לשלמה אותיות לראש שלמה הקב"ה יקרא שלום מדה כנגד מדה מתפלתו של ישראל יהיה כתר להקב"ה גם הקב"ה ישים כתר על ראשה לע"ה.

ועוד מצאתי כתוב בספר אור זרוע וז"ל אני הכרתי את איש אחד מווירמישא והיה קורין אותו בונים והיה זקן וקובר מתי' ושמעתי על האמת שפעי' אחת השכים השמש לבית הכנסת וראה אדם לפני ב"ה ועל ראשו כתר של עשבי' ונפחד השמש ממנו וסבר שהיה שד ואמר לו וכי אינך פלוני מת וקברתיך אתמול אמר לו הן א"ל האיך אתה באותו העולם א"ל בטוב. מה זכות היה לך והלא היית אדם קל א"ל רק באותו זכות שהייתי אומר ברכות בקול נעי' בבית הכנסת בזכות זה הביאוני לגי'ע ומכבדין אותי וזה לך הסימן שאני הוא שקברת אתמול כי ראה חלוקי קרוע לפי שקרעת לי כשהלבשתני תכריכין ושאל לו מה זה שבראשך וענהו הם עשבים שבגי'ע שמתי בראשי כדי לבטל ריח רע מעלי של זה העולי וכן

שמעתי בשם הרב ר"י חסיד ז"ל שאמר בימות החורף שהוא קור גדול מוטב שילכו לבית אותם שאיני מלבשי בטוב ויתפללו שם ואל יקצרו בשבחו של מקום וכן שמעתי מפיו שהיה רב אחד גדול ומובהק לרבים היה גוער בבני בה"כ שהיו מאריכין לפי שהיה דעתו ללמוד על כן רצה שיהיו ממהר"י בברכות ונענש על ככה באותו עולם הלכך כל אד"י יקח על לבו ויאמר ברכות בקול רם ונע"י ויזכה לגי"ע ע"כ מצאתי כתוב וכל המגביה קולו ואמר בקול רם מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות הכתובים בפי ויקרא שהרי אנו אומר"י מאה ברכות בכל יום ששין בהם הזכרת השם ית' בברוך שאמר קי"א אותיות כנגד קי"א פסוקי שיש בפי ויקרא פי"ז תיבות יש בברוך שאמר להודיע שכל מי שאומר ברוך שאמר בקול רם ובקול נע"י ובכוונה עושה לו להקב"ה לע"ה כתר של פז שנאמר ראשו כתם פז ובכל פע"י בקריאת שם המיוחד בהזכירו בכל תפלה יחשוב בלבו שהוא אדון לכל והוא חי וקים לעולמי עולמי וכל המספר בבהכ"נ בשעה שהשיץ מתפלל הרי זה חוטא וגדול עונו מנשוא וכל הקהל חייבין להוכיחו לחשוך מחטא וכן מצאתי בספר חסיד"י אוסר לספר שיחת חולין ולנהוג קלות ראש בבה"כ אוי להם בהנהג' קלות ראש וריקות ואיני מתבונני מהאומות העולם שהולכי לבית עכו"ם שלהי ואיני נוהגי בו קלות ראש אך עומדי בפחד אעפ"י שהם עובדים לעכו"ם אבל אנו עובדים להקב"ה שהוא חי וקים לעולמי עולמים על אחת כמה וכמה שיש לנו לעמוד לפניו באימה וביראה וברעד ועל אות' היושבי בבית התפלה ומרא"י עצמו בעיפות ואינם יכולין לעמוד על עצמי עליה' הכתוב אומר לא אותי קראת יעקב כי יגעת וגו' וכל היום עומד בשוק לפני המלך או לפני שר ואינו עייף ובבית התפלה אינו יכול לעמוד עכ"ל ספר חסידים.

וכתב הר"ר אליעזר מווירמשא כי מי שאינו נכנס לבה"כ בעה"ז אינו נכנס לעוה"ב שנא' סביב רשעים יתהלכון לכן יזהר כל אדם שלא ישב לפני בית הכנסת (שקורין פלש) בשעה שהציבור מתפללין ואל יקרא שכן רע שנא' כה אמר ה' הוי על כל שכיני הרעי הנוגעי בנחלה ואיני נכנסין על כן אותם בני קדם היושבים לפני בית הכנסת וגם אות' המדברי' בבה"כ בשעת שהקהל מתפללי בבירור יהיו נדוני בצואה רותחת. קבלתי ממהר"ר משה בן הר"ר בער דרשן שאם יפול

לאדם מחשבה רעה בשעת התפלה ומחמת זה אינו יכול להתפלל בכוונה (הגה מהמדפיס - עצה זו מובא במגן אברהם ס"י צ"ח בשם ספר זו).
יאמר ג' פעמים פי פי ואח"כ ירוק ג' פעמים ולא ירוק לגמרי אך
בדרך נחת והלשון מוציא שיהא בין שפתיים בשעת הרקיקה ובודאי
ובבירור אם יעשה כן ילך לו המחשבה. ע"כ יום שני ועתה אכתוב
מסיום התפלה:

ספר דרך משה (נדפס עם ספר הגן) ליום אחד עשר

ואגב תוכל להבין סוד אמן שכתבו חכמי אמת שלעתיד נשאל
לכל אדם אם היה צדיק דהיינו אם קיים בכל יום אותיות צדי"ק
דהיינו צ אמן ד קדושות י קדישים ק' ברכות. וכו'.

ע"כ אפרש להם בנגלה שהם ג"כ יכולים להבין. ופירושו לפי
פשוטו אמן היינו האמנת דברים שיאמנו דבריו ויקויים הברכה. ע"כ
כל איש מישראל ששומע הברכה מישראל מחויב לענות אמן אפי'
שומע מאשה או מקטן ואם שומע ואינו עונה חייב מיתה. וסימן
אמ"ן נוטריקון אנ"י מוס"ר נפ"ש שכל א' מישראל מחויב למסור
נפשו על עניית אמן. וכל איש מישראל מחויב לומר הברכות בקול
רם כדי שישמעו בני הבית או שאר העומדים אצלו ויכולים לענות
אמן שמילת אמן עדות הוא על הברכה שהוא אמת. ואם יאמר בלחש
היא כמו שמעלים להעיד על הדבר. ולאהבת אחי ורעי בני ישראל
אספר לפניכם מעשה רב ונורא שנעשה בזמן הגאון ר' מרדכי יפה
בעל הלבושים כמו שסיפר לי חמי זקיני מהר"ר אברהם ווארטר ז"ל
מק"ק ליסא באשר שאשתו נכד נכדו של הגאון מהר"ר מרדכי יפה
זלה"ה הנ"ל ומעשה שהיה כך היה. הגאון ר' מרדכי יפה היה אב"ד
ור"מ בקהלה קטנה מקודם. והרים ה' כסאו והגדיל למעלה שבאו
שלוחים מק"ק פוזנא לקבלו עליהם לאב"ד ור"מ כי היה גאון רב
בנגלה ונסתר כאשר כל רואה יראה בספריו הקדושים שעשה עשרה
לבושים. ומקדם היה כונתם לשמים שלא קבלו אב"ד אלא לפי תורתו.
וולא כמו עכשיו בעו"ה דורות הללו שעושים לעצמם אלהים הבא
בשביל כסף וזהב. יד המגעת יותר להלוות לקהלה וליתן לשררה הוא
יהיה לראש. וגדולי הדור המה יושבים בפחי נפש ואין אדם יודע
ומבקש לידע מתורתם וחכמתם וחכמת המסכן בזויה בעו"ה מכח
זה ימושך שישכח התורה כלל מישראל. ישיבת בחורים כלל אינם

נראים במדינת פולין כאשר היה מימי קדם מכח זה צרות רבות באים על כל מה שלא היה מימים הראשונים ואין איש שם על לבו דבר הזה על מה אבדה הארץ בעו"ה מעט מעט על עזיבת התורה) וכאשר הביאו לו איגרת רבנות כנהוג השיב הגאון הנ"ל למשולחיו אקבל הכתב מכס ואהיה לכם למורה אמנם תיכף ומיד לא אוכל ליסע עמכם מפני שעדיין לא למדתי חכמת עיבור החודש ואין שום אדם במדינות הללו ללמוד ממנו ע"כ אסע מקודם למדינת אטליא לויניציאה לחכמי ספרדים שהם בקיאים בחכמה זו ושם אלמוד מהם החכמה הזאת ונסע תיכף הגאון הנ"ל ולמד אצל החכם אבוהב הספרדי לערך רביעית שנה ולמד ממנו כל החכמה הנ"ל באר היטב כאשר נראה חכמתו בספרו לבוש אדר יקר ובהלכות ר"ח מקצת ממנה ויהי מקץ הימים הנ"ל הנ"ל ויקר מקרה שהיה שם תינוק אחד בן הרב החכם אבוהב הנ"ל לערך בן ה' שנים ואכל התינוק פרי א' ובירך בפ"ה בקול רם וענו כל בני הבית אמן על ברכת התינוק והגאון מה' מרדכי יפה הנ"ל לא ענה אמן שלא במתכוין (כאשר עדיין הסדר בעו"ה ברוב עולם שאינן נזהרין בזה) והחכם רבו של הגאון הנ"ל כאשר ראה שלא ענה אמן על ברכת התינוק כעס עליו בכעס גדול והיה מנדה להגאון רמ"י וגער בו בנייפה והמתין הגאון רמ"י לי יום כפי הדין נידה הרב לתלמיד ואח"כ בא הגאון רמ"י ורצה לפייס את רבו ולא היה רוצה למחול לו ואמר לרבו רבינו ימחול אדוני ואמר לו מה פשעי ומה חטאתי נגדו ומה חרי האף הגדול הזה השיב לו החכם הנ"ל ידוע תדע שאהבה גדולה ושלמה שאינה תלויה בדבר אהבתיך יותר מבני. אבל תדע נאמנה שהיית חייב מיתה בשעת שלא ענית אמן על הברכה של התינוק אמנם באמת ובתמים אני מוחל לך רק בתנאי זה שבכל מקום ובכל קהלה אשר תדרוך כך רגלך תדרוש ברבים ותודיע להם את החטא והפגם הגדול של מי שאינו עונה אמן על ברכה השומע מישראל. וגם תצוה לבניך ולבניך בניך עד סוף כל הדורות שיספרו את המעשה הגדול הנורא מה שאספר לך:

וכך היה המעשה: שבמדינות שפניא היה מקדם קהלות קדושות קודם גזירת תתנ"ו והיתה שם עיר גדולה לאלקים עיר ואם בישראל והיה שם מלך א' והיה רוצה לגרש אותם כמה פעמים והיה שם

אב"ד חסיד ועניו גדול ועשיר גדול והיה נושא חן בעיני המלך ובכל פעם שהיה דעתו לגרש היהודים היה החסיד הנ"ל מפיר עצתו ומבטל דעתו ויהי היום ויכעס המלך על היהודים וצוה לגרש אותם ובאו כל בני הקהילה להחסידי הנ"ל שילך למלך להמליץ בעדם לבטל הגזירה כפעם בפעם והצליח מעשה השטן בעו"ה ובאו לעת מנחת ערב להחסידי והשיב להם החסיד הנ"ל שילך עמהם רק שרוצה להתפלל תחלת תפלת המנחה ראשית חכמה יראת ה' והפצירו בו אמרו לו זו ג"כ מצוה להציל כלל ישראל ועתה הוא עת רצון לפני המלך ואח"כ תתפלל ויעש כן החסיד והלך עמהם לחצר המלך ויהי כאשר ראה אותו המלך נשא חן בעיניו וירץ לקראתו ויחבק וינשק להחסידי הנ"ל וסבר החסיד בדעתו שבודאי יבטל הגזרות מגירוש הנ"ל והיה מסבב בדברים אחרים עם המלך ובתוך כך בא כומר אי ממדינת המלך ממרחקים לפני המלך ויפול לרגלי המלך ויברך את המלך ברכה ארוכה וחשובה בלשון לטיי"ן או לוע"ז והחסידי הנ"ל לא הבין דבריו וכשראה החסיד שיעבור זמן מנחה הלך לקרן זווית אחת להתפלל מנחה ודעת החסיד היה שיש לו שהות להתפלל קודם שיפסוק הכומר הנ"ל מלברך את המלך ובתוך תפלת החסיד קם הכומר והוא מעל רגליו וצוה לכל העומדי בבית המלך לענות אמן על הברכה עבור שתקוים ברכתו ויענו כלם יחדיו אמן והחסידי לא הבין לשוני ולא ענה אמן ולא היה רוצה להפסיק בתוך התפלה ושאל הכומר הנ"ל אם ענו כל ב"ב אמן השיבו כן ושאל אם גם היהודי ענה אמן והשיבו לא בעבור שמתפלל שם ויהי כאשר שמע הכומר שלא ענה היהודי אמן תלש את שערות ראשו וצעק צעקה גדולה ומרה ואמר הוי על המעשה הרע הזה שבעבור היהודי הזה לא תתקיי ברכת המלך שלא ענה אמן על ברכתי ויהי כאשר שמע המלך את דברי הכומר ויקצוף המלך מאד ויתהפך על החסיד לאכזר ויצו את עבדיו להרוג את החסיד ולנתחו לנתחים ויעשו כן והמיתו אותו ביסורי קשיי בעו"ה וינתחוהו וישימו את הנתחי בתוך השמלה וישאום לביתו ואחר זאת גרש המלך את כל היהודי.

היה שם עוד חסיד אחד חברו של החסיד הנהרג והוא היה יודע מחסידותו של אותו החסיד הנ"ל. ויהי תמיד כמתרעם על מידות של הקב"ה כביכו"ל וישפוט אותו החסיד בדעתו שבודאי עבר החסיד

הנהרג איזה עבירה בצינעה כי מי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא והיה אותו החסיד מתענה ובוכה ומתפלל שיודיעו לו מן השמים על איזה חטא נהרג החסיד הנ"ל במיתתו משונה ויתבודד החסיד ההוא בחדר מיוחד יושב ומשתומם על החסיד הנהרג ובא אליו החסיד שנהרג בעצם היום הזה בחדרו אשר הוא יושב לבדו ומשתומם ויחדר החסיד החי חרדה גדולה ויאמר לו החסיד הנהרג אחי אל תירא ואל תחת ויאמר אליו החסיד החי יודע אני שחסיד גדול היית על כן תאמר לי על מה עשה לך ככה ומה חרי האף הגדול אשר עבר עליך והשיב חסיד הנהרג אני מגיד לך האמת מימי לא עשיתי שום עבירה רק הקב"ה כביכול מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ורוב העולם אינם נזהרים בעו"ה בזה החטא שפעם אחת עשה בני הקטן ברכה על הפת ושמעתי ולא עניתי אמן על הברכה והאריך לי הקב"ה כביכול אפו עד המעשה שנעשה לי בעמדי לפני המלך ב"ו שלא עניתי אמן על ברכת המלך ויחר אף המלך מאד באותו שעה דנו אותי ב"ד של מעלה על שלא עניתי אמן על ברכת בני לכן אתה חביבי תספר באזני בנך ובן בנך ולכל באי העולם את המעשה הזי ותזהירם על עניות אמן ופרח לו איש האמת החסיד. ואחר שסיפר חכם הספרדי הנ"ל את המעשה הזי להגאון ר"מ יפה הנ"ל ואמר לו אל תתערעם עלי שנדיתי אותך כי נתכונתי למען תהיי כפרה על עונך ואני מוחל לך אבל בתנאי שתדרוש ברבים להזהירם על עניית אמן וכאשר נתקבלתי להיות מוכיח בכל מדינות אמר לי חמי ז"ל מאחר שהדבקת בזרעו של הגאון מהרמ"י הנ"ל מוטל עליך הדבר לדרוש עבורו בכל הקהלות המעשה הנורא ההוא ולהזהיר בני ישראל על עניית אמן.

ע"כ הירא וחרד על דבר ה' יקרא מעשה זאת פעם א' בחודש להודיע לכל ב"ב העונש הגדול למי שאינו עונה אמן. אפי' על ברכת התינוק שלו. ומכ"ש בבית הכנסת כשהחזן חוזר ומתפלל תפלת י"ח ובפרט ב' אמן שאין העולם נזהרים בהם אצל מחזיר שכונתו לציון אומרים תיכף מודים אנחנו לך ואינן עונים אמן ואצל מעריב של שבת ופרוס וכו' כשסיים השי"ץ ועל ירושלים מתחילים תיכף ושמרו ע"כ צריכין לזהר לענות אמן קודם מודים וקודם ושמרו שאיתא בספרי מוסר שחסיד אחד התענה על אריכות הגלות ונתגלה לו בחלום

איך יבא הגאולה והעולם אינם משגיחין לענות אמן על ברכת הגאולה וזהו המחזיר שכנינתו כו' ועל ירושלים כו' וגורמים להחזן שעושה ברכה לבטלה ח"ו וכבר המה מורגלים בזה בעו"ה ע"כ אני מתקן בכל הקהלות ובכ"מ שאני נוסע לזכות הרבים וחוזר אני על כל החזנים קודם מודים וקודם ושמרו ימתין החזן מעט אחר סיום הברכה ויכה באגרוף על התיבה שקורי' עמוד כדי שיזכיר להקהל אנשים ונשים וטף לענות אמן ואז מנערותו ירגיל הנער בזה וההרגל נעשה טבע גם בזקנותו לא יסיר ממנו ואם לא יעשה החזן זאת העונש על החזן שהוא גורם מיתה להשומע ואינו עונה ובאמת תיכף ומיד חייב מיתה ח"ו רק אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה ובא לידי עניות ח"ו ועני חשוב כמת ע"כ אחי ורעי לא יהא אמן הזה קל בעיניכם ואין האדם נקרא צדי"ק אלא אם קיים בכל יום צי' אמני"ם ודי' קדושות יו"ד קדישים וקי' ברכות ר"ת של צדי"ק רק אימתי יכול לקיים אם אדם דר במקום מנין ואז אם ישכים לבי"ה וישמע כל הברכות מהחזן ויענה על כל הברכות אמן יקיים כני"ל אבל מה יעשו אותן המאחרים לבא לבה"כ באיזה אונס או אותן הדירים במקום שאין מנין. וההולכים בדרך היאך יקיימו רמז צדיק כני"ל ע"כ אני מורה לכם דרך ישרה שיבור לו כל אדם ולא יטה ממנו ימין ושמאל. בראשון אם איחר לבא לבה"כ עד אחר הברכות הן כולן או מקצתן יאמר לבנו הקטן או לחבירו שלא התפלל עדיין שיאמר כל הברכות בקול רם שיענה עליהם אמן וכן יעשה האדם כשהולך בדרך עם חבירו או משרתו וכן בכל מקום שאין להם מנין ובמקום אמן שאין יכול לענות אחר חזרת ש"ץ י"ח יקיים על ברכות הפירות ובהרחמן הוא ברכת המזון אשר יברך חבירו או בנו אפילו תינוק בקול רם כי תקנו הרחמן אלו י"ח במקום ח"י ברכות שבתפלה וזהו מה שמצאתי מסוד אמן וצ' אמנים ומקום קבוע וק"ל:

ספר דרך משה ליום חמשה עשרה

ואח"כ יתחיל ברוך שאמר ויתפלל בכוונה גדולה כאלו עומד לפני מלך גדול ואל יפסיק ח"ו אפילו בדיבור אחד עד שיסיים הש"ץ שמנה עשרה. ולא כמו שנהגו המוני עם שבשעה שהחזן חוזר תפלת שמ"ע אינם עונים אמן ואומרים בקשות ומעמדות וגם הלומדים מפלפלים וסומכים על הסברא משובשת מה דאמר רב ששת אמן

בדין ואינהו בדידהו ולא דמי כלל להדדי התם מיירי בקריאת התורה וכבר יצא אבל לענות אמן אם ח"ו מכל השומעים את הברכה אפילו אי אינו עונה אמן עונו גדול מנשוא וראיה ממלך ב"ו כדאיתא לעיל במעשה גדול ונוראה בחסיד אי כ"ו. ולא עוד אלא שמחטיא את הרבים והמונים מביאין מעצמי ראייה מתי"ח שהוא מפלפל בשעת י"ח והמה משתעים במילי דעלמא וגורם בזה רעה לעצמו ולאחרים ויהיה בכלל ירבעם בן נבט שחטא והחטיא ואיתא בש"ע שמחוייב כל אדם לגעור בהמספרים בבה"כ וחוטא גדול הוא כמו רוצח ועונו גדול מנשוא כמ"ש לעיל ע"ש. ומלבד שאיתא בזוהר תרומה דף נ"ט עמוד רל"ג למעלה יע"ש היטב האי מאן דמשתעי בבי כנישתא ווי ליה בעלמי' הדין ווי ליה בעלמא דאתי דעביד קלנא בשכינתיה וזורקין אותו בכף הקלע שלא תאמין שהשכינה כנגדו ועוד האומר ברוך אתה ה' לשון נוכח כאלו מדבר עם השכינה בתוך כך מדבר עם חבירו ובזמן המקדש היה חוזר מעורכי המלחמה אף מי שהיה סח בין ישתבח ליוצר אור והרמו לזה ה' ילחם לכם בשבילכם ואימתי אם אתם תחרישון ר"ל כשאתם תחרישון בביה"כ אז אינם צריכין לחזור מהמלחמה. שהשם ילחם לכם וק"ל. ונחזור לענין הראשון שבשעה שאומר הש"ץ י"ח יעשה אזניו כאפרכסת לשמוע מלה במלה. ויענה אמן על כל ברכה. ולא יענה אמן יתומה ח"ו שבניו יהיו יתומים כדאיתא בספרי מוסר ואז יהיה שכרו גדול מהמברך כדאיתא גדול העונה אמן יותר מהמברך. שהמברך לא יכול לומר רק מה שתקנו חז"ל וברכת ק"ש וש"ע וברכת הפירות אם יש לו. אבל אמן יכול לענות אפי' שומע ברכות ממאה או מאלף בני אדם. כדאיתא בסי' אורי וישעי דע"ד ע"ב וזו הכוונה שאמר גדול העוניה יותר לכאורה מלה יותר ללא צורך אבל לפ"ז ניחא למה גדול עונה אמן שהוא יותר ויכול לקיים ולענות עד אין סוף. ולא כן בברכה שאסור לברך ברכה שאינה צריכה וק"ל וזו ג"כ פי' גדול המעשה יותר מן העושה. שהעושה לא יכול לקיים כי אם לפי יכולתו אבל המעשה יכול לעשות מכמה בני אדם וזהו ג"כ יותר מן העושה וק"ל.

שערי אפרים (שער י' סעיף כה)

וראוי לכוון לבו לשמוע אמירת יהי רצון (* כוונתו ה"יהי רצון")

לאחר קריאת התורה) ולענות אמן אחר השי"ץ כי הם בקשות גדולות על כלל ישראל וקיום חכמי ישראל.

קב הישר (פרק צט)

ואיתא במדרש ישן, שאסתר אמרה מזמור כ"ב שבספר תהלים: אלי, אלי, למה עזבתני. והענין מבואר בדברי פה קדוש, האר"י, זכרונו לברכה, והוא, כי הקדוש ברוך הוא ברוב רחמיו וחסדיו משגיח ומביט להאיר ולהשפיע שפע קדושה ממרום, רוח חכמה ובינה, על ידי שמות הקדושים, שכל שם הוא "אל", שיוצאים מן הפסוק: מי אל כמוך; ושם שני יוצא מן הפסוק: ה' ה', אל רחום וחנון; ושני פעמים "אל" במלואם, כזה: אל"ף למ"ד – גימטריא שלש מאות ושבעים, כי יש למעלה שלש מאות ושבעים נהורין דמאירין בשלש מאות ושבעים עולמות, והן מאירין לנשמת הצדיק, אשר עוסק תמיד בתורה ומתמיד בלמודו, והוא תמיד דבוק בתורה, הנקראת "אור", ובמצוה, הנקראת "נר". ואלו שני שמות הן מסוגלין לעורר חסד של אלו שלש מאות ושבעים נהורין על ידי עניית אמן בכונה, כי כל העונה אמן בכונה וממהר לרוץ לבית הכנסת בשביל ענית אמן, זוכה לאלו שלש מאות ושבעים נהורין על ידי ענית אמן. וכל המבזה אמן, וקל בעיניו ענית אמן – מקדימין לנשמתו שלש מאות ושבעים קלפות, רחמנא לצלן, ומוליכין אותו לחדרי חושך וצלמות, ועליהם אמר הנביא: עש יאכלם. והנה על אסתר הצדקת היה מאיר אותן שלש מאות ושבעים נהורין, כי נשמתה היתה משרש הארה זו, ששם מאירים שני שמות של "אל", שם ה'. מהם: ה' ה', אל רחום וחנון, אך אפים וגוי; ושם השני – מפסוק: מי אל כמוך. וכשהלכה אסתר לאחשורוש, הכרחה לילך בין שתי בתי עבודה זרה, והיה שם מקום קלפות, והוסר ממנה הרוח הקודש והארה של שם אחד, שהוא שם של "אל" מי כמוך, ולא נשאר בה כי אם הארה של: ה' ה', אל רחום; ועל כן צעקה: אלי, אלי! למה עזבתני!! שעד עכשיו היו מאירים שני שמות של "אל", ועכשיו רק שם אחד.

ראה בעיניך קדושת מועדים אלו; בכל מועד ומועד יש בהן קדושות וסודות נפלאים. וצריך אתה לדעת, כי יש עולם חדש למעלה, שהוא קדוש ונורא מאד, ואין אותו העולם מתגלה לחוץ מחמת רוב קדושתו, כי אם פעם אחד בשנה, ומתחיל להתגלות בהתחלת קריאת

מגילה; ומזה העולם היה שורש נשמתו של מרדכי הצדיק; וצריכין
 אנו לעורר רחמים, שיתגלה העולם הנזכר לעיל לחוץ, וישפיע ויאיר
 על רישיה דעמיה, המתאספים לשמוע מקרא מגילה בלב טהור, בלב
 של כונה. וזהו כונות הברכות: ברוך אתה ה', אשר קדשנו במצוותיו
 וצונו על מקרא מגילה. פרוש – שצונו השם יתברך, ברוך הוא, לעורר
 כוונה להוציא אותה הארה גדולה לחוץ, וזהו: על מקרא מגילה (כמו:
 למקרא העדה ולמסע את המחנות) ועל זה יענה הקהל אמן בכונה
 גדולה. ומאד מאד צריכין לעורר בקריאת המגילה בשעה שמברך
 בצבור "על מקרא מגילה". כשאומר "על מקרא", שילבש חרדה ואימה
 על המברך וגם על הצבור בשמעם הברכה. כשאומר שליח הצבור
 "על מקרא מגילה" – יפול עליהם חרדה ואימה והכנעה גדולה, כי
 הוא עולם איום, גדול ונורא, ומאור העולם ההוא יבוא שפע וניצוץ
 קדשה וטהרה להאיר על ישראל. ויכוין כל אחד מישראל, שהוא כלי
 מוכן לקבל הקדושה והטהרה מזה העולם, ובאותו אור של רחמים
 יזכה לחיים וחסד ושלא יבואו ישראל לשום מכשול, וימהר הקדוש
 ברוך הוא רחמים עלינו להוציאנו מאפלה לאורה. ולכן מרבין אנו
 בנרות בפורים, שיהיה אור בתי כנסיות מלא בנרות; והכל הוא רמז
 על אותו אור גדול משלש מאות ושבעים נהורין; ועל זה כתיב:
 ליהודים היתה אורה וגוי'. ובודאי כל היראה וחרד לדבר ה', ישמח
 ויגיל בגילה וברעדה. כששומע קול הברכה "על מקרא מגילה" כשיוצא
 מפי החזן. על כן חיוב גדול עלינו לטהר את עצמנו במקוה קודם
 שילך לבית הכנסת, כדי שיהיה טהור לקבל אור טהור והשפע הטהור.
 וכל זה העתקתי מכתבי רבי חיים ויטאל, זכרונו לברכה.

ספר המדות מאת רבינו יעקב דובנא זצ"ל (שער התפלה, פרק ה')

רבתינו זכרונם לברכה אמרו (פסחים נ.). לא כעולם הזה עולם
 הבא, בעולם הזה אני נכתב ביו"ד ה"י ונקרא בא' ד', אבל בעולם
 הבא נכתב ביו"ד ה"י ונקרא ביו"ד ה"י. וטעם הדברים, דע, כי
 להקדוש ברוך הוא שתי הנהגות שהוא מנהיג בהם את העולם, אחת
 כי הוא מיסר הצדיקים ומראה להם פנים של זעם, והוא להם אות
 לטובה ואהבה גדולה, כאמר רבותינו זכרונם לברכה (שבת ל.): "טוב
 כעס משחק", טוב כעס שכועס הקדוש ברוך הוא על הצדיקים בעולם
 הזה, משחק שהוא משחק עם הרשעים בעולם הזה. ויש הנהגה על

דרך מאמר החסיד עליו השלום (תהלים קכה, ד): "היטיבה ד' לטובים ולישרים בלבותם".

וההבדל ביניהם, כי על דרך הראשון, יש פירוד בין הדבקים, היינו האהבה היא עם יסורים, והשנאה עם התענוגים. ושלמה המלך עליו השלום לא כן אמר (שיר ז, ז): "מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים". רצה לומר, שתהיה האהבה עם התענוגים, והשנאה עם היסורין. ואלו שתי המדות משתמשות בשני זמנים חלוקים, כי בזמן שהיה בית המקדש קים, יש אהבה בתענוגים. ובחרבנו, דיו לעבד שיהיה כרבו (ברכות נח:).

ומעתה, כפי הנהגתו יתברך כך הוא נקרא, כי בעולם הזה שהצדיקים מתיסרים ביסורים, גם כי תוכם רצוף אהבה, אכן היא רק אהבה מסתרת, כמאמר (ישעיה מה, טו): "אכן אתה אל מסתתר", ולעינים נראה רק שנאה וכעס חס ושלום, לכן הוא נקרא לעין על שם מדת הדין, הוא שם של אדניי, כי כן נראה ממעשיו לעין. ונכתב ביו"ד ה"י, כי האמת כן הוא, כי הוא רחמים ואהבה. אבל לעתיד במהרה שתהיה האהבה בתענוגים, אז יהיה קריאתו ככתיבתו, כמאמר (ישעיה מ, א ה): "נחמו נחמו עמי כו' כל גיא ינשא כו' ונגלה כבוד ד"י. שיהיה כבודו באתגליא, "וראו כל בשר יחדו כי פי ד' דבר". כי האהבה והחסד יהיה נראה לעיני כלם.

לכן יפה אמרו: לא כהעולם הזה עולם הבא. לבאר כי הדבר תלוי בעולם הזה, כפי מנהג העולם עתה, ולא בהקדוש ברוך הוא, כי הוא יתברך אהבתו וחמלתו עלינו בכל הימים ובכל חלופי הזמנים, רק לעינים נראה עתה הנהגת מדת הדין, לכן נקרא בא' ד', ואולי זה שרמזו רבותינו זכרונם לברכה בספר הזוהר (פינחס רל, א) וזה לשונם: אבל בעולם הבא נכתב ביו"ד ונקרא ביו"ד למהוי רחמי מכל סטרא.

ואחר הדברים והאמת האלה, יתבאר ענין מאמרם זכרונם לברכה (ברכות סג): "מנין שאין עונין אמן במקדש? שנאמר (נחמיה ט, ה): "קומו ברכו את ד' אלקיכם מן העולם ועד העולם" גוי. ובאור ההוכחה הזאת, על דרך שאמרנו בהנהגת העולם הזה, אשר על זה יורה מאמר (שבת קיט:). מאי אמן? אמר רבי חנינא: אל מלך נאמן, כי רחמיו נאמנים. גם כי העינים רואות רק חמה וכעס. וכבר באר הנביא עליו

השלום, כי בזמן החרבן הברכות מעורבות בקללות, כמאמר (חגי א, ו): "זרעתם הרבה והבא מעט, אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו גוי' והבאתם הבית ונפחתי בו" גוי'. אבל הברכות שהן קצובות מבית המקדש, הם שלמות, אין במגורם רע כל מאומה. וזה נרמז במאמר: "קומו ברכו את ד' אלקיכם מן העולם ועד עולם". רמזו בזה אל מה שדרשו במקום אחר בספר הזהר (בראשית קנח, ב): דא באתכסיא ודא באתגליא. ובבית המקדש היה ענין ההנהגה באתגליא, כי עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש בכל יום (אבות ה, ה), ולכן לא היה הצורך לענות אמן, כי באין ספק תהיה הברכה רק לברכה בכל חלקי השלמות, לא כן חוץ למקדש, מחויבים אנחנו לענות אמן, להורות שהוא אל מלך נאמן, ולבקש ולהתחנן בזה שתהיה הברכה לברכה, ולא יתערב בה שום קללה, כמאמר (משלי י, כב): "ברכת ד' היא תעשירי ולא יוסף עצב עמה", רצה לומר, שלא יהיה נמשך ממנה אחר כך דרך עוצב.

ומן הטעם הזה עצמו חייבו אותנו זכרונם לברכה (ברכות ס:): לברך על הרעה כמו שמברכים על הטובה. רק הברכות הן חלוקות, על הטובה אנחנו מברכים הטוב והמטיב, ועל הרעה דין האמת. יען כי אצלו יתברך הטוב והרע, גם שניהם מצד האהבה והחסד, ואם אצלנו הם נבדלים וחלוקים, זה למתוק וזה למר, אצל הקדוש ברוך הוא דרך אחד וכוונה אחת להם. לכן אנחנו מברכים ברכות חלוקות ומיחדות על הטובה מעין הטובה ועל הרעה מעין הרעה, כמו שהם מחלקים אצלינו כפי הנראה כן ברכותיהם חלוקות כפי הנשמע. אבל בלב אשר מחשבת הלב לא נראית כי אם לדי לבדו, ראוי להראות לשניהם פנים אחד ולקבלם בשמחה, כמו שאצלו יתברך שניהם מצד החסד.

ואולי זה באור מאמר (תהלים קא, י): "חסד ומשפט אשירה", רצה לומר, בעת עשותך עמי דין, אשר ממך הוא חסד, ואצלי הוא משפט ואמר: "חסד ומשפט", ושניהם על נושא אחד "לך ד' אזמרה", על כונתך הטובה ועל גדל חסדך, לישר אותי להיטיב לי באחריתי.

ספר הברית (חלק ב' מאמר יב דרך הקודש)

פרק א: וזה אשר תעשה תעסוק בתשובה כל מימך לרבות הלילות כמ"ש דוד וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נ"א), תתודה קודם כל שכיבה

חובת פרק א עניית אמן

יֵלֶה, ולא תאמר כבר עשיתי תשובה מה שיש בו די ל תאמין בעצמך ושוב יום אחד לפני מיתתך שכן דרך מתודים ואין אתה יודע יום מותך לכן יהיו כל ימיך בתשובה, ואין הכוונה לעסוק בתעניות וסיגופים תמיד כי זה אינו צריך אלא פעם ראשון ואף גם בפעם הראשון אם יודע בעצמו שיזיק לגופו לא יסגף יותר מכחו כמובא למעלה (פרק ו' מ' ב' ח"ז). אבל הכוונה בפיך ובלבבך לעשותו להתודה ולהתחרט מאד עַל אשר עשה כנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע י"ד) ולהצטער עליהם כל ימיו, בפרט מי שתורתו אומנותו ויודע דעת עליון כדאיתא בספר חרדים (פרק ד' במצות תשובה) וזה יכתוב ידו שם. מצאתי בספר בית מדות להאר"י לוריא ז"ל בכתובת יד ז"ל, כל מה שתמצא בדברי הראשונים סיגופים ויסורים שלג וחרולים והפסקות לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה אבל מי שתורתו אומנותו זאת היא תקנתו לא יחלש ולא יתבטל מלמודו. אך יום אחד מן השבוע יתבודד בינו לבין קונו ויקשר מחשבתו בו ויתחנן אל ה' כעבד אל רבו וכבן אל אביו עכ"ל. ועיי' תזכה לבינה כל ימיך מה שלא זוכה לזה שאר כל אדם כי אם בשבתות וי"ט לבד. כדאיתא בתיקונים (תיקון ס"ט דף קי"ג) ז"ל זכאין אינון מרי דתיובתא דנחתי לה עלייהו בכל יומא ושעתא ורגע ולא אז מיניה בכל אתר דעלייהו אתמר בהתהלכך תנחה אותך וגוי' ולא אית לה עלייהו יומא ידיעה כגוונא דאחרנין דלא נחתי עלייהו אלא שבתות ויומין טבין אבל מרי תיובתא לא זזת מנייהו לעלם עכ"ל.

← ואם תרצה שתשובתך תהיה מקובלת בלי ספק בני לדברי הקשיבה שלח נא ירך ואחוז בחמשה דברים שזכרו חז"ל מעתיקי השמועה. ואלו הם, א) תהיה עונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחך ובכל כוונתך כאשר אמרו בפרק (כל כתבי) כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו קורעים לו גזר דינו ואפילו יש בו שמץ ע"ז מוחלין לו; ופותחין לו שערי גן עדן. ובפסיקתא אמרו שמבטל כל גזרות קשות, ובזוהר (פי' נח) אמרו כשישראל עונים אמן יהא שמיה רבא הקדוש ברוך הוא אתמלי רחמין וחייס על כלא, עכ"ל. וכבר היה מעשה אשר נמצא כתוב בדברי הימים הראשונים אשר קרה לאיש ישר וכשר בגלות החל הזה שהיה פרנס הדור וקרוב למלכות ותלמיד

חכם ששמע פעם אחד בביתו ברכה מפי ילד אחד ולא ענה אחריו אמן ונתגלגל הדבר אחר איזה ימים שעמד בבית המלכות לאיזה צורך גדול כמה שעות עד שהגיע עת תפלת המנחה ועמד בזוית אחד והתפלל בלחש ובאותה שעה בא אדם אחד אשר לא מבני ישראל וברך את המלך בברכה גדולה העשויה על פי מליצה מהודרת וכשגמר ענו כל העומדים שם אמן בקול רם וזה האיש מחמת תפלתו לא הרגיש ולא ענה אמן וצוה המלך להרגו תיכף ובצאתו הצדיק עליו את הדין ואמר שבא לו זה על שלא ענה אמן על ברכת המלך העליון שיצא מפי הנער, בפרט צריך שתזהר לענות אמן אחר ברכת פורס סוכת שלום עלינו בשבת ויו"ט כי רוב העולם רגילים לצעוק תיכף ושמרו או וידבר משה או תקעו בחודש או כי ביום הזה ושוכחים לענות אמן מקודם על ברכת פורס סוכת שלום, וכן צריך שתזהר מאד לענות אמן על ברכת המחזיר שכינתו לציון מפני שרוב הצבור רגילים להשתחוות תיכף ולצעוק מודים אנחנו לך ושוכחים לענות אמן מקודם. וכבר היה מעשה בעת אחד שהיה עת רצון למעלה על גאולתנו ועל פדות נפשנו ובא בחלום לצדיק אחד שהיה בדור ההוא שהיה עת רצון גדול וכבר התעוררו כל פמליא של מעלה אך הס"מ קטרג ואמר הלא רוב בני ישראל אינם מתפללים בכוונה על זה והראיה שאינם עונים אמן אחר ברכת המחזיר שכינתו לציון, ועיי הקטרוג הזה נשתקע הדבר ונתארך הגלות ועדיין לא שבנו לארצנו, ואם פג לבך מלהאמין תשגיח על רוב הצבור בשתי ברכות אלה ותמצא כדברי, לכן מאד מאד הוי זהיר בשתי אלה גם תזהיר לאחרים על זה ותזכה לרבים. ואנכי אדם להבל דמה כתבתי בדיו תיבת אמן בסדור תפלה שלי בסוף שתי ברכות אלו לזכרון ולמשמרת ולהשיב לכל שואל.

שבט מוסר (פרק לא)

(כתב באור זרוע קודם התפלה יאמר) "רבינו של עולם גלוי וידוע לפניך שאני בשר ודם ואין בי כח לכוין כוונת אמן כראוי לכן יהי רצון מלפניך שתהא עולה כוונת אמן שלי עם כוונת אמן מאותם השרידים היודעים לכוון ענית אמן כראוי (ויאמר הוידוי אשמנו בגדנו גזלנו וכיו בכל יום) ויבכה בדמעות על אותם אמנים שלא ענה".

פלא יועץ

אמן: ידוע כמה הפליגו בזוה"ק פ' וילך בגודל ועוצם שכר מי שהוא שומר אמונים שיושב ומצפה מתי יבא לידו לשמוע ברכה כדי לענות אמן כל קבל דנא תוקף וחומר העונש למי שאינו חושש לענות אמן באמת תסמר שערות אנוש מראות חומר שבו (וכבר העתקתי לשון הזוהר בקונט' אורות אלים ע"ש) ולבבות יכאבו על רבים מעמי הארץ שאין נזהרים כלל. ה' הטוב יכפר בעד כי לכל העם בשגגה. ומאחר דכתיב אל תמנע טוב מבעליו להיות לאל ידך לעשות מה מאד צריך לזהר לומר הברכות בקול רם אם יש אנשים שיודע בהם שחפצים לענות אל ימנע טוב מהם ולו תהיה צדקה יותר ממנה יפה כי גדול המזכה. וכל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ועוד כתבו הפוסקים שהעונה אמן יענה ג"כ בקול רם כדי שישמע המברך ויכוין המברך להיות שומע האמן כעונה והעונה יכוין להוציא ידי חובת ענייה להמברך ומהמברך והעונה יתקלס עילאה ועליהם תבא ברכת טוב וביותר צריך לזהר האומר קדיש שיאמר אותו כתיקונו שאם יאמר יתקדל ויתגדש וכדומה שהוא מחרף ומגדף כיצד יענו אחריו אמן ונמצא שמלבד אשר ענוש יענש על היותו מחרף ומגדף כלפי מעלה נוסף גם הוא עונש יושת עליו על היותו גורם לבטל עניית אמנים וכן צריך לומר הקדיש בנחת כדי שלא לגרום ביטול עניית אמן אחר שמיה דקודשא בריך הוא שנמצא שחוטא אחד יאבד טובה הרבה וכן כשאומרים ברכות ספר תורה וברכות ההפטרה אם יאמר אותן חטופות וקטופות בחליף וחסיר גורם ג"כ ביטול עניית אמנים ועל הכל יביא אלקים במשפט ואף לזאת דאבה נפש יראי ה' מראות רעת העמי הארץ שחושבים לגרום עונג לאביהם ואמם וקונים בכסף מלא קדישים והפטרות ובלי ספק שבמקום עונג גורמים נגע ח"ו בהיות מזכירים שמות לבטלה ומחרפים ומגדפים וגורמים ביטול עניית אמנים. והקדיש וההפטרה הן נפסלים בפגום יוצא ומי יתן והיה לבבם ליתן לצדקה אותן המעות שנותנים בעד נפשם של הורם וקרוביהם שאפי' מי שיש לו לשון למודים ואומר ההפטרה וברכותיה כתיקונו אם קצור קצרה ידו מלהיות אוזו בזה וגם מזה וצריך לקנות ההפטרה ביוקר אומר אני שבודאי יותר טוב שיתן המעות לצדקה לעניים מהוגנים וערבה לה' יותר וגם לאביו

ואמו יערב ויבושם כ"ש שאם הוא מלעגי שפה לא יגש לומר קדיש או הפטרה שאם היו יכולים להתגלות לו אביו ואמו היו צועקים עליו ואומרים לו מי ביקש זאת מידך חדל לך כי ההעדר טוב ממציאות הרע וראוי לכל אדם שחושש על בניו או על מקצתם שמא לא ידעו לומר קדיש והפטרה כתיקונן שיצוה עליהם בכל תוקף שלא יאמרו עליו שום קדיש והפטרה לא בתוך י"ב חודש ולא על יאהרציי"ט עד שילכו תחילה אצל ת"ח ויבחינו אם יודעים או ילמדום או ישכרו איזה ת"ח שיאמר קדיש על נפש הורם וזהו כבודם וכבוד הורם כאשר מרבים בכבוד שמים גם כבודם יהיה מתרבה ויזכו לבנים בעלי תורה אבל זה שאמרנו לומר בנחת כדי שיענו אמן אחר שמיה דקב"ה אי אפשר להתקיים אלא כשאומר קדיש ביחידות אבל כשאומר עם רבים אי אפשר לזוהר בזה לפי שיהיו אלו מקדימים ואלו מאחרים וגנאי הדבר ומה טוב שיזהר חזן הכנסת אם רואה שאומרים קדיש בלעגי שפה ובטעיות שיאמר גם הוא עמהם בשפה ברורה כדי לזכות את הרבים וכן צריך לזוהר מאד הש"צ לומר כל תפלה בלחש וחזרה ולא כמנהג איזה מקומות שאומרים תכף שלש ראשונות בקול רם והשאר בלחש שמלבד שעפ"י סודן של דברים מגרעות נתן בדברים העומדים ברומו של עולם עוד בה שגורם ביטול עניית אמנים הרבה מאנשים הרבה ושמעתי ממקצת שלוחי ציבור טעם הגון שכשאין הרבה אנשים בבהכ"נ חוששים שמא לא היו בבהכ"נ תשעה שמכוונין לברכות וכתב מרן בש"ע שקרוב להיות ברכותיו לבטלה. והוא טעם נכון לכשיש אנשים מועטים או בתפלת המנחה כשנטו צללי ערב אבל היה יותר טוב שיאמר הש"ץ כל התפלה בקול רם ויאמרו עמו הצבור מלה במלה וזה דוקא בכה"ג שיש אנשים מועטים או שקרוב להיות לילה אבל בלאו הכי בשביל המהירות או בשביל הצינה וכדומה לא יעשה שקר בנפשו להפסיד טובה הרבה ולמעט בכבוד שמים ח"ו (ועיין בתשו' הרדב"ז הישנות סי' צ"ד ונכתוב עוד מזה ערך עניה) ומכל מקום יותר טוב שיאמר חזרה אפילו במנין מצומצם ועיי' מ"ש בקונטרס חסד לאלפים סי' קכד.

פלא יועץ

עניית אמנים וישיר וברכו וקדושה הם דברים העומדים ברומו

של עולם ובני אדם מזלזלים בהם יש שהם כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו לענות ויש שעונים אמן קטופה או חטופה או יתומה וידוע חומר שבו שהחמירו בזה"ק פי וילך על מי שאינו עונה אמן הפלא ופלא עד שאמרו דמאן דמבזי לאתבא אמן ועל אמן סגי אין דאיתאבידו מיניה דיינין ליה בגהינם ונחתין ליה בההוא מדורא תתאה ואיתאביד ולא סליק לעלמין ר"ל ועוד אמרו שם בזההר הקדוש דמאן דשמע ברכה ולא איתכוון באמן עליה נאמר ובזי יקלו ופי' המפרשים דר"ל שאין די בעניית אמן אלא צריך לכוין בו לפי מה שהוא שאם הוא על שבח יכוין באמירת אמן שר"ל אמת ואם הוא על התפילה יכוין באמירת אמן שר"ל אכי"ר ואם יש באותה ברכה שבח ותפלה יכוין באמירות אמן אמת וכי"ר ויכוין שאמן גימטריא ידו"ד אדוניי ויכוין בשילוב אלא שבברכות יקדים אותיות ידו"ד ובקדישים יקדים אותיות אדניי ומי שאינו מכוין בזה עליו נאמר ובזי יקלו על זה ידו כל הדווים כי מי הוא זה נקי עכ"פ לו בכח יגבר איש לעשות מצוה כתיקונה לעשות נ"ר ליוצרו פעם אי יותר ויזהר מאמן חטופה וקטופה ויתומה שעונשם מפורש בש"ס ופוסקים עיין עליהם ושמור נפשך מאד אם בעל נפש אתה.

וכן בעניית קדושה צריך לכוין הרבה כי הוא שבח נורא שמלאכי רום עונים באימה ואומרים ביראה ויסגיר עיניו וישאם למעלה וידלג שלשה דילוגין באמירת קדוש קדוש קדוש ויכוין לקיים מצות ונקדשתי בתוך בני ישראל ויכוין שהוא מוכן ומזומן לקיים מצוה זו ע"י מסירת נפשו על קידוש ה' מתי יבא לידו ויכוין בפי' המפורש בתרגום ק' לעילא ק' לתתא ק' לעלם ויכוין בכל ענייה שיש סודות עמוקים ועליונים ובונה בשמים עליותיו ועושה נ"ר גדול ליוצרו צא ולמד מהשכר שבו שהרי אמרו כל העונה אמן יהא שמייה רבא בכל כחו ופי' המפרשים דר"ל בכל כונתו ובתנועת איבריו הפנימים קורעין לו גזר דינו ומוחלין לו על כל עונותיו וכהנה מעלות טובות מפורשים בש"ס ומדרשים ובפרט בספר הזהר הקדוש ולכן ראוי לכל ירא ה' להתחזק ברוב עז ותעצמות לענות ולכוין כראוי כפי ידיעתו פעם אי יותר ואילו היו יודעים המונעים מלענות גודל שכר עניית אמנים ויהא שמייה רבה וברכו וקדושה היו רודפים לילך לשמוע ולענות כאשר ירדוף הקורא בהרים והיו ששים על ענייה אחת כמוצא שלל רב אבל דא עקא כי

חובת פרק א עניית אמן

לא ידעו מה הוא המצוה הזאת וחומר שבה וגודל שכרה ה' הטוב יכפר בעד ויטע בלבנו אהבתו ויראתו לעשות רצונו כרצונו אכ"י:

משנה ברורה (סי' נ"ו סעי"ק א)

יש לכונן. כי אחז"ל כל העונה איש"ר מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו ופירשו הראשונים דר"ל בכל כחו בכל כונתו ובכל איבריו דהיינו שיאמרנה בלב ונפש ולא רק כמוציא שפתיו ולבו בל עמו. גם יכוין לשמוע הקדיש מפי השי"ץ כדי שידע על מה הוא עונה איש"ר ואמן שאחר דאמירן בעלמא. וכ"ש שצריך לזהר מאד ומאד שלא להשיח באמצע קדיש או קדושה וכדאיתא במסכת דרך ארץ דר' חמא אשכחיה לאליהו בכמה אלפי גמלים טעונים אף וחימה לשלם לאלו וכל המדבר באלו המקומות עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב [הובא בב"י סימן קכ"כ] וכתוב בספר חסידים מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו ופניו מוריקות א"ל למה פניך מוריקות א"ל מפני שהייתי מדבר בשעה שהשי"ץ היה אומר ויכולו וברכת מגן אבות וביתגדל. ובספר מטה משה סימן תי"א הביא בשם מדרש שחכם אחד נתראה לתלמידו בחלום וראה התלמיד שהיה לו כתם במצחו וא"ל מפני מה אירע לך כך א"ל מפני שלא הייתי נזהר מלדבר כשהחזן היה אומר קדיש. ואפי' להרהר בד"ת אסור בשעה שהחזן אומר קדיש מפני שצריך לכוין הרבה בעניית הקדיש [פרי חדש]. ואין חילוק בין קדיש על תנ"ך או אגדה או משניות [פמ"ג]:

נדחי ישראל (מהחפץ חיים זצ"ל) פרק ה'

והנה עד כה דברנו בענין עצם חיוב התפלה, ועתה נדבר בענין מעלת תפלה בצבור כי יש כמה אנשים שנקל בעיניהם בעוה"י להתפלל ביחידי בביתם בכל ימות החול, מפני שאינם יודעים גודל המצוה שיש בתפלה בצבור, ע"כ מצאתי עצמי כמחויב בדבר להעתיק לפני הכל גודל המצוה שיש בזה. כי כשמתפלל האדם בצבור, לבד מה שמתרומם בזה הרבה יותר כבוד השי"י כי ברב עם הזרת מלך, עוד הוא מקיים בזה עוד כמה מצוות רבות, אמירת הברכו ועניית איש"ר וקדושה, וכמה גדול ענינם ורוב חשיבותם בעיני המקום ב"ה, שע"י מתעוררת אהבתו לישראל ומזכיר גלותם וממהר גאולתם. וכן איתא במדרש מובא בתניא רבתי ברוכים לי שמים וארץ ויורדי

לבני מה שאני עושה בתפלת שחרית בשעה
 " ק' ה' צבאות. ולמדו אותם שישאו עיניהם
 ם וירימו עקבותיהם עם גופם בשעה שמקדשין
 ... לעולמי כאותה שעה שעיניהם נשואות בעיני ועיני
 ...אות בעיניהם. ואותה שעה אני אוחז בכסא כבודי בדמות יעקב
 ומחבקה ומנשקה ומזכיר גלותם וממהר גאולתם עכ"ל. כי אם ישראל
 היו עושין תשובה מיד היו נגאלין כמו שאחז"ל בכמה מקומות. וכענין
 זה אחז"ל (בברכות דף ג') שנגלה אליהו הנביא לרי יוסי וא"ל כי
 בכל זמן שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן
 יהא שמיה רבא מברך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך
 שמקלסין אותו בביתו כך, ומה לו לאב שהגלה את בניו מארצם,
 ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, מתי אשוב להיכלי מתי
 אקבץ את שארית ישראל בני מבין האומות עובדי גלולים, שיהו
 מפארין ומרוממין את קדושת שמי הגדול [סיום הלשון הזה מובא
 ברוקח בהלכות ברכות].

עוד איתא בגמרא אריב"ל כל העונה אמן ישיר בכל כחו [היינו
 בכל כוונתו] קורעין לו גזר דינו שנאמר בפרוע פרעות בישראל בהתנדב
 עם ברכו ה', ואמר שם עוד דאפילו יש בו שמץ של מינות מוחלין
 לו, ומה מאד צריך האדם להתחזק לשמור שלא לבטל אמירת
 הקדושה ואישיר. דהנה ידוע מה שאחז"ל דלמעלה יש כמה אלפים
 רבבות מלאכי השרת שאומרין קדושה תמיד בכל יום באימה וביראה.
 ואיתא בתנא דבי אליהו פט"ז שיש ד' מאות ותשעים ושה אלפים
 רבבות מלאכי השרת שעומדין לפניו ומקדשין שמו הגדול בכל יום
 תמיד מיציאת החמה עד שקיעתה אומרים ק' ק' ק', ומשקיעת החמה
 עד יציאתה אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו, וכמה יתבייש האדם
 בבואו לעולם העליון ויראה את כל הרעש הגדול היוצא מאלפי רבבות
 מלאכים קדושים שמקדשים ומשבחים שמו של הקב"ה שיצרם ובראם
 בחדוה ושמחה כשיזכור דכשהיה בעולם העשיה נתן לו הקב"ה את
 המעלה הגדולה הזאת להקדיש ולפאר את שמו הגדול תמיד בכל עת
 כצבא מרום במרום והוא התעצל וביטל זאת בחפץ נפשו, וביותר
 מזה דאיתא (במס' חולין דף צ"א) דגם המלאכים אינם זוכים כולם
 לומר הקדושה תמיד שיש שאינם זוכים לאמר רק פ"א בחודש ויש

פ"א בשנה ויש שאומרים רק פ"א ביובל [עיינן שם במהרש"א] ואליו שהוא מבני ישראל החביבין בעיני הקב"ה ניתן לו רשות לאמר שבח הגדול של הקדושה בכל עת כל ימי חייו ויצרו הרע הסיתו לבטל את המעלה והזכות הגדולה הזאת שזיכהו הקב"ה להשליך מעליו את היקר והגדולה שהיה ניתן לו לעתיד עבור עבודה הקדושה הזאת וכידוע שעיי הקדושה שאנו מקדשין שמו הגדול ממילא מתקדש נפשנו ג"כ. ורמוז זה בתורה מה שכתוב ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם, ולבד כ"ז אם יתפלל בצבור יתרבה לו עוד כמה עשירות מצות בכל יום מאמנים שעונה על כל ברכה וברכה ששומע והם ט"ז של ברכות השחר ועוד ד' אמנים עד שמ"ע וי"ט של חזרת הש"ץ ועוד כמה וכמה אמנים של הקדישי שיש בכל תפלת צבור לבד איש"ר הנ"ל שעולה קרוב לששים אמנים מתפלת שחרית לבד, וגדול זכות השומר לענות אמן על כל ברכה ששומע, וכמו שאחז"ל שעבור זה פותחין לו שערי גן עדן שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שומר אמנים] [כי באמת מי שעונה אמן על כל ברכה כראוי יש בכמה ברכות שהם בנויות על ענין העתיד כגון מקבץ נדחי ישראל והמחזיר שכנתו לציון וכה"ג, והוא עונה אמן שמאמן את דברי ה' ומצפה ושומר מתי יקום זה, והוא ממש כונת הכתוב שומר אמונים היינו ששומר וממתין על הבטחת הקב"ה שנאמר עליהם אל אמונה, והיינו שמאמן לקיים את דברו כפירש"י שם בהאזינו ע"ש].

ספר תורת הבית מהחפץ חיים זצ"ל (במאמר עת לעשות)

והנה חוב גדול על כל איש לקבוע תפילתו ג"פ ביום בביהמ"ד דוקא ברוב עם הדרת מלך שהוא חיוב מדין השוי"ע והפוסקים תמיד ואף כהיום למען הגדיל כבוד שמו ית' ולדעת הזהר מקיימין בזה כשאומרין קדיש וקדושה מ"ע של ונקדשתי בתוך בני ישראל וידוע התעוררת הרחמים שעושה בזה למעלה כמאמרם בברכות (דף ג') בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמו הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו וכוי והלא כל ישראל צריכין כעת לרחמים (ובעו"ה בימינו אלה נמצאו כמה אנשים תמימים שמתרשלים לילך להתפלל בביהמ"ד מנחה ומעריב ולפעמים גם

שחרית וחסר להם עניית אישייר וקדושה וברכו ותפלה בצבור ומה יענו ליום הדין לעייל כשירצו שיקבל אותם השיי שהוא אביהן של ישראל בסבר פנים יפות וישאלם הקב"ה אם אב אני איה כבודי שנתת לי בהיותכם בעולם שהתעצלתם אפילו לילך לביהמ"ד לקדש שמי) וכן מחויב כ"א לקבוע לו עת בכל יום ואם אפשר לו בחבורה בביהמ"ד אשרי לו שמתקדש שיש עייז מאד.

ערוך השלחן (סימן רטו)

א. השומע אחד מישראל שמברך איזה ברכה אפילו לא שמע כל הברכה אלא סופה חייב לענות אמן אפילו הוא אינו חייב בברכה זו ומעשה באחד מן הגדולים שלמד אצל רבו ותנוק אחד אכל פירא ובירך עליה בקול וזה הגדול לא ענה אמן ונזף בו רבו נזיפה גדולה כמו שמבואר ביו"ד סי' שלי"ד ונהג נזיפה ואח"כ פייסו ומחל לו באופן שידרוש לכל העולם כמה גדול העונש מהשומע ברכה ואינו עונה אמן וסיפר לו מעשה נורא מעניין זה (לבוש בהקדמה) ולבד זה גם כששומע שעושיין מי שבירך לאחד נכון לענות אמן וזה מקיים מצות ואהבת לרעך כמוך ולכן עונין אמן אחר הרחמן (מג"א סק"ג):

פרק ב' הלכות עניית אמן

א. (א) השומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות אע"פ שלא שמע כולה מתחלתה ועד סופה אף על פי שאינו חייב באותה ברכה (ב) חייב לענות אחריו אמן.

(א) לשון השו"ע או"ח סימן רט"ו - וכתב המ"ב שם בד"ה שלא שמע כולה, "אלא שמע רק שמזכיר השם וסוף הברכה חייב לענות אמן אחריו ויש שפוסקים דאפילו לא שמע רק חתימת הברכה צריך לענות אמן [א"ר] ועיין בח"א שהכריח דאפילו דעה הראשונה מודה היכא שיודע על איזה ברכה הוא עונה דצריך לענות וכדלעיל בסימן קכ"ד ס"ח בהג"ה ע"ש" ומשמע דשיודע חייב לענות אמן עיין לקמן בסעי"ק ג' הנה כששמע התחלת הברכה עם הזכרת השם י"ל דמתחיל החיוב לענות אמן וחייב להמתין עד סוף ברכה לענות אמן ואסור לו לעזוב המברך שלא לשמוע סוף הברכה אבל לא מצינו דין זה בפוסקים ואם שומע ברכה מאחד שמשמיע קולו בתפלת לחש שלא כדין עיין באלף המגן על המטה אפרים סי' תקפ"ב סעי"ק מ"ג מה שכתב בזה ובמ"ב לא מצאתי פסק בזה.

(ב) בחרדים מביא החיוב לענות אמן בין המצות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים מפסוק בישעי' פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, אבל במרומי שדה מהנצי"ב זצ"ל סוף מסכת נזיר מאריך בשאלה זו אם עניית אמן הוא דאורייתא או לא והמקור משום דכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל וכו' ואח"כ מצאתי בתיבת גמא מהפמ"ג פרשת האזינו דמאריך בשאלה זו אם בברכות מה"ת כמו שלש ברכות וכו' הוי אמן מן התורה (בא"א סי' רט"ו מציין דבריו בתיבת גמא) אבל משמע מדבריו שם דבברכות דרבנן לכו"ע הוי אמן מדרבנן אע"ג דיש סברא לומר דאע"ג דהברכות הן מדרבנן מ"מ ילפינן מפסוק זה "כי שם ה' אקרא וכו'", דחייב לענות אמן מן התורה ומשמע דסובר דלא אמרינן סברא זו בברכות מדרבנן. ובמ"ב בסעי"ק ח' בד"ה חייב לענות כתב "דכתיב כי שם ה' אקרא הבו וגו' ואחז"ל [יומא ל"ז] אמר להן משה לישראל כשאני מברך ומזכיר שם השי"ת אתם הבו גודל לאלקינו בעניית אמן" אבל שם ביומא איירי בענין לענות ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ולא בעניית אמן ומשמע דהמ"ב סובר דכיון דרואין משם דחייב לענות על שמיעת השם ועכשיו בזמן הזה אין עונים בשכמ"ל ממילא דחייב לענות אמן אלא דאין מפרש במ"ב אם הוא מדאורייתא די"ל דהוא אסמכתא, ואח"כ מצאתי מקור למ"ב מרש"י ברכות דף כ"א. בד"ה כי שם ה' אקרא, דכתב

ב. ויענה (ג) ברוך הוא וברוך שמו לאחר הזכרת השם של הברכה.

"כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תחלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ה' אקרא בברכה אתם הבו גודל לאלקינו באמן הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף לז.) 'ובהעמק שאלה שאילתא קמו' הקשה על רש"י הלא ביומא איירי בשם מפורש ועונין ברוך ש"ם כבוד מלכותו לעולם ועד עיי"ש היטב. ומה שעונין אמן על "יהי רצון" לאחר קריאת התורה וכן לאחר הרחמן בסוף ברכת המזון י"ל דלכולי עלמא הוא מדרבנן דילפינן מהפסוק פתחו שערים וכו'. ובמ"ב ס"י רט"ו סע"ק ט' כתב דנתפשט המנהג לומר אמן אחר הרחמן משמע שהוא מנהג ולאחר זכרנו וכו', ביעלה ויבא כתב בפרמ"ג ס"י תכ"ב "ונוהגין לענות אמן" ומ"ש בדרישה ס"י קכ"ז דעונין אמן לאחר זכרנו וכו' י"ל שהוא מטעם מנהגא אבל בספר תיקונים ומילואים, על "שמירת שבת כהלכתה" מביא מהגרש"ז אורבאך זצ"ל דמפרש הדרישה שהוא חיוב אבל בתוך ברכת המזון כתב שם דכו"ע מודים דאינו חיוב.

ג) ש"ע ס"י קכ"ד - ובמ"ב שם סע"ק כ"ב כתב "ורמז לזה ממה שאמר הכתוב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו ועוד אם כשמזכירין צדיק בשר ודם צריך לברכו שנאמר זכר צדיק לברכה צדיקו של עולם עאכ"ו וברכות שחתימתן קצר רק כב' תיבות כפוקח עורים בברכת השחר וכה"ג בשמנה עשרה וכל הברכות מהנכון לש"ץ לזוהר אז שלא למהר כ"כ לחתום תיכף את הברכה אלא לשהות מעט כדי שכל העונים ישמעו איזה ברכה מסיים אח"כ וגם יהיו יכולים לענות האמן תיכף דאל"ה לפעמים ע"י הקול של עניית ב"ה ובי"ש הרבה מהעונים אינם יודעים איזה ברכה מסיים וגם ענייתם הוא איננו תיכף אחר שכלה הברכה וכ"ז יש בו חשש של אמן יתומה וכדלקמן בסעיף ח' בהג"ה" ובשער הציון סע"ק כ"ד כתב "ומטעם זה יש נמנעין לומר ב"ה ובי"ש דאמן חמיר ממנו [וע"י במעש"ר] אבל נכון לעשות כמ"ש" הדין לומר ב"ה ובי"ש הוא בטור בשם אביו והמנהג הוא לומר לאחר קריאת השם של ברכה ויש לעיין אם יענה ב"ה ובי"ש קודם הזכרת ה' אם יש דין אמן חטופה דלא מצינו דין זה אלא באמן ולאחר הזכרת השם האם יש שיעור תוך כ"ד ורוב ציבור עונין כמו באמן. וכן יש לעיין באינו עונה אם נקרא עבריין. ובמעשה רב כתב "ולא להקפיד על ב"ה וברו"ש" ואפשר דפירש המ"ב כוונתו משום ביטול אמן ובלאו הכי חייב או אפשר דכוונתו "במעשה רב" דאין מחויב כלל אבל י"ל דשיטת השו"ע דחייב לומר וצ"ע, ובסידור "אשי ישראל" בסוף נדפס "מעשה רב" מהגר"א ושם הלשון "ולא להקפיד על ב"ה וברו"ש כי הש"ץ אינו ממתין עד שתכלה ומפסיד חזרת התפלה". ואח"כ ראיתי בספר בירור הלכה תנייתא מהגר"א זילבר שליט"א שמאריך בענין ב"ה ובי"ש ומעתיק אני מה שמביא פסקים בענין עניית ב"ה ובי"ש לאחר שמיעת השם.

עניית ב"ה וב"ש לאחר שמיעת השם

כתב בספר "חדושי וכללות הרזייה" (בחיידושים לאו"ח שבסוף הספר - כאן) וז"ל: עוד זאת אדרש על שמקרוב באו אנשים ומשנים מנהג אבותינו שהיו רגילים לומר ברוך הוא וברוך שמו כשהיו שומעין את השם יוצא מפי המברך ועכשיו נוהגים כשהמברך אומר ברוך אתה העונה אומר ברוך הוא וכשהמברך מזכיר השם העונה אומר וברוך שמו וטעות הוא שהרי כבר פירש האר"י בשו"ע שלו דברוך הוא קאי על שם היה שמחשב המברך את השם ככתיבתו וברוך שמו קאי על שם אדני שמזכיר המברך קריאתו וא"כ יש לומר שניהם כשהמברך מזכיר השם ועוד כיון שכל הברכות נתקנו בלשון נוכח ובלשון נסתר כמו ברוך אתה הוא נוכח שהכל נהיה בדברו הוא נסתר וכן ברוך אתה הוא נוכח במצותי וצונו הוא נסתר והטעם הא שהשם יתברך הוא נסתר מצד עצמו ונגלה מצד מעשיו ועל כן אנו אומרים ברוך הוא על נסתרו וברוך שמו על נגלהו וא"כ כשהמברך אומר ברוך אתה שהוא לנוכח והעונה אומר ברוך הוא על נסתרו הוה כטענו חטים והודה בשעורין אלא יאמר שניהם כשמזכיר השם עכ"ל.

והחייד"א בספרו מראית העין - בליקוטים שבסוף הספר סימן י"א (אות ט') הביא בקצרה דבחיידושי ר' זאב כתב שצריך לומר יחד ב"ה וב"ש לאחר שאומר השם, והעיר שכן המנהג בכל גלילותינו ובטורקיה ואיטליא. וכל זה הובא בזכור לאברהם חלק ג' (דף ג' ע"א).

ועתה זכינו לאומר הבא מן החדש - מקור חיים לבעל החות יאיר על או"ח הנדמ"ח ע"פ כת"י, וראיתי שכתב בסוגריים: "ועיין לקמן סימן קצ"ח ושמעתי מדקדקים אומרים על ברוך אתה ברוך הוא ועל ה' ברוך שמו", אבל בסוף דבריו כתב וז"ל: ויזהרו שלא לומר ב"ה וב"ש לפני שאומר המברך השם ק"ו מאמן חטופה ובפרט בברכות השחר דרבים נכשלו בזה עכ"ל, ובקיצור הלכות כתב וז"ל: ואין לאומרו לפני אמירת השי"ח השם והכי מוכח בלשון שו"ת הרא"ש עכ"ל, ולא הזכיר כלל לנוהג של "מדקדקים" להקדים ברוך הוא לפני אמירת השם, והנה כוונתו לשו"ת הרא"ש כלל ד' (י"ט) שהוא מקור דברי הטור בשם אביו הרא"ש לענות ב"ש וב"ש, עיי"ש היטב, ע"כ מהספר הנ"ל.

ומי דיש לו מנהג אבותיו לענות י"ל דאין לו לשנות אלא דאם רואה שענייתו ב"ה וב"ש גורם לו ביטול אמן משמע דאין לומר הנה במה שכתב המ"ב "יברכות שחתימתן קצ"ר צ"ע הלא בברכה ארוכה נמי חסר לו שמיעת חלק מן הברכה ומשמע דהמ"ב סובר דאם ישמע סוף הברכה יענה ב"ה וב"ש אע"ג דמבטל חלק משמיעת הברכה מ"מ עונה אמן כדין כמבואר בדבריו ע"י שמיעתו סוף הברכה, והעיקר דאגה של המ"ב הוא מה שיענה אמן שלא כדין ואפשר דבברכה ארוכה נמי איכא קפידא כנ"ל אלא דעיקר קפידא הוא בברכה קצרה וצ"ע ובסע"ק כ"א כתב "ואם הוא עומד במקום שאינו רשאי להפסיק כגון בפסד"ז וכ"ו אסור לאומרו וכן אם שמע ברכה שחייב בו והוא מתכוין לצאת ע"י המברך כברכת השופר וכ"ו וכח"ג אין לענות ב"ה וב"ש וכ"ו ועיין בח"א דנשאר בצ"ע לענין בדיעבד ונ"ל בדדיעבד אין להחמיר בזה עיין בספר מגן גבורים משי"כ בספר מעשה רוקח"י וצריך

ג. אם אינו שומע הברכה אלא שיודע על מה הוא עונה (ד) מותר לענות אמן וי"א דחייב לענות אמן אע"ג דלא שמע, אבל אם אינו יודע אין לענות. (ועיין בסעי"ק ה').

ד. אם חייב בברכה אחת וש"ץ מברך אותה וזה אינו שומעה אע"פ שיודע איזה ברכה מברך הש"ץ מאחר שלא שמעה, (ה) לא יענה אחריו אמן דהוי אמן יתומה.

להדגיש דאם ע"י עניית ב"ה וב"ש לא ישמע אפילו תיבה אחת אז אינו יוצא וזה פשוט. והאיסור להגביה קולו יותר מן המברך (ע"י לקמן ה' ט"ו) בעניית אמן אין מפורש דיש איסור זה בעניית ב"ה וב"ש וצ"ע וצ"ע דלפינן שניהם מפסוק אחד מ"מ אפשר דמאיזה טעם אין איסור של "לא יגביה" נוהג בעניית ב"ה וב"ש.

ד) בסימן קכ"ד איתא ברמ"א דבידיעה מספיק ואינה אמן יתומה ומותר לענות אמן ובביאור הלכה בסי' רט"ו בד"ה שלא שמע כולה, האריך לתרץ למה כתב השו"ע שמיעה הלא בידיעה נמי יש לענות אמן ותירץ שני תירוצים ולתירוץ הא' כתב השו"ע שמיעה משום הסיפא לומר דבכותי אפילו בשמיעה אינו עונה אמן ומשמע דבישראל אין דין שמיעה כלל וחייב בידיעה כמו בשמיעה אבל לתירוץ השני כתב השו"ע שמיעה משום דבידיעה אינו חייב לענות אמן - ובספר שונה הלכות מהגר"ח קניבסקי שליט"א מביא מהמ"ב דאינו חייב בידיעה אבל צ"ע דהלא לפי תירוץ הראשון משמע דבידיעה חייב כמו שמיעה ולהלכה יש לו לענות אמן כיון דיש כאן שאלה אם חייב ממש ולכו"ע מותר לענות.

ה) לשון השו"ע שם - ועיין במ"ב דשיטת המחבר דדוקא אם רוצה לצאת ידי תפלה וקידוש וכה"ג יש דין אמן יתומה והרמ"א פליג ואוסר בכל הברכות אם אינו יודע על איזו ברכה הוא עונה. וכתב בביאור הלכה ד"ה ויש מחמירין, דאע"ג דהב"ח והט"ז ומגן גיבורים סוברים דבשאר ברכות מותר לענות מ"מ דכיון דיש עונש על אמן יתומה שב ואל תעשה עדיף עיי"ש. ועיין בביאור הלכה בד"ה וזה אינו שומעה דכתב אפי" לא שמע תחלת הברכה שוב אין רשאי לענות אמן ומסיים "ואין לומר דמאי גריעותא בברכה זו מסתם ברכה דעלמא שאינו רוצה לצאת בה כלל דצריך לענות אמן עליה אי"כ אפילו לא שמעה כלל דודאי אינו יוצא בה נמי יהא מותר אע"כ דכיון שהוא רוצה לצאת בה והוא עשאה באופן שאינו יוצא בה אסרו רבנן לענות אמן עליה אי"כ ככה"ג נמי וצ"ע" ולגבי חזרת הש"ץ מביא שם בסעי"ק לג "ויש מאחרונים שמחמירין בחזרת הש"ץ וס"ל דמכיון דתיקון רבנן שיחזור ש"ץ התפלה אפילו כולם התפללו כאלו מחוייבים באותה ברכה קרינן להו ואין להם לענות אפילו יודע באיזה ברכה קאי הש"ץ אם לא שמע סיום הברכה מהש"ץ גופא ויש לחוש לזה לכתחילה ליהרר לשמוע כל ברכות

ה. כשעונה אמן צריך (ו) שיכוין בלבו (ז) אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה.

י"ח מפי השי"ץ גופא וגם בלא"ה מצוה לכוין לשמוע ברכת השי"ץ וכדלעיל בס"ד אבל בדיעבד אפי' אם לא שמע רק שידע איזה ברכה מיי"ח מסיים השי"ץ יענה אמן כיון שכבר התפלל בעצמו."

(ו) שויע"ס קכ"ד סעיף ו' ובמ"ב שם סעי"ק כ"ד כתב "עיין בחיי אדם כלל ו' שכתב דיכוין בענייתו אמן גם על מה שאמר המברך ברוך אתה ה' דהיינו שאמר השי"ץ ברוך אתה ה' מגן אברהם יכוין העונה את האמן, אמן שיהיה מבורך שם ה' שהי' מגן אברהם וכהאי גוונא בכל הברכות."

(ז) ובמ"ב שם וזהו בברכת הודאה כגון ברוך שאמר וכו' אבל בתפלה צריך שיכוין אמת הוא וגם אני מתפלל שיהי רצון שיקויים דבר זה (כגון בברכת אתה חונן שביקש המתפלל חננו מאתך וכו' ברוך אתה ה' חונן הדעת יכוין אמת שהוא חונן דעה ויהי רצון שיחונן לנו גם כן דעה וכהאי גוונא בכל הברכות) בקדיש צריך לכוין על העתיד לבד שיאמנו דבריו מה שהוא מבקש שיתגלה מלכותו בעולא ובזמן קריב דעיקר הענין בוודאי יקוים לבסוף כמו שכתוב ביום ההוא יהיה ה' אחד וגו' ועיין בביאור הלכה שם אודות ברכות ראשונות של שמונה עשרה.

וצריך לעורר דהרבה פעמים אין להשומע פנאי בין ברכות שמונה עשרה לכוין אלו כוונות ואם יכוין לא ישמע התחלת ברכה שני ולכאורה יותר טוב לענות אמן בלבד בלי כוונה דהכוונה גורם לו לבטל שמיעת חלק משמונה עשרה אלא דאפשר להרגיל עצמו לכוין בשעת עניית אמן ושלא לבטל והכל לפי הענין. ועיין בפרק א' במה שהעסקנו מהשבט מוסר במה שיכוין קודם תפלה, ולומר דכוונות אלו מעכב ואינו יוצא החיוב עניית אמן אי אפשר דהלא לפי שיטות הפוסקים בס"י קכ"ד (מובא במ"ב ביאור הלכה בד"ה ויש מחמירין) יכול לענות אמן עם הציבור אפילו אם אינם יודעים על איזה ברכה הוא עונה ואין שייך כוונות אלו והחולקים שם הוא מטעם אמן יתומה ולא מטעם כוונה ועוד דכוונה אינה מעכבת לברכה וכן באמן אינה מעכבת ועיין בפרק א' במה שהעסקנו מספר ראשית חכמה ויסוד ושורש העבודה אודות גודל החיוב כוונת אמן לברכה. ועיין בספר "שומר אמונים" "ויאמרו אמן" במה שכתבו אודות גודל החיוב של כוונת אמן.

ובשי"ע איתא דצריך השי"ץ להמתין עד שיענו רוב הצבור אמן ומשמע דעם הכוונות אלו אין צריך יותר זמן דאי לאו למה לא כתב השי"ע יעד שיענו ויכוונו וכו"ו אלא דצ"ל דשייך להרגיל עצמו לכוין אלו כוונות עם עניית אמן דכוונות השו"ע עד שיענו רוב הצבור אמן כדין דהיינו עם כוונות, ועוררני חכ"א דבזמן הזה קשה מאד לכוין אלו כוונות בשעת עניית אמן, ואם השי"ץ ימתין יותר אז הוא יותר נקל לכוין עם עניית אמן ואזרבה אם הציבור יראו שהשי"ץ ממתין אז

- ז. (ח) חייב לברך מיד לאחר חתימת הברכה (ט) (ותוך כדי דיבור כדיבור דמי) וביותר מזה לא יענה דהוי אמן יתומה והעונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים (ברכות מ:).
- ז. (י) ובציבור קי"ל דעד שכלו רוב הציבור לענות אמן נקרא שעדיין לא עברה הברכה ומותר לענות אמן.

יענו האמן עם כוונות אלו בישוב דעת ועיין לקמן סעי"ק י' ועיין באשל אברהם סי' קכ"ד מהגאון מבוטשאטש זצ"ל במה שכתב בענין כוונת אמן.

(ח) ש"ע סי' קכ"ד.

ט) ותוך כדי דיבור הוא מחלוקת הפוסקים י"א שלשה תיבות וי"א ארבעה תיבות (מ"ב שם סעי"ק ל"ד) ועיין בביאור הלכה שם ובמסופק אם הוא לאחר כדי דיבור או לא יש לדמות למה שכתב בביאור הלכה שם ד"ה יש מחמירין בענין מחלוקת הפוסקים בדין אמן יתומה דכיון דיש עונש על העונה אמן יתומה כמו שאחז"ל שב ואל תעשה עדיף אם כן הכא נמי בספק זה י"ל נמי דיותר טוב שלא לענות, "ואם השי"ץ מאריך בניגון של ואמרו אמן יאמרו הקהל אמן מיד כי הניגון הוי הפסק ודוקא אם מאריך הרבה בניגון ודוקא לענין קדיש שכבר כלה עצם הבקשה אחר תיבת בזמן קריב או אחר תיבת דאמירן בעלמא אבל אם השי"ץ מאריך בשאר ברכה בסופה באיזה ניגון לא יענה אמן כ"ז שלא סיים את עצם התיבה של הברכה" (מ"ב שם סעי"ק ל"ה).

ובעצם השאלה אם תוך כדי דיבור הוא ג' או ד' תיבות אע"ג דכתב הכא מחלוקת ולא הכריע מ"מ בסי' ר"ו סעי"ק י"ב וכן בסי' תפ"ז סעי"ק ד' ובסי' תקפ"ב סעי"ק"ז כתב דהוא ג' תיבות ובסי' רס"ז סעי"ק ט' כתב דהוא ד' תיבות וצ"ע. ואם מתחיל תוך כדי דיבור ומסיים לאחר כדי דיבור מפורש בביאור הלכה בד"ה מיד שכלה דמותר דכתב שם "דהלא הם מותרים להתחיל בתוך כדי דיבור דהוא עכ"פ שתי תיבות אחר המברך ושיעור האמן הלא הוא כדי לומר אמ"נ א"כ ממילא כשיתחיל הוא קודם שהם יכלו הוא יותר מכדי דיבור וכ"ו" ויש להביא רא"י מזה דמותר להתחיל לומר אמן אם משער שיתחיל השי"ץ ברכה אחרת קודם שיגמרו האמן להתחלת ברכה אחרת הוא משום דכבר עברה ברכה ראשונה (כמפורש בש"ת שם) כמו לאחר כדי דיבור וכיון שהתחלה מספיק לגבי כ"ד כמו כן בהתחלת ברכה אחרת.

י) ש"ע שם סעיף י"א – והנה בשו"ע איתא רוב ציבור, ובביאור הלכה שם בד"ה מיד שכלה כתב בסוף "אך לפ"ז אם אחד המתין ולא ענה עד שסיימו רוב העונים לענות וענייתו הי' אח"כ בתוך כדי דיבור של ענייתם יצטרף עמהם ולא

יהי אמן יתומה" ובסעי"ק מ"ב מביא הטי"ז דפסק דאפילו כלו כל הציבור לענות מותר ג"כ לענות תיכף אחריהם ואפשר דכוונתו במה שכתב הלשון תיכף דאפילו להטי"ז אין יכול לענות תוך כדי דיבור של המיעוט דדוקא לאחר רוב ציבור מותר להמתין לתוך כדי דיבור ובטי"ז שם השמיט הלשון "תיכף אחריהם" אלא דיש לעיין הלא כתב הטי"ז שם דלאחר המיעוט העונים הוא סיוס הברכה והוא כברכה אריכתא וא"כ יש דין תוך כדי דיבור כמו ברוב ציבור ואפשר דהכוונה של "תיכף" הוא תוך כדי דיבור וצ"ע.

ובביאור הלכה שם ד"ה וקודם שכלתה מביא מחידושי רע"א דכתב על הטי"ז "ונלעני" דלק"מ דגם המחבר ס"ל דאם שמע הברכה ולא ענה אמן עד שכלו כל הציבור לענות דיכול לענות אמן רק בדין המחבר דמירי שהוא עוסק עוד בתפלתו כשסיים החזן ברכה ומסברא א"י לענות אמן דהא הפסיק בדבור בין סיוס הברכה לעניית אמן ומשו"ה למד התה"ד זה מסוג"י דברכות דאם סיים תפלתו קודם שכלתה עניית אמן מרוב צבור דיכול לענות כיון דעניית אמן דצבור מכלל סיוס ברכה הוא כאילו עכשיו סיים הש"ץ הברכה ולא הפסיק בדיבור משא"כ בשביל מיעוט המאריכין לא מקרי סיוס הברכה וממילא הוא הפסק מה שהפסיק בתפלתו" הנה כתב דתפלתו הוא הפסק דוקא לאחר שכלתה רוב הציבור משום דאז הוא סיוס הברכה וא"כ יכול להמתין עד תוך כדי דיבור משא"כ לאחר שכלו כל הציבור לענות דכתב דמותר לענות י"ל דדוקא תיכף ומיד ואין יכול להמתין עד כדי דיבור וכן שם בביאור הלכה לאחר שהביא הרע"א כתב הלשון "תיכף" אבל אין מוכרח דהלשון "תיכף" הוא למעוטי תוך כדי דיבור, אבל לפי שיטת הטי"ז דהסיוס ברכה הוא לאחר שכלו כל הציבור אמן י"ל דיכול להמתין עד כדי דיבור כמו ברוב ציבור ובמ"ב שם סעי"ק מ"ב בסוף לאחר שהביא הטי"ז מסיים "ובחדושי רע"א ובסי מגן גבורים הסכימו להשו"ע ועי' בבה"ל" ואם כן יכול לענות לאחר שכלו כל הציבור דלמגן גבורים הטעם של השו"ע משום דהש"ץ מתחיל הברכה שלאחרי לאחר עניית רוב ציבור ואם כן יכול לענות אמן לאחר שכלו כל הציבור אמן אם אינו בחזרת הש"ץ אלא דכתבנו די"ל דדוקא תיכף יכול לענות אבל בביאור הלכה בסוף לאחר שהביא הפמ"ג מסיים "ולמעשה צ"ע" וא"כ כיון שכתב צ"ע י"ל דאמרינן שב ואל תעשה עדיף כסעי"ק ט' ואין לענות אלא לאחר שכלו רוב ציבור.

ואח"כ ראיתי בשונה הלכות סעיף ל"ד "ובצבור עד שכלה רוב הציבור לענות אמן מותר לכל אחד לענות עמהם ואם עונה בתוכד"ד אחר ענייתם צ"ע (ס"ח) ס"ק ל"ד ובה"ל ד"ה מיד" הנה בביאור הלכה בד"ה מיד כשכתב לאחר שכלתה רוב צבור עונים אמן תוך כדי דיבור מסיים "ויש לעיין לפ"ז לקמן בסעיף י"א בהמחבר וכו' אך לפי מה שכתב הטעם על דברי השו"ע בחדושי רע"א ובספר מגן גבורים והעתקנום לקמן ניחא הכל" ומשמע ד"השונה הלכות" סובר דכיון דהפמ"ג חולק עליהם כמבואר בביאור הלכה ד"ה וקודם שכלתה, מפרש שיטתו דהשו"ע בסעיף י"א לא יענה אמן לאחר שכלתה רוב היא אפילו בלא הפסיק בתפלתו אע"ג דהוי תוך כ"ז, אבל י"ל דהפמ"ג נמי סובר דאמרינן תוך כ"ד לאחר שכלתה רוב וטעם השו"ע הוא משום הפסק כמו שפירש בחדושי רע"א אלא דסובר דאם

ה. כשהתחיל השייץ הברכה שלאחריי' (יא) אסור לענות אפילו תוך כדי דיבור של הברכה שלפניי. ולכן אזהרה לשייץ

יכול לענות אמן לאחר שכלתה כל הצבור כמו שמביא שם מסימן ניו אייכ הוי סיום ברכה כשכלתה כל הצבור ואין שייך הפסק לאחר שכלתה רוב צבור ובשביל זה הקשה הסתירה בין סי' קכ"ד לסי' ניו עיי"ש בפמ"ג.

יא) בשיע' שם איתא "אם יש קצת מהעונים שמאריכין יותר מדאי אין צריך המברך להמתין להם" וכתב שם המ"ב "אבל על רוב הצבור מחויב להמתין בכל התפלה שלא להתחיל בברכה שלאחריה עד שיענו אמן" וכתב בביאור הלכה מספר "מאמר מרדכי" - דאם רוב צבור אמרוהו במרוצה והמיעוט אינם מאריכין יותר מדאי דצריך להמתין על המיעוט - ובמ"ב שם "ובעו"ה הרבה אנשים נכשלין בזה כשמתפללין לפני העמוד שחוטפין להתחיל ברכה שלאחריה תיכף אחר סיום ברכה שלפניה ואין ממתנין בינתיים כלל ועיין בש"ת שהביא שזה מעכב אף דיעבד שאסור שוב לענות אמן עליה מכיון שהתחיל ברכה אחרת" ולאחר שהתחיל השייץ מיד הברכה שלאחרי' עונין הצבור אמן שלא כדן ואם כן השייץ מחטיא את הרבים ולכן מצוה גדולה ממצות הוכח תוכיח וכו' לומר לשייץ להמתין בין ברכה לברכה ומציל השייץ והצבור מהרבה עבירות. ואם אחד משער שיכול לומר התחלת או רוב תיבת אמן לבד ולא כל התיבה בין ברכה לברכה אם מותר לומר אמן די"ל דאסור כיון דחלק מתיבת אמן הוא לאחר התחלת ברכה שלאחריה כתבנו לעיל בסע"ק ט' דיש ראי' דמותר אבל חיוב המתנה של השייץ הוא עד גמר האמן דאי לאו אין שייך הענין שא"צ השייץ להמתין לאמן יותר מדאי כמובן.

ויש לעיין בדין המבואר בסעיף ז' דלאחר שכלתה רוב ציבור הוא סיום הברכה אם הצבור אמרוהו במרוצה אז יהי' סיום הברכה לאחר שכלתה המיעוט נמי כנ"ל, או"ד דאפשר דוקא לגבי חיוב המתנה אמרינן סברת המאמר מרדכי משום דהשיעור רוב צבור הוא משום דהשייץ א"צ להמתין על מה שמאריכין המיעוט יותר מדאי אבל לגבי סיום הברכה תלוי ברוב צבור אפילו אם אמרוהו במרוצה אלא די"ל כיון דאמרוהו הרוב במרוצה אז אין הסיום ברכה לאחריהם אלא לאחר המיעוט נמי, ובברכות דף מ"ז. "א"ל רמי בר חמא מ"ש רוב דאכתי לא כליא ברכה מיעוטא נמי לא כליא ברכה א"ל שאני אומר כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה" ומשמע דאם אמרו המיעוט כמו הרוב אלא דהתחילו עניית האמן אחר שהתחילו הרוב ותוך כדי דיבור של הרוב אז צריך להמתין להמיעוט כיון דאין כאן "כל העונה אמן יותר מדאי", והסיום ברכה יהי' לאחר המיעוט וכן לגבי חיוב המתנה בצירוף שהרוב אמרו במתינות ולא במרוצה אלא שהמיעוט התחילו אח"כ כנ"ל צריך להמתין להמיעוט וכן יש לעיין בהביאור הלכה בשם המאמר מרדכי למה השמיט דין זה במיעוט שאמרו כדן, ואפשר לומר דאין השייץ צריך להמתין למיעוט אם התחילו אח"כ וכן לגבי סיום הברכה אפשר דאין הסיום תלוי במיעוט שהתחילו

(יב) להמתין בין ברכה לברכה שלאחריי שיוכל הצבור לענות אמן כדין.

אח"כ (כיון שהתחילו אח"כ) אע"ג דאמרו אמן באופן הרגיל כמו הרוב, ובציור של המאמר מרדכי בשאלה הנ"ל אם אמרינן דינו לגבי סיום ברכה י"ל דיש ראי' מגמרא הנ"ל דהלא התחילו המיעוט עם הרוב אלא שהרוב אמרוהו במרוצה והטעם של "אמן יותר מדאי" אין כאן על מיעוט וא"כ למה לא יהא סיום ברכה לאחר מיעוט. ואח"כ ראיתי מפורש בביאור הלכה שם בד"ה מיד שכלה לאחר שכתב דיכול לענות אמן לאחר כדי דיבור של המברך אם עונה בתוך כ"ד של חבירו שענה בתוך כ"ד של המברך מסיים "אך מ"מ אין הבוצע צריך להמתין רק עד שיכלו רוב העונים דמן הסתם אין מתחילין כולם לאמר זה אח"כ רק מתחילין תיכף ומי שמאריך בענייתו יותר מדאי אין צריך להמתין עליו" משמע מדבריו דאם הבוצע יודע שהמיעוט התחילו אח"כ צריך להמתין להם כיון שלא האריכו בהאמן יותר מדאי אבל אין צריך לחשוש להכי וכיון שבגמרא ברכות מפורש דחייב המתנה של הבוצע תלוי בסיום ברכה אם כן רואין דסובר המ"ב דאם התחילו אח"כ ולא האריכו יותר מדאי הוי סיום ברכה לאחר מיעוט ודלא כמו שכתבנו לעיל. ולומר דכוונת המ"ב דכיון דמן הסתם מתחילין תיכף א"כ אין צריך הבוצע להמתין אפילו אם ברור לו שהתחילו אח"כ צ"ע דהלשון "מן הסתם" אין משמע קן אלא הטעם דאין לחשוש שהתחילו אח"כ.

ויש לעורר דרוב צבור תלוי באומדנא דבבית הכנסת גדול דמתפללים שם הרבה אנשים אי אפשר לשומע לידע מתי הוא רוב ממש דצריך לסמוך על אומדנא שלו מתי הוא רוב. ובישיבה קטנה דמתפללים שם למשל עשרה אנשים גדולים עם הרבה קטנים בודאי דצריך להמתין עד שכלתה האמן מהקטנים נמי דעיקר הצבור הוא מהקטנים ואם לא ימתין הש"ץ אין זה החינוך ההגון להם (ויש עוד טעמים כמובן) אלא דיש לעיין במנין גדול של גדולים וקטנים אם מצטרף הקטנים לרוב ולמעשה קשה מאד לשער מי אמרו האמן הגדולים או הקטנים אבל באחד מן השומעים שיוודע שכלתה הרוב מהגדולים צ"ע אם מצטרפים הקטנים ועיין לעיל בסעיף י' דיש אומרים דלאחר שכלתה מיעוט נמי יש לענות אמן א"כ יש לעיין אם המיעוט העונים הי' קטנים אם מותר לענות אמן וצ"ע.

(יג) ובין ברכת "יוצר מאורות" ל"אהבה רבה" וכה"ג אם צריך להמתין שמעתה סברא דאין צריך כיון דאין הש"ץ מחויב לומר תחילת ברכה שניי זו בקול רם דאין הצבור חייב לשמוע כמו בשמונה עשרה אלא דאין סברא זו מוכרח דאפשר לומר כיון דהתחיל לומר אהבה רבה ממילא אין לומר תוך כדי דיבור כדיבור דמי וכלתה ברכה ראשונה ואסור לומר אמן ויותר טוב' שהש"ץ ימתין אבל אין שייך לחייבו להמתין עד שיגמרו האמן כמו בחזרת הש"ץ דשם חייב הצבור לשמוע כל הברכות ובשביל זה צריך הש"ץ להמתין עד שיגמרו רוב הצבור אמן (ועיין לעיל

ט. (יג) כשש"ץ חוזר התפלה הקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן ולענות אמן (יד) ע"כ יש ליהזר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת הש"ץ ואפילו אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי שלא תהי' אמן יתומה וכו' ג"כ לא יפה הם עושים שאם הלומדים יפנו ללמוד עמי הארץ ילמדו מהן שלא להאזין לש"ץ ויעסקו בשיחה בטילה ח"ו נמצאו מחטיאין את הרבים.

סע"ק ט"ו) אבל הכא הטעם שצריך להמתין הוא משום דאי יאמר מיד אסור להשומעים לענות אמן כיון שהתחיל ברכה אחרת אבל אם ימתין כדי שיתחילו לומר אמן אז אין כאן איסור כמו שכתבנו בסע"ק ט"ו.

וכן בבוקר כשהש"ץ אומר ברכת השחר נמי יש שאלה כזו אם למשל יתחיל לאחר סיום ברכות אשר נתן לשכוי וכו' מיד ברכת שלא עשני גוי אם מותר לצבור לענות אמן זהלא הצבור אינם מחויבים לשמוע ברכה שניה (דהם אינם יוצאים בברכה זו) אלא מ"מ כיון שהתחיל ברכה שניה כלתה ברכה ראשונה כנ"ל ואין לענות אמן ויותר טוב שהמברך ימתין. ויש להביא ראיה דאין צריך להמתין באהבה רבה משום דאם הי' צריך למה השמיטו השי"ע והפוסקים החיוב להמתין עד שיענו רוב צבור וכו' בברכות כמו אהבה רבה וכהאי גונא ועוד בסע"ק י"ח כתבנו על המ"ב סי' נ"ו סע"ק ט' בענין "אמן ישיר" דאם הוא תוך כ"ד יכול לענות אמן עיי"ש היטב (דכן משמע מהמ"ב) אע"ג דהחזן התחיל לומר ישיר דהוי שבח בפני עצמה ואין זה נקרא הפסק משום דהצבור אין צריך לשמוע ישיר מהש"ץ אבל כבר כתבנו דיותר טוב להמתין.

(ג) לשון השי"ע סי' קכ"ד.

(ד) לשון המ"ב שם סע"ק י"ז ובסי' נ"ו סע"ק א' כתב המ"ב יואפילו להרהר בד"ת אסור בשעה שהחזן אומר קדיש מפני שצריך לכוין הרבה בעניינת הקדיש [פרי חדש].

ובשי"ע יו"ד רמ"ו ה"ל י"ח איתא דמבטלין תורה למצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים וכיון שהוא מחויב לענות אמן על ברכה חייב לבטל מתורתו ובספר "שערים מצויינים בהלכה" כתב על מה שכתב הקצשי"ע בסי' כ' דללמוד אסור בשעת חזרת הש"ץ וז"ל "כתב בפתחי תשובה סי' קכ"ד וכו"ו והנני מעתיק כל הלשון של הפתחי תשובה "בתשו' דברי דוד (סי' מ"א) כ' כשעוסק בתורה אין להפסיק ממשנתו לענות ב"ה ובי"ש ואמן ושכן כתב בתשו' מים רבים (סי' ב') ולדעתי יש לסמוך ע"ז בבי"ה ובי"ש אבל באמן צ"ע מהיכן למד זה שהוא מדינא

חובת פרק ב עניית אב

י. וכן (טו) בקדיש שלא להתחיל יתברך עד שי איש"ר וכן כל כה"ג.

יא. אם יש קצת מהעונים שמאריכין יותר מד אין צריך המברך להמתין להם.

יב. (יז) לא יענה אמן חטופה דהיינו כאילו האלף נקודה (יח) בחטף וכן שלא יחטוף וימהר לענות אותו קודם (יט)

דגמרא אם לא מי שתורתו אומנתו כרשב"י וחביריו דאינו מפסיק לתפלה או ת"ת דרבים דפטור מקי"ש כמ"ש הרא"ש בברכות ועי' ב"י (סי' ע"ז) ועיין בכף החיים סי' ס"ו אות כ' דכתב דמפסיקין אפילו ממעשה מרכבה לענות איש"ר עיי"ש היטב ובמה שכתב בת"ת דרבים דפטור צ"ל דהכל לפי הענין דהרבה פעמים הוא חילול ה' אם אינם עונים ובשלמת חיים סימן קצ"ט איתא "נסתפקתי אם המברך נמצא בחדר אחר אם גם אז השומע צריך לענות אמן ולפעמים יש בזה ביטול תורה וכדומה דאולי הקפידא הוא דוקא באותו חדר דאז נמצא דהלה מזלזל ח"ו - תשובה - פשוט אם הוא שומע הברכה כתקנה חייב לענות אמן ואין בזה משום בטול תורה דהרי מפסיק לכבודו של מקום ב"ה".

(טו) לשון המ"ב בסי' קכ"ד סע"ק ל"ז.

טז) וכתב המ"ב שם בסע"ק ל"ח "והוא שהברכה אין חובה על הכל לשמוע אבל אם מוציא הרבים בזה ידי חובתן בין שהוא ש"ץ או שאר מברך צריך להמתין אף על הטועים ומאריכין באמן כדי שישמעו ויצאו י"ח גם הם בהברכות" ובביאור הלכה שם "ולענין חזרת הש"ץ שלנו יש דיעות בין האחרונים דאף דכולנו בקיאים מ"מ כבר תקנו חז"ל אף לנו וכדלעיל בס"ג אפשר דהוא בכלל ברכה חיובית עיין בא"ר סימן קכ"ח ובפרישה ובפר"ח ופמ"ג" ויש לעורר כשבעל הבית מקדש בליל שבת והשומעים מרובים דחייב להמתין לאחר "בורא פרי הגפן" עד שיאמרו כולם "אמן" דהלא כולם חייבים לשמוע ברכה שניה וכתבתי זה דהוא מילתא דשכ"חא.

(יז) לשון השו"ע שם.

(יח) שיקרא האלף בקמץ גדול (מ"ב שם).

(יט) וכתב המ"ב שם "ר"ל שימתין עד שיסיים הש"ץ כל התגיבה אחרונה לגמרי ויש אנשים כשמתחילין לענות בעוד שהש"ץ עומד עדיין בחצי תיבה אחרונה וזה אסור" בספק אמן חטופה דהיינו דמסופק אם סיים הש"ץ הברכה או דהוא עדיין קודם סיום תיבה אחרונה לכאורה דדומה למה שכתבנו בשם המ"ב בסע"ק ה' דבספק אמן יתומה לא יענה אמן כיון דיש עונש וכמו כן בספק אמן חטופה.

שיסיים המברך וכן לא יענה אמן קטופה דהיינו (ב) שמחסר קריאת הנו"ן ואינו מוציאה בפה שתהא ניכרת [גם לא יפסיק באמצע המלה] (ב"י בשם הערוך). והעונה אמן חטופה יתחטפו ימיו (ברכות מז).

יג. ולא יענה (גא) אמן קצרה אלא ארוכה קצת כדי שיוכל לומר א"ל מלך נאמן ולא יאריך בה יותר מדאי לפי שאין קריאת התיבה נשמעת כשמאריך יותר מדאי.

יד. מי (גב) שבא לבית הכנסת ושומע הקהל עונים קדיש עונה עמהם אע"פ שלא שמע שליח צבור שאמר יתגדל וכו'.

ויש לעורר להשיץ שלא יאריך בתיבה אחרונה דזה גורם שהציבור יענו קודם סיום התיבה.

כ) ובב"ח שם בד"ה ולא אמן קטופה כתב "וז"ל רש"י קטופה שמחסר קריאת הנו"ן שאינו מוציאה בפה שתהא ניכרת עכ"ל ולאו דוקא נו"ן אלא הי"ה אליף ומ"ם אלא לפי שהרבה אינן נזהרין בקריאת הנו"ן שתהא ניכרת נקט נו"ן."

כא) לשון השו"ע סי' קכ"ד סעיף ח' ובמ"ב שם ד"ה אמן קצרה "מפני שנראה שדומה עליו כמשא' אלא כדי שיוכל וכו' זהו פירושו של אמן וכנ"ל בס"ו והוא ר"ת שלה".

כב) לשון השו"ע סי' נ"ו ובמ"ב שם סעיף ט' "אפילו אם בא בעת גמר עניית אמן ישיר דהיינו שאומרים מברך וכדומה אפ"ה יאמר יהא שמיה רבה וכו' ולא יאמר אמן דאמן קאי על יתגדל דשיץ אבל ישיר שבח באפי נפשיה הוא וכו' ואם בא בעת שרוב הצבור אומרים אישיר יאמר ג"כ עמהם אישיר אם יכול אז לכוין דעתו בעניית האמן שיתבונן על מה הוא עונה [כנלע"ד כוונת המ"א סק"ה ועיין בלבש"ר] הנה בלבושי שרד כתב על מג"א דאם בשעת אמירתם אמן לא ידע על מה קאי אף ששומע אח"כ ישיר ומבין שנאמר על קדיש לא יאמר רק ישיר משום דכבר כלתה אמן מפי רוב צבור, הנה לפי מה שהעתקנו לעיל בסעיף ח' דלאחר שכלתה אמן מרוב צבור יש לו לענות עד תוך כדי דיבור אם כן בהתחלת ישיר שייך דהוא תוך כדי דיבור אלא דצריך הצבור להפסיק קצת בין אמן ליהא שמיה רבה כמבואר במ"ב סי' נ"ו סעיף ב' א"כ חסר משיעור תוך כ"ד (ושמעתי טברא דכיון דצריך להפסיק אין זה מחסר משיעור תוך כ"ד) ואפשר דזהו כוונת המ"ב דיענה אמן כשהוא משער דהוא תוך כדי דיבור אבל אין זה מפורש בדבריו ולומר

פז. העונה אמן (פג) לא יגביה קולו יותר מהמברך.

פז. (פד) אין לענות אמן אחר ברכה שאינה צריכה או ברכה לבטלה.

דכוונתו אפילו לאחר כדי דיבור יענה אמן צ"ע דהלא כתב בתחילת הסעי"ק דכשבא כשאמרו מברך אין לענות אמן ולכסוף כתב לעיין בלבשי"ר האם כוונתו לפסוק כמו הלבשי"ר וצ"ע.

ובלבושי שרד יש לפרש דלאחר שכלתה אמן מרוב צבור אין להמתין עד תוך כ"ד דלא כשיטת המ"ב בביאור הלכה (עיין לעיל סעי"ק י"י) (וכן הוא משמע מדקדוק לשונו) ואפשר דזהו שכתב המ"ב "כנלע"ד כוונת המ"א סק"ה ועיין בלבשי"ר - דחולק על הלבשי"ר אבל אין ברור לי דיש כאן מחלוקת.

ובלבושי שרד שם כתב עוד טעם דאין עונה משום דבשעת אמירת אמן לא ידע ולטעם זה בכל ציור שהידיעה באה אחר הברכה וענו אמן הוי אמן יתומה (ואע"ג שהידיעה הוא פחות מכ"ד).

ג) ש"ע שם סעיף י"ב, ובמ"ב שם "משום דכתיב גדלו לד' אתי ונרוממה שמו יחדיו וכו' עוד נראה דאם כונתו בהרימו קולו כדי לזרו להעם שיענו גם הם מותר" ואם המברך אומר בלחש אפשר דמותר לענות בקול הרגיל האמן דאפשר דעיקר קפידא הוא שלא יגביה קולו אבל לומר בקול הרגיל מותר אע"ג דהוא יותר מהמברך וצ"ע.

כד) סימן רט"ו - עיי"ש פרטי דינים ובמ"ב שם סעי"ק י"ח "כגון שמברך בתוך הסעודה על דברים שנפטרו כבר ע"י ברכת המוציא דזו הברכה שלא לצורך היא כלל ועוד כתבו הפוסקים דאפילו אם עכשיו לא הי' ברכה לבטלה ג"כ הוא לפעמים בכלל ברכה שאינה צריכה כגון אם שלחן ערוך לפניו ודעתו לילך וליטול ידיו ולאכול ולקוח קודם הנטילה ומברך על דברים שזעתו לאכלם בתוך הסעודה ג"ז אסור דגורם ברכה שאינה צריכה וכ"ש המפסיק בין ברכה לעשיה דגורם שתבטל הברכה הראשונה לגמרי בודאי אסור ועיין לעיל בסימן מ"ו במ"ב סק"ד ובמ"א בסימן זה לענין השלמת מאה ברכות בשבת" והנה הרבה פעמים אין ברור לשומע אם הי' ברכה לבטלה וכו' ואם כן מותר לענות אמן דכתב בביאור הלכה שם "ומ"מ נראה דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים [כגון מי שמברך בא"י חי העולמים כדעת הירושלמי] אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא מ"מ אין איסור אם עונה עליה וכמו שכתב הפמ"ג באות ב' דאין בו חשש דלא תשא" וכמו כן באין ברור לשומע לכאורה דמותר לענות אמן. ואם יש הרבה שומעים והם עונים דאינם יודעים שלא הי' לבטלה וכו' והוא יודע שהוא לבטלה צ"ע מה לעשות דהלא אם לא יענה אמן צריך להודיעם שהי' ברכה לבטלה ויש הרבה פעמים שאלה של לשון הרע ובאשל

יז. עונין אמן אחר קטנים (כה) בני חינוך בשעה שהם מברכים לפטור את עצמן (ועיין בסעיף כ"ה).

אברהם סי' קכ"ד כתב "במה שאמרו חז"ל קפידא אמן שאחר ברכה שאינה צריכה או לבטלה חיו שהיא בכלל יתומה חיו נראה ודאי שלפי כוונת הלב הם הדברים ורק כשכוונתו בדרך קלות הדעת אז הוא הקפידא משאי"כ כשכוונתו לשם שמים ויש שום צד ספק אפי' רק בצד רחוק שאולי איננו ברכה שאינה צריכה כגון וכי' וכל שכן כשהוא בדרך תמים ומחשבתו יהי רצון שיתפרסם כן במהרה לכל פשיטא שאין על זה חשש" הנה אפשר לומר הכא נמי דמותר לענות אמן משום הטעמים הנ"ל אפי' דיש לחלק (דאפשר דוקא אם יש צד ספק מצד דיני אמן ולא שאר טעמים) מ"מ כוונתו לשם שמים ואפשר דהכל תלוי לפי הענין וצ"ע ומ"ש "שהוא בכלל יתומה" לכאורה המ"ב פליג עליו דהלא בספק אמן יתומה כתב בסי' קכ"ד שאין לענות בד"ה ויש מחמירין והכא כתב דיענה משום דהוי ספק אלא די"ל דהכא שאני דאם עונה אמן מפני ספק אין כאן אמן יתומה כלל עם סברת האשל אברהם משום דכוונתו לשם שמים ושם בסי' קכ"ד אין שייד להפקיע השם ספק.

(כה) שו"ע שם סעיף ג' - דוקא שאומרים הברכות לפטור את עצמן אבל כשאומרים דרך לימוד אין עונין כמבואר שם בשו"ע ואפשר דצריך להודיע הקטנים למה אין עונין דאלי"כ ילמדו שלא לענות אמן ואם רוצה רבם ללמדם הברכות ולענות אמן מסתברא דצריך רבם לומר אמן ללמדם וכמו שמותר לו לברך עם הזכרת השם לחנכם אפי' דהוי לבטלה כמו כן לענין ענית אמן מותר לומר לאחר ברכתם ללמדם לענות אמן דאם הי' אסור האיך ילמדו לומר אמן. והכל לפי הענין. במ"ב שם כתב דקודם שהגיע לחינוך אין עונין אפילו בברכות לפטור את עצמן. ובספר חנוך לנער פרק י"ד הערה ד' כתב דמנהג העולם לענות אמן אף קודם שהגיע לחינוך. וכתב שם ואפשר הא דאין אמן דכתב המ"ב משום דאין שם ברכה עליה מ"מ יש גם בעניית אמן משום חנוך שיתחנך הקטן לעניית אמן" ועוד אפשר לומר מטעם הנ"ל דילמדו שלא לענות, ועיין לעיל בסעיף כ"ד מה שהעתקנו מהאשל אברהם: לגבי עניית אמן לאחר ברכה שאינה צריכה דדוקא דרך קלות הדעת אסור כמו כן הכא י"ל דאם כוונתו לשם שמים יש לענות אמן והכל לפי הענין וצ"ע. ועוד אפשר לומר משום דלגבי ברכות נקרא הגיע לחינוך אפילו בקטן ביותר ואפי' דכתב המ"ב בסימן ע' סעיף ו' דהגיע לחינוך הוא כבר שית או שבע י"ל דלגבי ברכות ואמן הוא פחות מזה. ובשלמת חיים סי' קצ"ז כתב "אבל אם התינוק התרגל לומר ברכה על האוכל אי"כ לדבר זה כבר נקרא הגיע לחינוך לאחר שהתינוק אומר זה על המאכל וידוע המעשה של הבעל תולדו' אדם שהרגילה אמו לברך על השדים בשעת יניקה ולא שמענו בזה שלא לענות אמן וכי"י. וכן בארחות רבינו ח"ג עמוד רכ"ג איתא "מאימתי תינקות מברכים וכן

יח. כששומע שאחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם (נו) חייב לענות אמן.

לענות אמן על ברכותיהן: בבית מו"ר (שליטי"א) זצוק"ל היו מתחילים לברך ברכת הנהנין עם תנוק בגיל שנה וחצי שנתיים אף שבקושי יכל לדבר, ומו"ר ענה אמן אחר ברכתו.

מו"ר כשנתן סוכריי לנכדו תנוק בגיל הנ"ל היי אומר לו עשה ברכה והיי עונה אמן אחרי ברכתו.

וכן היו מחנכים אותם לומר לאחר האוכל: בריך רחמנא מלכא דעלמא מאריי דהאי פיתאי". (במקום ברהמ"ז, וכ"כ במ"ב סי' קפ"ז סי"א ובשעה"צ סי"ק ו').

(א"ה, כתוב במ"ב סי' רט"ו סי"ק ט"ז בשם הפרמ"ג משמע דאין עונים אמן על ברכה של תינוק קודם שהגיע לחינוך, לפי"ז לכא"ו מה היתה סברתו של מו"ר זצוק"ל שענה אמן, וכן שחנכם בגיל מוקדם כזה טרם היותם בני חינוך, דברתי ע"כ עם גיסי הגאון הגדול הגרשז"א שליטי"א ואמר לי שכך נוהגים שאף קטנים ביותר מלמדים אותם ברכה וזה לא מטעם חנוך דהא לא שייכים בחנוך אלא דכך נהוג וזה כעין שמראים להם על דוד ודודה אף שלא מבנינים עדיין, כך עם הברכות והטעם כאן להכניס להם בראש דברי קדושה שיגדלו עם דברי קדושה, וכן אמר לי גיסי הגאון שליטי"א שהוא לא עונה אמן ממש (כקריאתו) על ברכותיהם אלא אמן מגומגמת שתשמע כעין אמן והיינו שמושכה ולא מבטא היטב את הנו"ן ועושה כן כדי לחנך את התינוק שידע שצריך לענות אמן על ברכה ואינו עונה אמן ממש משום הדין שלא עונים אמן לתינוק קודם שהגיע לחנוך כנ"ל, אמנם מו"ר ענה אמן ממש.

והגרח"ק שליטי"א ג"כ אמר לי כסברת גיסי הגאון שעונים אמן על ברכות התנוקות קודם שהגיעו לחנוך, כדי לחנכו שיענה אמן אחרי ברכה אמנם סובר שיכול לענות אמן ממש כקריאתו משום שאין ענית אמן זה משום העונה אחר הברכה דבזה מיירי המ"ב הנ"ל, אלא משום המברך (התינוק) כדי לחנכו שיענה אמן ונפ"מ היכא שהקטן המברך אינו שומע שאז לא עונים אמן על ברכתו היוצא מכ"ז דאף שהתינוק אינו בר חינוך עדיין אבל לענות אמן אפשר לחנכו לכן עונים אמן על ברכתו).

כו) במ"ב שם סעי"ק ט' מביא דין זה ממדרש ומסיים שם "ולכן נתפשט המנהג שעונין אמן אחר הרחמן בבהמ"ז [אחרונים]". ועיין לעיל בסעי"ק ב' די"ל דלכו"ע הוא מדרבנן ויש לעיין אם יש דינים של אמן יתומה וחטופה באלו וכן ביהי רצון לאחר קריית דעונין אמן אם יש דינים של אמן יתומה וחטופה דאפשר דוקא באמן על ברכה יש דינים אלו אבל כיון שלא מצינו בשום פוסק דיש חילוק אי"כ אין להקל לענות שלא כדין באלו.

י"ז. אין לענות על ברכת (כ) לעסוק בדברי תורה (כה) וברכת המעביר שינה וכן לאחר ברכת יוצר אור וכו' (אלא לאחר יוצר מאורות) (כט) ולאחר "הנאמרים באמת" קודם ההפטרה ולאחר "אמת וצדק" לאחר קריאת הפטרה ולאחר קונה שמים וארץ (בליל שבת) בכללן אין עונים.

ב. אין עונים אמן על (ל) ברכת עצמו חוץ מברכת (לא) בונה ירושלים.

(ז) מ"ב ט"י מ"ז סעי"ק י"ב - "רוב האחרונים מצדדים שלא לענות אמן ונכון שיברך המברך ברכה זו בלחש" ובדעת תורה ממהרש"ם כתב דמותר לענות אמן קודם "הערב" משום דיש ספק אם הוא ברכה אחת עיי"ש ולשיטת המ"ב דפסק שלא לענות אמן יש לעיין לגבי עניית שאר אמנים מה דינו ואם הוא ברכה אחת ממש הוי כמו ברכה ארוכה דהיינו כמו אשר יצר (עיין בפרק ג' סעיף ט').

(ח) ש"ע ט"י מ"ו סעיף א' והטעם איתא שם "שהכל ברכה אחת היא" ומזה הטעם אין עונים לאחר ברכה ראשונה שהוא יוצר אור וכו' שהיא ברכה אחת עד "יוצר המאורות" כדאיתא במס' ברכות דיש שתי ברכות קודם קרי"ש ולא ג'.

(ט) מ"ב ט"י רפ"ד סעי"ק ו' וקונה שמים וארץ הוי חדא ברכה עד החתימה.

(ל) ש"ע ט"י רט"ו עיי"ש בב"י וברמ"א ובמ"ב שם כתב "דאיתא בגמרא כל העונה אמן אחר ברכתיו ה"ז מגונה והנה מלשון הגמרא משמע דלא עשה בזה איטור רק זהו מגונה וה"מ דלא עשה בזה הפסק אבל אם בירך על איזה דבר מצוה שרוצה לעשות או ברכת הנהנין דהפסיק בזה בין הברכה לאותו דבר עשה איטור בזה וחזור ומברך [פמ"ג בסי' נ"א"] ובהפסיק באמן של אדם אחר מביא שם בשער הציון מהפרמ"ג שהוא מחלוקת בין ה"ט"ו ומ"א אם צריך לחזור ולברך והמחלוקת הוא בה' תפלין ט"י כ"ה סעיף י' ושם איירי בהפסיק לקדיש או קדושה עיי"ש היטב.

(לא) ט"י קפ"ח עיי"ש במ"ב ומסיים שם "לא יאמר בונה ירושלים אמן בנשימה אחת רק ימתין קצת אחר תיבת ירושלים ואח"כ יאמר אמן כדי שלא יהא משמע שגם האמן מסיום הברכה הוא" ובפמ"ג מ"ז שם ס"ק א' כתב דלא ימתין לאחר כדי דיבור דהוי אמן יתומה ומסתברא דכמו כן לא יענה האמן קודם שמסיים תיבת ירושלים דהוי אמן חטופה, אלא דאם יענה אמן קודם אין כאן חתימה כלל ואם יגמור אחר אמן יש הפסק בתיבת ירושלים.

כא. אם סיים איזה ברכה בשוה עם אדם אחר שמברך ברכה זו (נג) לא יענה אמן.

כב. כשעונה אישׁיר (נג) יפסיק קצת בין אמן ליהא וכו' וכן העונה אמן אחר ברכת המחזיר לא יאמר ביחד אמן מודים אנחנו לך.

כג. מי שנזדמן לו לענות אמן על ב' דברים (נד) עונה שני אמנים זה אחר זה ויכוין בכל אמן את הענין על מה הוא עונה וטפי עדיף לומר אמן ואמן.

(לב) מ״ב ס״י נ״א סעי״ק ג' והטעם כתב דנראה כמברך אחר ברכתיו אבל בברכת ישתבח, יהללך אחר הלל, או אחר ״שומר עמו ישראל לעד״ אם סיים בשוה עם אחר עונה אמן והטעם דהרבה פוסקים ס״ל דבהן עונין אפילו על ברכת עצמו אף דאנן לא נהיגין כן וכו' מ״מ בכה״ג ודאי יש לסמוך על זה וכל זה זוקא אם סיים ברכה זו אבל בסיים אדם אחר ברכה אחרת כתב שם דמותר לענות אמן עיי״ש היטב. ויש לעיין במברך האחר ברכה זו דאסור לענות אמן כנ״ל האם הוא הפסק בדיעבד לכו״ע כמו עונה על ברכת עצמו ויש לחלק ולומר דזוקא בעונה אמן אחר ברכת עצמו הוא הפסק משא״כ הכא לא הוא אלא כמו עונה אחר ברכתיו (ולא הוא עונה אחר ברכתיו ממש) דבאמת עונה אחר ברכת האחר וצ״ע, ועיין לעיל בסעי״ק ל״ו.

(לג) מ״ב ס״י נ״ו סעי״ק ב' – והטעם כתב שם כי תיבת אמן קאי עני על השיץ ויהא וכו' הוא מאמר בפני עצמו.

(לד) מ״ב ס״י קכ״ד סעי״ק כ״ה – ומה שכתב בטימן נ״ה סעי״ק ד' ״כתב בהלק״ט ס״י מ״ח כששנים או ג' אומרים קדיש יחד ואחד מקדים אם באים כל אחד תוך כדי דיבור יענה עם הראשון או עם האחרון אמן ויעלה לכולם ואם יש הפסק יענה על כל אחד ואחד״ ולא כתב לענות שני אמנים דשם איירי בענין אחד דהיינו קדיש ולכאורה דכוונת המ״ב באמן של קדיש שהוא ענין אחד ממש דאפילו בקדיש יש אמן של שני ענינים כמו אמן לאחר שמיה רבה ואמן לאחר תתקבל, ובטימן ס״א סעיף י״ב כתב הרמ״א ״דיש ליהרר שלא לענות על שום ברכה ב' פעמים אמן״ וכתב שם המ״ב הטעם דג״ז מחזי כשתי רשויות, אבל אם אומר אמן ואמן שרי ומביא שם מהפרמ״ג דבברכה כמו רפאנו דיש שתי כוונות אמן א) שאני מאמין ומחזק שהוא אמת, ב) של בקשה ר״ל שיאמנו דבריו וימלא משאלותינו, שרי לומר אמן ב' פעמים, ובדין אמן על שני דברים כתב שם דאפשר דאמן אחד יעלה לכאן ולכאן״ ואם יאמר אמן ואמן עדיף טפי.

כד. (לה) בענין עניית יהא שמיי וכו' יש מקומות חלוקין במנהגן אם לומר דוקא עד עלמיא או יותר. ועכ"פ אם הוא עומד במקום שאין רשאי להפסיק יזהר בזה שלא יאמר רק עד עלמיא.

פרק ג'

דיני הפסקות של אמן ואיש"ר

א. בין הנחת תפלין של יד ושל ראש (א) אסור להפסיק אפילו לאיש"ר ואפילו לענות אמן על ברכה זו גופא כגון לענות אמן על ברכת תפלין שמברך אחר אסור אם לא שחבירו מכוין להוציאו בברכה זו.

ב. מתחילת ברוך שאמר עד לאחר ישתבח (ב) מותר לענות אמן על כל ברכה ששומע אפילו באמצע פסוק אם הוא במקום דסליק ענינא אבל ברוך הוא וברוך שמו אסור לומר ואיש"ר ואמן דהא"ל הקדוש ושומע תפלה מותר לענות בלא סליק ענינא. ואמן לאחר יהי רצון (שלאחר קרי"ת) י"ל דאין עונים (אבל אין מפורש בפוסקים דאין עונים).

ג. בברכת ברוך שאמר לאחר שאמר ברוך אתה ד' וכו'

(ה) מ"ב ס"י נ"ו סעי"ק ט"ו ושם מביא מהגר"א שלא לומר אלא עד עלמיא ולא יותר ומה שכתבנו בהלכות הוא סיוס דבריו בשם הח"א.

(א) שו"ע ס"י כ"ה ומ"ב שם סעי"ק ל"ה עיי"ש. ועיי"ש דבתפלין דר"ת או בחוה"מ יש להקל להפסיק אפילו לאמן אלא שיזיז השי"י ממקומו קודם הנחת השל ראש.

(ב) מ"ב ס"י נ"א סעי"ק ח' ולגבי ב"ה ובי"ש כתב הטעם מפני שלא הוזכרה בגמרא - ובמה שכתבנו באמן דהא"ל הקדוש וכו' הוא בביאור הלכה שם ד"ה צריך לזהר.

אין (א) לענות אמן על ברכה זו (כיון שלא סיים הברכה) אבל שאר אמנים מותר (ודין זה איירי בברכה ראשונה דהיינו הפתיחה).

ד. אם הוא עומד בסוף בין תיבת "ברוך אתה ד'" קודם מלך מהלל בתשבחות (ז) אסור לענות אפילו שאר אמנים ואפילו איש"ר אסור דהוא ברכה קצרה.

ה. וקודם ישתבח לאחר פסוקי דזמרה (ה) דינו כבין הפרקים.

ו. ובברכת ישתבח מיד שמתחיל (ו) אין לו לענות על ברכה זו אבל שאר אמנים מותר.

ז. לאחר ישתבח קודם קדיש (ז) מותר לענות כל אמן

(ג) שוייע סיי נ"א סעיף ב' ומ"ב שם.

ד) מ"ב שם בשם החיי אדם והטעם דבה מקלקל לגמרי את הברכה ולגבי בדיעבד אם ענה כתב בביאור הלכה ס"י ס"ו בד"ה לקדיש בשם החיי אדם דהוא צ"ע אם צריך לחזור לראש - ולאחר שאמר ברוך (או ברוך אתה) משמע דמותר לענות. דעיין בביאור הלכה שם דמשמע דעיקר קפידא הוא לאחר ברוך אתה ה' ובמ"ב ס"י ס"ו סעי"ק נ"ב כתב דצריך לחזור לתחילת הענין כשהפסיק קודם ברוך אתה ד' גאל ישראל עיי"ש - ומסתברא דהכא נמי דצריך לחזור לתחילת הענין קודם ברכה.

ה) ס"י נ"ג במ"ב סעי"ק ה' כתב דהוא בין הפרקים ומסתברא דמותר לענות אמן אע"ג דמפסיק בין פסוקי דזמרה לברכת ישתבח הלא כתב המ"ב בס"י נ"א סעי"ק ד' דמותר להפסיק בין ברוך שאמר לפסוקי דזמרה משום דפסוקי דזמרה שבח הוא ואמן שבח הוא.

ו) שם בביאור הלכה ד"ה ברוך שאמר. ועיין בס"י נ"ד במ"ב סעי"ק ג' אודות ההפסקה לאחר ברוך אתה וכו'.

ז) עיין שוייע ס"י נ"ד סעיף ג' ובמ"ב שם ובביאור הלכה ד"ה בין קדיש - ועיין לקמן אודות בין הפרקים של ברכת ק"ש ובין קדיש לברכו כתב המ"ב שם דהוא בין הפרקים וכוונתו בין הפרקים של ברכת ק"ש כמבואר שם ולאחר ברכו כתב שם דהוי כאמצע הפרק וכן לאחר ברכו דערבית אם רוצה להתפלל כתב בס"י

ובין קדיש לברכו הוא כמו בין הפרקים אבל לאחר ברכו הוא כאמצע הפרק.

ח. בברכת ק"ש באמצע הפרק (ה) מותר להפסיק לאיש"ר עד עלמ"א (ולא יאמר יתברך) ויענה אמן אחר דאמירן בעלמ"א ולא יענה אחר תתקבל, יהא שלמ"א, עושה שלום וכן יענה אחר הא"ל קדוש ואחר שומע תפלה וכן בברכת קר"ש של ערבית חוץ מברכה אחרונה ברוך ה' וכו' (דינו כברכת ברוך שאמר).

ט. ובין הפרקים אי מותר (ו) לענות שאר אמנים עיין במ"ב סי' ס"ו סעי"ק כ"ג דמביא מחלוקת שם אבל אמן מן הברכה שסיימה מתחלה לכו"ע מותר וברכה ארוכה כמו אשר יצר (ו) מותר לענות כמו ברכת קר"ש אבל בסוף לאחר

רל"ו סעי"ק א' דינו כאמצע פרק. וכתב שם המ"ב "ולפי"ו צריך לזיזת מאד שלא לספר אחר ברכו דערבית אפילו קודם שהתחיל לברך הברכה ראשונה אם דעתו להתפלל אז מעריב עם הציבור ובעו"ה הרבה אנשים נכשלים בזה".

ח) שו"ע סי' ס"ו סעי"ק ג' ומ"ב סעי"ק י"ז ואם צריך סליק ענינא במ"ב שם סעי"ק י' כתב דלעניית קדיש או קדושה יפסיק אפילו באמצע הענין ואח"כ יחזור לתחילת פסוק ויש לעיין באמן דהא"ל הקדוש ואמן דשומע תפלה כיון דכתב הרמ"א שם דדינם כקדושה אפשר דמותר לענות בלא סליק ענינא כמו דמותר לענות לקדושה ומה שכתבנו בענין ק"ש של ערבית הוא ממג"א סי' רל"ו סעי"ק א' והובא במ"ב סי' ס"ו סעי"ק כ"ז והדין של ברכה אחרונה הוא מספר דעת תורה ממהרש"ם והטעם משום דלא הוזכרה בגמרא ועיין במ"ב סי' ס"ו בביאור הלכה ד"ה ואלו הן ובהגה שם כתב דבין ויאמר לאמת ואמונה בלילה דינו כמו בין ויאמר לאמת ויציב עיין לקמן בסעיף י"א ובפרשת ויאמר בלילה כתב דצ"ע אם דינו כמו אמצע הפרק.

ט) ועיין בחזון איש ה' ברכת המזון סי' כ"ח סעי"ק ג' דמשמע דסובר דאמן מותר בבין הפרקים.

י) בברכת ברוך שאמר מותר שאר אמנים נמי מפני שלא הוזכרה בגמרא (עיין לעיל סעי"ק ב') אבל אשר יצר הוזכרה בגמרא מסתברא דינו כברכת קר"ש

ברוך אתה ד' אין לענות דהוא ברכה קצרה (עיין לעיל ה' ג' וד').

י. לאחר ברכת הבוחר וכו'. (יא) יש מחלוקת אם עונים אמן של ברכה זו וכתב המ"ב דאם סיים הברכה קודם הש"ץ יש לענות אמן אחר ברכת הש"ץ אך לכתחילה יותר טוב שיסיים בשוב עם הש"ץ ואז אין לענות (יג) ועל ברכה אחרת אין לענות בין אהבה רבה לשמע אבל מותר לענות לאיש"ר וכו' ועיין בסעי"ק י"א.

יא. בפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו (יג) לא יפסיק בהם כלל וכן בין ה' אלקיכם לאמת (יד) לא יפסיק.

יב. לאחר ברכת גאל ישראל (טו) יש מחלוקת בין המחבר להרמ"א אם עונים אמן על ברכה זו וכתב הרמ"א דנוהגין לענות אם סיים הברכה קודם הש"ץ (ובמ"ב כתב שתי

ובמאמר מרדכי סי' ק"כ כתב דנהג להפסיק לקדיש או לקדושה בתוך אשר יצר אבל שאר אמנים מסתברא דאסור.

יא) שו"ע סי' נ"ט סעיף ד' ובמ"ב שם סעי"ק כ"ה ובמה שכתב "אחר ברכת הש"ץ" לכאורה על ברכת אחר נמי עונים כמו שכתב לגבי ברכת יוצר המאורות בסעי"ק י"ח דש"ץ לאו דוקא עיי"ש.

יב) מ"ב שם בשם דרך החיים ומשמע מלשון "ברכה אחרת" דלאמן של הא"ל הקדוש ושומע תפלה וק"ו לאיש"ר עונים וכן ראיתי אח"כ בדרך חיים מפורש.
יג) שו"ע סי' ס"ו סעיף א' ובביאור הלכה שם מאריך לגבי בשכמל"ו עיי"ש היטב.

יד) שו"ע שם סעיף ה' ובמ"ב שם כתב דטוב לזוהר לכתחילה שלא להפסיק בין אמת לויציב נמי עיי"ש.

טו) שו"ע סי' ס"ו סעיף ז' ומ"ב שם וכתב המ"ב שם בסעי"ק ל"ה י"ש מדקדקים שרוצים לצאת לכו"ע וממתנינים בצור ישראל או בשירה חדשה כדי לענות אמן אחר הש"ץ וכתבו כל האחרונים שלא יפה הם עושים שהרי הוא באמצע הפרק של אמת ויציב ואין לענות שום אמן לבד שני אמנים הנ"ל בס"ג

שכתב בד"ה יש מי שאומר שדינה כתפלה - וז"ל: אמנם בין סיום בונה ברחמי ירושלים קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב ודאי קיל טפי ומ"מ אין להפסיק בחנם. ועתו ברכות ע"ב ד"ה מסתברא וכו', [דמתחלה רצו לדמות אהדדי דין סיים ברכת בונה ירושלים קודם שהתחיל ברכת הטוה"מ ודין סיים ברכה אחת קודם לשני בתפלה, אבל אח"כ כתבו וז"ל: ומיהו אין ראוי מהתם דשאני התם בבהמ"ז שכבר בירך ג' ברכות, וברכת הטוה"מ לאו דאורייתא היא וכו', כי אין דומה שם הפסק כ"כ ואין להביא ממנו ראוי לייח ברכות וכו'] יעו"ש ותבין. ועיי' משי"ז סוסי" קפ"ט בזה [וז"ל: כתב בתה"ד וכו' שלא לדבר בבהמ"ז וכו' ועסי' קפ"ג ס"ה דדינה כתפלה אפשר הי"ה ברכה ד' דלא ליזלוזלו בה וכו', עיי"ש עוד בזה]. ועיי' בהגהת ס' שערי רחמים שפקפק במה שעונין אמן ביעלה ויבוא שבבהמ"ז כשאומר זכרנו וכו', דהוי הפסק באמצע ברכה. ועמג"א ס"י קע"ג סק"ב לענין החסח הדעת אין דין בהמ"ז כתפלה, [דבבהמ"ז אין היסח הדעת מלברך מצריך שוב נטילת מים אחרונים, משא"כ בתפלה כתב בשו"ע ס"י צ"ב ס"ה דאם רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו צריך לחזור וליטול ע"ש].

ולא כתב מפורש איזה דין הפסק הוא לאחר ברכת בנין ירושלים - ואם הי' שיטתו שבברכת המזון הוא ממש כתפילה אז אפשר דקודם הטוב וכו' הוא כברכת ק"ש לגבי עניית אמן וכו' אבל אם שיטתו שבברכת המזון לגבי אמן הוא כברכת קרי"ש אז י"ל דשיטתו שלאחר הג' ברכות הוא כפסוקי דזמרה ועכ"פ אין מפורש בלשונו המדריגה של דיני הפסק לאחר ברכה ג' אלא דעוררני חכ"א דמלשון י"אין להפסיק בחנם" משמע הרבה להקל.

לעי"נ

הרבנית אלטא בינה בת ר' יצחק פרנקל ע"ה

נפטרה י"ט אדר תשנ"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

ותודתי נתונה מעומקא דליבאי לבנה ידי"נ הרב הגה"צ

ר' שלמה ברוך פרנקל שליט"א

גדול בתורה וביראה שעבר על כל פרק שני ושלישי שבספר

זה והיי' תועלת גדולה

לזכר נשמת אבי מורי

ר' בנימין זאב בן ר' אריה ליב ברגר ע"ה

נפטר כ"ו תשרי תשי"ד

ולזכר נשמת אמי מורתני

ריזל בת נתן הכהן ע"ה

נפטרה כ"ה טבת תשנ"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

על ידי בנם

שלמה ישראל ברגר

לע״נ

גענענדל בת ליפא

נפטר ד' אדר תשנ"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

על ידי

בתה וחתנה

בנימין וחיה בלימא ברגר

לע״נ

יהושע זעליג בן ישראל הכהן

קעניגסבערג

נפטר ערב פסח תשכ״ז

ולע״נ

חיים בן ישראל הכהן

קעניגסבערג

נפטר ח' ניסן תשל״ב

ת.נ.צ.ב.ה.

לעיני

שושנה בת ר' משה רובין

נפטרה י' אב תשנ"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

על ידי

מנשה משה וחיה שיפמאן

לעיני

צבי מאיר בן יהודה שכטר

נפטר כ"ד אלול תשנ"ח

ת.נ.צ.ב.ה.

לע״נ

האשה חי' זעלדא בת מתתי'
ובנה טובי' אלי' בן הרב משה צבי

בן טובי' הלוי וויינטרויב

ע״י

הרב משה צבי וויינטרויב

לע"נ

אברהם בן שמואל בנימין זאב
שיינדעל פייגעל בת משה הכהן
משה בן דוד מאיר
מלכה בת משה הכהן
שמואל בנימין זאב בן מאיר
רבקה בת דוד

* * *

פינחס בן שמואל
פייגעל רייזעל בת שלמה יקותיאל
ניסן יעקב בן פינחס
חיה פייגעל בת אברהם אהרן
אברהם אהרן בן מנחם מענדעל
יענטע לאה בת הערש לייב

ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ

ר' אליעזר ב"ר מרדכי נחמן ברזין

נפטר ט' אלול תשנ"ח

ולע"נ

מרים בת זאב חיים

נפטרה י"ג אלול תשמ"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

לעלוי נשמת

יוסף יעקב ליב בן שלמה

נפטר כ"ה ניסן תשנ"ח

לכבוד אבי מורי ואמי מורתני
אברהם יעקב ושרה לעווין

ע"י בנם
פרץ חיים ואשתו זהבה זלאטא

לע"נ

אברהם יוסף בן יהושע העשיל הכהן ז"ל
שמואל נטע בן חיים יעקב יהודה ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת

ר' שמעון בייר יעקב עייה - י"ז שבט תשי"ד

מ' פריידה בת משולם עייה - כ"ה שבט תשל"ה

ר' מיכאל אריה לייב בייר יוסף עייה - ר"ה אי תשרי תשל"ז

Parents of Danny Laufer - דניאל דוד בן שמעון לאופר -

* * *

ר' בנימין זאב בן אריה לייב עייה כ"ו תשרי תשי"ד

מ' רייזל בת נתן הכהן עייה - כ"ה טבת תשנ"ו

Parents of Helen Laufer - הינדא רבקה בת בנימין זאב לאופר -

* * *

ר' נתן בן אריה לייב עייה ג' ניסן תשנ"ב

מ' דבשה בת מרדכי עייה י"ד כסלו תשנ"ט

Parents of Bruce Berger - בנימין דוד בן נתן -

Miles Berger - מרדכי פנחס בן נתן -

* * *

לעי"נ

ר' שלמה יהודה בייר אליעזר ז"ל

ר' מתתיהו בייר יצחק זיידא הלוי ז"ל

ונכדם הב' היקר מתתיהו עייה בן יבלחט"א

ר' משולם זישא הלוי

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצחו ע"י

ר' משולם זישא הלוי זעלמאן לאווייט ומשפחתו